

SZIEDERJEI.ÖZ

SZEDERJEI ÁKOS

ŐZ

02

SZEDERJEI • ÖZ

Szederjei Ákos:

ŐZ

Külföldön a vad Kánaánjának tartják hazánkat. Természeti adottságaink meg is vannak hozzá, azonban azzá csak a vadállomány szakszerű és céltudatos kezelésével tehető. Ez vonatkozik őzállományunkra is, melynek – néhány vadgazdaságot kivéve – már évtizedek óta csökken a létszáma és romlik a minősége. Ennek oka jórészt a szakszerűtlen kezelés és a kíméletlen vadászat. A vadállomány jelentős népgazdasági értéke szükségessé teszi, hogy valamennyi vadgazdaságban szakszerűen kezeljék a vadállományt, s a könyv ehhez nyújt segítséget. A könyv hivatásos vadászoknak, vadgazdák-
nak, vadásztársaságok tagjainak egyaránt hasznos.

MEZŐGAZDASÁGI KIADÓ

SZEDERJEI ÁKOS

ŐZ

OEE Könyvtár
Áll.Ell. 2019

ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET K Ö N Y V T Á R A	
K. napló tsz. 6095	Különl. jelzés
I. csop. szám	Szakmai ágazat
Betű csop. Sz. szám	Elhe- lyezés 12/2

MEZŐGAZDASÁGI KIADÓ
BUDAPEST 1959

Országos Erdészeti Egyesület
KÖNYVTÁRA

SZEDERJEI ÁKOS

OEE Könyvtár
All. E. II. 2019

A kéziratot átnézte:

DR. ROTH GYULA

Kossuth-díjas

és

DR. CSÁKY GYULA

1851

© Szederjei Ákos, 1959

MENÜGONDASÁGI KIADÓ

BUDAPEST 1959

Az őz a legismertebb és legelterjedtebb csülkös vadunk. A hímeket őzoknak (vagy röviden: baknak), a nőstényeket sutának, a szaporulatát gidának, az egyéves nőnemű gidát és az első gidás sutát ünőnek nevezzük. A vadászok a nagyvad-fajok közé sorolják. Őshonos nagyvad-fajaink közül az őz a legkisebb termetű. Élőhelye — kevés kivételtől eltekintve — az erdő. Ez a kivétel az ún. „mezei őz”. Ez azonban nem külön faj, még csak nem is fajta, mert ez az elnevezés általában azokra az őzekre vonatkozik, amelyek az életük jó részét — néha egész életüket is — az erdőtől kisebb-nagyobb távolságra levő mezőgazdaságilag művelt területeken élik le.

Az őz hazai elterjedése többnyire követi az erdőborította vidékeket. Az alföldi ligetektől és a sík ártéri erdőtől a legmagasabb hegyeinkig csaknem minden kisebb nagyobb erdőben megtaláljuk. Legjobban szereti a mezőgazdaságilag művelt területekkel váltakozó kisebb kiterjedésű erdőket és a ligetes erdőket. Az ilyen helyeken jóval nagyobb számban él, mint a természetének kevésbé megfelelő nagy kiterjedésű elegyetlen erdőségekben.

A hazánkban élő őzállomány eloszlására jellemzőek az 1946. évi élővadászlás adatai: Győr—Sopron m. 511, Vas m. 629, Veszprém m. 444, Zala m. 614, Somogy m. 1043, Baranya m. 1105, Tolna m. 314, Fejér m. 199, Komárom m. 280, Pest m. 278, Bács-Kiskun m. 416, Csongrád m. 134, Békés m. 142, Szolnok m. 25, Hajdu-Bihar m. 190, Szabolcs-Szatmár m. 387, Borsod-Abaúj-Zemplén m. 1032, Heves m. 539, Nógrád m. 732 db.

Az őz a legszebb és legarányosabb testű, legkecsesebb mozgású vadfajunk. Minden mozdulata csupa báj, kecsesség. A természete azonban már nem ennyire megnyerő. Nehezebben szelídül mint a szarvas, a däm vad vagy pl. a vidra. Csak egészen fiatal korában játékos. Amint az elzárt helyen nevelt bak agancsa nő — többnyire az első üzekedés után —, gomba lesz és míg a legtöbb vad nem bántja a gyereket, az őz bak veszedelmes lehet a gyermekekre és különösen a nőkre. Villámgyorsan támad és hegyes agancsával komoly sebet ejt. 1940-ben a kertben legelő „szelíd” őz bak a velem beszélgető erdészt olyan hirtelen támadta meg, hogy már

nem volt időm közbelépni. Agancsával egyetlen dőfással átszúrta a védekező ember tenyerét.

Többször is jelen voltam ilyen „szelíd” őzbak támadásánál. Mindegyik támadás nagyon veszélyes volt és több alkalommal csak hosszú ideig tartó kórházi kezelés után gyógyult be az őz szúrásának sebe. A zárt területen nevelt és az emberekhez hozzászokott (azoktól nem félő), majd szabad területre kiengedett őzbak is veszedelmes lehet az erdőn járókelőkre. Harasztin egyik kiengedett őzbakunk több járókelőt súlyosan megsebesített. A gödöllői kísérleti telepen élő állatfajok: szarvas, vaddisznó, róka, borz, farkas, nyest, nyuszt, vidra stb. közül — az egyik szarvasbikát kivéve — a leggorombább állatok az őzbakok voltak. Akadt köztük olyan dühös természetű is, amelyik még a barkás, tehát még érzékeny agancsával támadott.

Ha a fiatal őzbakot társak nélkül, egymagában szelídítjük, úgy gyorsabban hozzánk szokik és később is ragaszkodik — de előbb-utóbb gorbomba lesz, ezért ezekkel a szelídek hitt bakokkal szemben mindig jó résen lenni. A suta már jóval szelídebb és barátságosabb. Könnyebb is a sutákat megszelídíteni és fogságban tartani.

Az őz általában (a mezei őzet kivéve) nem jár csapatban, mint a szarvas, nem szereti a társaságot, mint a szarvas, vaddisznó, fogoly stb. Inkább magának élő, mogorva állat. A bak nem jár a gidás sutával, csak üzeke-déskor. Télen ugyan, ha a szükség kényszeríti őket, kisebb-nagyobb csapatokba verődnek össze. Csak ott van az őz ősztől tavaszig csapatban, ahol a terület nagyságához képest sok őz él (1. ábra). Az ún. mezei őz azonban már csapatban jár. Ennek az az oka, hogy a mezőgazdaságilag művelt területeken általában kevesebb a takarás, mint az erdőben és a csapatban élés biztonságosabb, ezért kényszerülnek az itt élő őzek egymás társaságában csapatba verődni.

Az őz aránylag kis területen éli le életét, amit különösen a lombjavesztett erdőben figyelhetünk meg — és üzekedési időben, amikor a legtöbb baknak megvan a maga kis területe. A magas hegységekben élő őzek az előbbiekől eltérően — elsősorban üzekedési időben — nagyobb, több kilométeres távolságot is megtesznek.

Jellemző az is az őzre, hogy kisebb takarásban is el tud bújni. A már másfél méteres bokrok között is. Mozgási köre bújkáló természetének megfelelően kicsi, és nem is megy szívesen nagy távolságra takarmányért. Ennek az életmódnak megfelelően a változatos növényzetű, de kisebb kiterjedésű erdők felelnek meg neki legjobban.

Tavasszal a suták élőhelyeikre vonulnak, és ha eddig együtt is voltak, most már különválnak a bakoktól. Tavasszal a bakok élőhelyét elárulja a meghántott fák fehéren villogó kérge, amit agancsuknak a fához dörzsölése okoz. Az ilyen meghántott fa alatt többnyire ott találjuk az őzbak jellegzetes kaparását is, amit a vadászok alomverésnek neveznek.

1. ábra. Ahol sok őz van a területen, ott is csak legfeljebb télen vannak csapatban az őzek

Nyáron a kistermetű őz a dús aljnövényzetű területen valósággal eltűnik. A bakok és a suták külön élnek, és csak az üzekedés idején találjuk együtt őket.

Ősszel először az öreg bakok, majd utána a középkorúak vetik le agancsukat. Ilyenkor elvonulnak és elvesztik magabiztos, önző természetüket, és ahol több őz van együtt — ősz végén vagy tél elején, ebben az időben húzódnak oda a sutákhoz, és verődnek kisebb-nagyobb csapatokba.

A lombjavesztett téli és őszi erdőben könnyebb megfigyelni az embert ilyenkor jobban bevaró őzeket, mint nyáron, amikor mindenütt takarást talál a dús növényzetben. Az agancsát levetett bakokat az agancs lehullásának idején, valamint az ünő és bak gidákat könnyű megkülönböztetni, mert a bakoknak két hátsó lábuk előtt lefelé csüngő hosszabb szőrcsomójuk van — vadásznyelven: „pamacs” —, míg az ünőgidáknak és az ünőknek, valamint a sutáknak a hullatójuk körül levő fehér folt, a „tükör” alsó részénél, a nemiszervük körül, hosszabb szőrszálakból álló ún. kötény van. A nyári sárgás-vörös szőrzetű őzön ez a tükör alig és jóval kisebbnek látszik, mint a téli gyöngyszürke szőrözetűn.

Télen a bokros aljnövényzetű szálasokat kedveli, nyáron napközben a sűrűségekben húzódik meg, ősszel és tavasszal pedig a rudas erdőkben tanyázik. Többnyire úgy választja meg élőhelyét, hogy annak közelében mezőgazdaságilag művelt földek vagy vágás, rét, legelő stb. változatos növényzetű terület legyen.

Az őz az időjárástól függően általában július végétől augusztus közepe tájáig üzekedik. Ilyenkor az őzsuta üzekedést jelző gyenge, de éles sípszóhoz hasonló hangot hallat, amivel elárulja jelenlétét és felgerjeszti a bakok üzekedési hajlamát. Legkorábban az öreg suták hallatják hangjukat, majd a középkorúak és legkésőbb az ünők. Ilyenkor az őzsuta által gerjesztett szag ingerli a bakot, melyben az ondóképződés már április végén megindult, tehát a megtermékenyítési készség jóval hosszabb ideig tart és július végén éri el a tetőpontot. Az őzsutában a peteleválás és így a megtermékenyülés lehetősége jóval rövidebb időre korlátozódott; a kivételektől eltekintve, július végétől augusztus közepéig terjedő időszakban kb. 2 napig tart.

A megtermékenyített petesejt osztódásnak indul ugyan, de utána kb. 4 hónapos nyugalmi állapot következik, és ilyenkor az őzsuta méhében nehezen észrevehető, gombostűfej nagyságú — a vadászok által „tojások”-nak nevezett — kis gömböcskéket találunk. A hidegebb éghajlaton élő őzek embriója hosszabb ideig fejlődik. Vizsgálataim szerint a Talabor forrás vidékén (a tengerszint felett 1000 m-nél magasabban) 2—4 héttel rövidebb a nyugalmi idő. A gidák azonban itt is májusban születtek, de súlyosabbak voltak, mint az alacsonyabb tengerszint feletti magasságon élő őzek gidái. A petenyugvás a fogságban tartott sutánál is megrövidülhet. Megeshet, hogy akár egy egész hónappal előbb ellik. Ugyanezt tapasztaltam 1947-ben 3 nemihormonnal kezelt sután is. A gidák súlya egyébként egy területen belül is változhat. Az ünők első gidája és az ikergidák általában könnyebbek. Ugyancsak könnyebbek a rosszul táplált, gyenge testű suták gidái is. Pl. 1951-ben Gödöllőn egy 3 évig meddő, gyenge testű suta két gidája 980 és 1100 g volt, egy gyenge kétéves suta első gidája pedig csak 830 g súlyú.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért üzekedik az őz augusztusban? Mert ekkor van a legjobb testi erőben és ha később üzekedne, a legyengült, súlytvesztett baknak (amely jóval kevesebbet eszik még aránylag is, mint a szarvas és ehhez mérten nehezebben javul fel erőnléte) nem volna elég ideje összeszedni magát a november táján meginduló agancslevetési folyamat és az őszi szőrváltás idejéig. A vadon élő állatok párzása többnyire akkor van, amikor jó kondícióban vannak. Az ellés pedig akkor, amikor az anya és a gida számára a legelőnyösebbek a táplálkozási viszonyok az ellés és a szoptatás idejére.

Helytelen — az a ma már ugyan ritkán hallott — álláspont, hogy az őz ősszel is eredményesen párzik. Az esetleges ilyen észlelések valószínűleg álvizások voltak. Álvizás idején is fokozottabb a vérellátás, mirigyműködés, ami észrevehető nemi izgalommal is jár, sőt még párzási kísérleteket is eredményezhet. Tudomásom szerint rátermékenyülést még nem észleltek eddig.

Felvetődhet még az a kérdés is, hogy miért ilyen rövid a suta fogam-

zási ideje és miért tart hosszabb ideig a bak megtermékenyítési készsége? Azért, mert a suták nem egy időben érik el ezt az állapotot, viszont a bakoknak is megvan a lehetőségük, hogy a rendellenesen korán vagy a túl későn üzekedő sutákat is megtermékenyítsék. Ebből az is következik, hogy az őzbaknak augusztustól októberig kell a legtöbb és a legjobb táplálék. Az augusztusi üzekedés alatt leromlik, legyengül, veszít testsúlyából, és csak szeptemberben kezdi összeszedni magát. Novemberben már többnyire megindul szervezetében az agancslevetési folyamatot megelőző és szervezetét igénybevevő munka, és ugyancsak még ősszel vedlik is. Júliusban és augusztusban, üzekedés idején elég gyors ütemben folyó ondótermelés növeli a táplálóanyag-szükségletet. Tehát csak augusztustól októberig van ideje az üzekedéstől leromlott, lesóványodott baknak, hogy magát jól összeszedje és jó kondícióban menjen a télbe.

Néha április végén, de általában májusban gidázik a suta. Az ünőnek többnyire egy, a sutának a legtöbb vidéken két, ritkább esetben három gidája van. A hímnemű gidát bakgidának, a nőneműt ünőgidának nevezük.

A suta nem olyan jó anya, mint a szarvastehén vagy a dámtehén. Az első napokban a még hosszabb távolságra elmenni nem tudó gidáját „elfekteti”, magára hagyja (3. ábra) és ebben az időben — ott ahol sok a róka — különösen sok gida pusztul el.

A kis gida gyorsan fejlődik. Pettyes, fehér foltokkal tarkázott ruháját az első vedléskor, ősszel elveszti (4. és 5. ábra).

2. ábra. A suta két gidájával

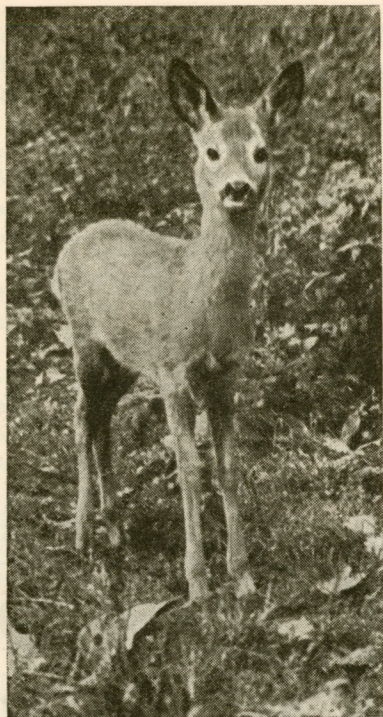

3. ábra. A suta „elfekteti” gidáját

4. ábra. A fiatal gida szőrzetén világos foltok látszanak

5. ábra. A gyorsan fejlődő és vedlő gida pár hét múlva már egyszínű

6. ábra. Gidaagancs

Az újszülött bakgidának homlokcsontja teljesen sima, még nyoma sincsen rajta a később keletkező agancstőnek. Csak augusztusban vagy szeptember táján — kb. 3—4 hónappal születése után — mutatkozik kidudorodás a homlokcsonton, mégpedig ott, ahol eddig kis pörge szőrösomót láttunk (ilyen vagy ehhez hasonló csavarodó szőrösomót láthatunk sokszor a szarvasmarha fiatal borjainak homlokán). Augusztus és szeptember hónapokban erről a kis dudorodásról már felismerhetjük a bakgidát, mert ennek a pamacsja még alig látható, a kis ünőgidák köténye pedig csak október táján látszik. Ez a kis duzzanat, dudor növekedésnek indulva a fejbőrt fokozatosan tolja maga előtt, néha októberre, de inkább novemberre, decemberre (ritkábban január, februárra) fejlődik ki az agancstő. Később ennek kifejlődése után az agancstövön vékony (pár mm-es vagy

pár cm-es) korongocska vagy ritkábban nyársacska jelentkezik. Ez a kevesek által ismert *gidaagancs*.

A gidaagancs később (kb. februárban) le is hull, hogy helyébe megkezdje növekedését a tulajdonképpeni *első agancs*.

A gidaagancs megjelenése és levetése a gida fejlődésének a függvénye. A jól és gyorsan fejlett gidák gyorsabban fejlesztik és vetik le, mint a gyenge, rosszul táplált, beteg gidák. Azt azonban nem tapasztaltam, hogy a magasabb, illetve hosszabb gidaagancsot fejlesztett gidabakoknak az agancsa később erősebb lett volna, mint a gyengébb gidaagancsot fejlesztett társaiké. Megfigyeltem azonban, hogy az erős, vastag agancstövet fejlesztett gidabakok agancsa később jobban fejlődött, mint a vékonyabb agancstövű bakocskáké. 1949-ben különböző fejlettségű gidákat figyeltem meg. Ezek 1949. X. hó 20-án, X. hó 28-án, XI. hó 3-án, XI. hó 20-án, XI. hó 21-én, XII. hó 5-én, 1950. I. hó 2-án, I. hó 20-án, II. hó 11-én és III. hó 18-ára fejlesztették ki gidaagancsukat. A fejlettebb, erősebb gidák előbb, a gyengébbek később növelték és vetették le a gidaagancsot.

A gidaagancs lehullatása után azonnal megindul az első agancs fejlődése.

Az őzagancs a koponya homlokcsontjából kinövő agancstövből kiinduló csontképződmény.

Az agancstövet vagy homlokcsapot borító csonthárttyából képződik az agancs, a barka bőre alatt levő sejtekből és erekben bő szövetekből. A fejlődésben levő agancsot érrendszer táplálja. A vér viszi az agancstövön át a fejlődő agancsszárba az építéshez szükséges anyagot. A barka alatti sejtbő alaphól porcogó gerendák képződnek. Ezek feloldódva enyvszerű anyagot képeznek, amely körülveszi a meszesedésnek induló porcogó maradványokat. Itt képződik a

7. ábra. Az őzgida fejlődő, vékony, kúp alakú agancstöve

csontképző sejtekből az ideiglenes csont, mely a véráramból mésszel telítődik, ennek következtében szívóssá lesz, megkeményedik. Az első csont újra átépítődik, de ugyanakkor a csontanyag tömege is nő.

Az agancsfelépítés rendkívüli mértékben igénybe veszi az őzbak szervezetét. Az agancs a védő barkaburok ellenére is érzékeny. Az erőteljesebb véráramlás következtében az erek megdagadnak és a fejlődő agancsban, ha megfogjuk, szinte érezni lehet a vér lüktetését. A fejlődő agancs hőmérséklete megfigyelésem szerint magasabb az őz testhőmérsékleténél.

Amikor az agancs felépítése befejeződött, a barka elhal és megszűnik az agancs vérellátása. A barka még nedvesen (és nem szárazon) kerül le az agancsról. Többnyire darabokban, foltokban szakadozik le, de néha — mint a kesztyű — egy darabban válik le. Négy évi megfigyelésem során azt tapasztaltam a gödöllői őztelepen, hogy 10 bak közül csak egy dobta le egy darabban a barkát. Ilyenkor a nagy darab barka néha egyhárom napig is ott lóg a koszorúhoz, illetve az agancs alsó részéhez tapadva, mert onnan szakad le legutoljára. Általában előbb az ágakról és a szár felső részéről, majd az alsó szárrészekről és legvégül a szárok belső, alsó negyedéről vált le a barka a megfigyelt őzekén. Azon a bakon, amelyről kesztyűszerűen egyszerre, illetve egy darabban jött le a barka, az egész agancs friss sebhez hasonlóan, csaknem egészen véres volt. A vérzés csak az ághegyeken nem látszott, mert itt csaknem egészen fehéren villogott ki az agancs csontja.

Az agancscsont a levetés előtt alul még erősen összefügg az agancstővel. Az agancstöveket borító csonthártya az összefüggés határvonalától már nem terjed tovább, és itt már az agancs elhalt csontrésze van. Az agancstövek csontanyagában kifejlődő „óriássejtek” csontfaló tevékenységet fejtenek ki. Ennek eredményeként választóvonal képződik az agancstő és az agancs között. Ez a választóvonal mintegy befűződve fokozatosan mélyül, míg végül már alig van összeköttetés az agancstő és az agancs között. Ez addig tart, míg az agancs beleakad egy ágba, bokorba, gallyba és leszakad. Néha annyira kevés az összeköttetés, hogy egyetlen erélyes mozdulat is elég az agancs leeséséhez. Pl. 1944-ben, Királyhalmán jan. 12-én a feleségem előtt hirtelen megtorpanó bak — ahogy rohanásában egy pillanatra megállt, két első lábát előre feszítette, miközben feje előre lódult és fél agancsa a földre hullott.

Az agancs levétele után keletkezett sebfelületet csonthártya és barka vonja be fokozatosan. Előbb körül a szélen duzzad meg a barka, majd befelé húzódik, míg végül középen találkozik és teljesen befedi a sebet. A barka alatt, az elvetési felület síkja alatt megindul az új agancs fejlődése.

Az agancs jól látható — az őzbak egészségi állapotát és képességét eláruló jellegzetesség, amelynek alakulása, növekedése, magassága, súlya, ágszáma, gyöngyözése és színe igen különböző.

8. ábra. A bakgida homlokán a fejlődő agancstő feltolja a bőrt

9. ábra. Frissen levetett agancsú bak

10. ábra. A levetett agancs helyén fejlődő új agancs

11. ábra. A fejlődő agancs már magasabb, mint a bak füle

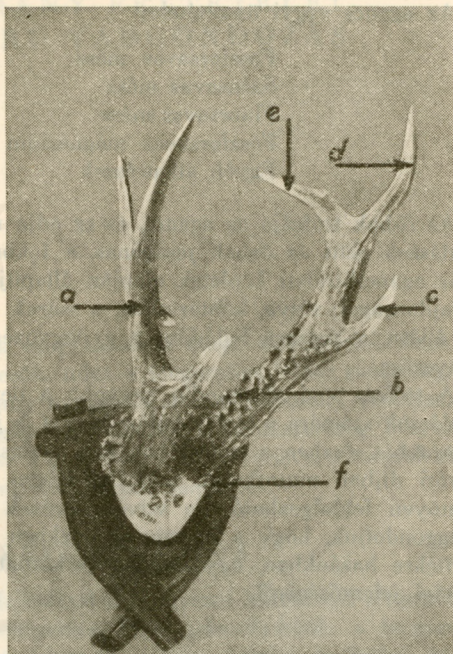
12. ábra. A barkától frissen letakarított, még alig színes agancs

13. ábra. Júliusi „érett” agancs

Az agancs részei alulról felfelé: Az agancstő (régebben németből lefordítva rózsatőnek hívták) fölött a szár legalsó részét körül fogja a koszorú (régebben rózsza), fölötte van az agancs szára és ebből indulnak ki előre a szemágak, hátra a hátsó ágak, míg a közepén levő ág a középág. Az agancs szárának felső harmadában a szár közötti vagy sokszor a középágak hegye közötti legnagyobb távolság a terpesztés. Minden ág kezdeténél csaknem mindig hátrafelé kis szögben kissé megtörik az agancsszár. A száron és néha az ágak tövében is kis, gyöngyszerű kidudorodások, kiemelkedések, vadásznyelven „gyöngyök” díszítik a jó agancsot. Az agancsszáron hosszanti irányban bemélyedések, ún. barázdák láthatók, amelyek alul mélyebbek, az agancs hegye felé fokozatosan elmosódnak.

Az agancsot az egyik száron levő ágak kétszereséről nevezik el. Ha pl. 3—3 ág van egy-egy száron, hatosnak; a 4—4 ágút nyolcasnak nevezzük. A háromnál több ág ritka. Ha az ágak száma nem egyenlő, a több ágú számít, s páratlannak nevezzük. Pl. ha az egyik száron 3, a másikon 4 ág van, az agancs páratlan nyolcas. Az agancs ágszámának megfelelően megkülönböztetünk nyársas, villás, hatos, ritkábban nyolcas, tízes stb. agancsot. Az első agancs többnyire ágtalan nyárs. A második agancsnak már három ágúnak, azaz hatosnak kell lennie, mert a villás agancs nem kívánatos ágalakulás. (A villás agancsnak két ága van, a szemág és a középág vagy a középág és a hátsó ág.)

14. ábra. Az őzagancs részei
a) agancsszár, b) gyöngyözés, c) elülső ág (szemág), d) középág, e) hátsó ág, f) koszorú

Az agancs vegyi összetétele:

Foszforsavas mész	87,34%
Szénsavas mész	5,40%
Fluorsavas mész	3,03%
Foszforsavas magnézium	2,66%
Egyéb alkotórészek	1,57%

Az őzbak trófeája az agancs, és ez adja meg a különös értékét, mert a vadászok előtt az őzbak jóságának a fokmérője az agancsa. Értékét ma már agancsbírálati képletek alapján állapítjuk meg. Az agancs értékmérő tulajdonságai: súlya, köbtartalma, a száruk hossza, ívelése, az ágak száma és állása, a koszorú fejlődése, a gyöngyözés és az agancs színe, valamint fényezése.

A trófeás vadnak mindig nagyobb a nemzetgazdasági értéke, mivel a vadászok számára a trófea külön értéket is jelent. Az őz gazdasági jelentősége tehát részben a trófeájában és a vadászatot kedvelők által fizetett lövési díjban mutatkozik, másrészt ízletes húsnak és rendkívül puha, könnyen feldolgozható, de szívós bőrének értékeiből tevődik össze. Ha meggondoljuk, hogy a harmincas években évente kb. 12 000 őz került terítékre hazánkban, úgy fogalmat alkothatunk az őzállomány nagy gazdasági jelentőségéről.

A JÓ ŐZÁLLOMÁNY FELTÉTELEI ÉS A TERVSZERŰ VADGONDOZÁS

A tervszerű vadgazdálkodásnak megvannak a maga előfeltételei. Ezek a következők: A környezeti tényezők, mint a tengerszint feletti magasság, kiettség, talaj, éghajlat, az állomány nyugalma stb., az állomány védelme, elégséges és megfelelő élelem, egészséges állomány, számszerűleg helyes állomány, az állomány jó eloszlása a területen, a jó ivararány, a megfelelő koreloszlás, vérfelfrissítés, a helyes kiválasztás, selejtezés.

A KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK

Az őz testének és agancsának fejlődését a környezet különböző tényezői befolyásolják. Ezek közül a növényzetten kívül jelentősebbek: a tengerszint feletti magasság, domborzat, kiettség, a talaj kémiai és fizikai tulajdonságai, az éghajlat milyensége (hideg, meleg, a levegő oxigéntartalma, csapadék, szél- és naphatások), az állomány nyugalma stb. Ezek a környezeti tényezők részben közvetlenül, részben közvetve hatnak. Ilyen közvetett hatás pl. hogy az esős években, az egyébként száraz, homokos talajon bujább a növényzet — az őz bőségebb táplálékhoz jut. Közvetlen hatás pl. a hideg, hosszan tartó, borús télen a szükséges napsütés és táplálék hiányában az őzek leromlanak és a legyengült állatok gyenge agancsokat raknak. Ugyancsak közvetlen hatás, ami az őzre is érvényes, hogy az azonos fajú állatok hidegebb vidéken lassabban fejlődnek, de nagyobbra nőnek.

Bár hazánkban az egyes vidékek környezeti tényezői között nem találunk olyan nagy eltéréseket, amelyek lényeges különbséget okoznának az egyes tájak őzállományának minőségében, mégis röviden felsorolom az egyes hatások jellemzőbb tulajdonságait, hogy a szélsőséges éghajlatunkon néha tapasztalt jelenségeket helyesen tudjuk megítélni.

a) *A tengerszint feletti magasság* hat a növekedésre. A Talabor völgyében 1939-től 1943-ig rendszeresen mértem az őzbakok súlyát. A Talabor torkolata környékén (Bustyaháza és Técső között) 180 m tengerszint feletti magasság körül 20—25 kg, Kövesliget környékén 400 m-es tenger-

szint feletti magasság körül 22–28 kg, a Talabor forrásvidékén, a Felsőszinevér felett, 1000–1200 m magasságban 27–31 kg volt a bakok súlya. Természetesen ez a súlyingadozás csak egy tájegységen belül érvényes és országos viszonylatban már nem tapasztalható, hisz a legsúlyosabb hazai őzbakjaink — Békésben és Szatmárban — alacsony fekvésű tájakon vannak.

b) A *domborzati viszonyok* hatása különösen hegyvidéken, szaggatott terepen érezhető. Itt az őz szervei (szív, tüdő stb.), csontozata és izomzata erősen igénybe van véve és ennek megfelelően erőteljesebben is fejlődik.

c) A *kitétség* (az égtáj szerinti elhelyezkedés) hatása hegyes vidéken tapasztalható. Ha olyan helyen él a kis területen mozgó őz, ahol kevés napfényt kap, pl. egy hatalmas hegy északi oldalán, a bak gyengébb agancsokat rak, mint a napsütötte déli fekvésű lejtőkön.

d) A *talaj kémiai összetétele és geológiai alakulata* adja meg a növényzet kémiai és florisztikai összetételét. Ez a közvetett hatás a válogatós, pákosztos őznél különösen érvényesül. Ahol a talaj és a belőle táplálkozó növényzet sok meszet és foszfort tartalmaz, ott jobban megvan az alapfeltétele az erős csontrendszer kiépítésének és a jó agancs felrakásának, mint a kevés meszet tartalmazó talajon és kevésbé változatos növényzetű vidéken.

e) A *talaj fizikai tulajdonságai* is befolyásolják a testtömeget. *Schmid* említi az őzről írt könyvében, hogy azonos körülmények között az agyagos talajon élő őzek hét százalékkal súlyosabbak, mint a homokon élők. Egyéb környezeti tényezőknek — mint a talaj milyenségének — hatása azonban jobban befolyásolja a test nagyságát. Ezért a homoktalajról származó kelet-poroszországi bakokat *Hübner* csaknem 3 kg-mal súlyosabbaknak találta, mint a meklenburgi agyagtalajon élőket. (Itt — szerintem — az éghajlat hatás adja a súlykülönbözetet. A zordabb, szélsőségesebb klímájú kelet-poroszországi bakok lassabban fejlődtek, de nagyobbak lettek.) Hazánkban általában a homoktalajon élő őzek közül kerülnek ki a legsúlyosabb egyedek. Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, Fejér megyék homokján élő őzek súlyosabbak, mint pl. a Győr-Sopron, Vas, Veszprém kötöttebb talaján élők. Ahol a laza, könnyű és a kötött talaj találkozik — pl. Békésben — és egyébként azonosak a körülmények, ott nem találtam lényeges különbséget az átlagsúlyban. Azt azonban tapasztaltam, hogy a laza homokon lassabban kopik az őzek körme, mint a keményebb talajon. Általában a nedves, mocsaras, puha talaj területté teszi a körmöt, ami azt jelenti, hogy az alsó területe nagyobb felületen érintkezik a talajjal és így az állat csülke kevésbé süllyed bele a puha talajba. (Jellemző erre a víziantilop, a situtunga.) Viszont a kötött talaj erősebb ellenállása keményebbé teszi a körmöt is (pl. zerge). A mocsaras, nedves talaj fölötti gyakori ködképződés az agancs növekedésére is kedvezőtlen, mert a köd nem engedi át a napsugarakat. A köd elnyeli a D-vitamin képződését elősegítő

értékes ibolyántúli sugarakat. Ezért rossz általában az ún. mocsári bakok agancsa.

f) Az éghajlati hatás egyik következménye, hogy a zordabb, szélsőségebb éghajlatú tájak állatai lassabban fejlődnek, de szervezetük edzettebb és a testsúlyuk nagyobb. Így pl. az őzek átlagos testsúlya *Hübner* és saját méréseim szerint Európában nyugatról kelet felé általában nő. Egy országon belül is érezhető ez a hatás. Magyarországon a nyugati megyékben: Győr-Sopron, Vas, Veszprém és Zalaiban élő őzek könnyebbek, mint a keleti részek, Borsol-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar és Békés megyék őzei.

Az 1. táblázatban bemutatom az 1948-tól 1951-ig lemért (évente több száz!) kizsigerelt őz átlagsúly adatait.

Az éghajlati hatások közül csaknem a legfontosabb a naphatás, vagyis a *napsütéses órák száma*. Ha megnézzük az évente díjazott agancsoknak és a különböző éghajlati tényezőknek az összefüggését, azt tapasztaljuk, hogy a naphatás a legjelentősebb. Azokban az években került ki a legtöbb díjazott agancs, amikor legtöbb volt a napsütéses órák száma! A napsugarak hatására a bőrben D-vitamin képződik, melynek a méz és a foszfor felszívódásában, a csontképzésben igen nagy a szerepe. D-vitamin hiányában, akkor, ha a szervezet nem jut elegendő mézhez és foszforhoz vagy ezek aránya nem megfelelő, a szervezet ellenállása gyengül, súlyosabb esetben angolkór, csontlágyulás áll elő. Ilyen esetekben természetesen az agancsképződés is gyenge. Ez magyarázza, hogy néha látszólag rossz, hosszú telek után is jó agancsokat raknak fel a bakok. A sötét helyiségben tartott őzbak csak akkor rak fel jó agancsot, ha D-vitamint tartalmazó anyagot (pl. csukamájolajat) adagolunk neki. A napsugár kedvező hatá-

15. ábra. Az őz körmének hosszúsága változik a talaj minősége és szerkezete szerint

1. táblázat. ŐZBAKOK ÉS SUTÁK ÁTLAGSÚLYA MEGYÉNKÉNT
(1948–51. ÉVEKBŐL)

M e g y e	Átlagsúly kg		Kimagasló súly kg	
	bak	suta	bak	suta
Baranya	25	21	27	23
Somogy.....	24,5	20,5	28	24
Tolna.....	25	21	27	23
Vas	25	21	28	24
Zala	24	20	27	23
Veszprém	24	20	26	22
Győr—Sopron	25	21	28	24
Komárom.....	25	21	29	25
Fejér.....	26	22	29	26
Pest	25	21	29	25
Heves	25	21	28	24
Nógrád	24	20	26	22
Borsod—Abauj—Zemplén.....	26	22	29	25
Hajdú—Bihar	26	22	29	25
Szabolcs—Szatmár	26,5	22,5	29,5	24,5
Békés	27	23	31	27
Bács—Kiskun	24,5	20,5	26	22
Csongrád	25	21	28	24

Mivel nem sikerül jól érzékelhető tájegységhatárokat kialakítanunk az egyes őzpopulációk mozgáskörének megfelelően, nem tájegységeket, hanem megyéket tüntettünk fel a táblázatban. Annak ellenére, hogy csak közigazgatási határokat vehettünk figyelembe, a sok adatból a tájegységenkénti súlyeloszlásra is lehet következtetni.

sára először *Schumacher* mutatott rá a „Vadászat és Biológia” c. munkájában. Kísérleteim és szabadtéri megfigyeléseim hasonló eredménnyel jártak.

A *magasabb légkör* levegője kevesebb oxigént tartalmaz, az ott élő szervezet, hogy elegendő oxigénhez jusson, növeli tüdejének befogadóképességét, a vörsejtek számát és a vér hemoglobintartalmát. Az alacsonyabb tengerszint magasságban viszont a levegőben több az oxigén, ezért kevesebb a tüdő munkája.

A *csapadék* különösen télen lehet kellemetlen. A hosszan tartó, bőhavú tél kiéhezteti az őzet, mert a magas hóban nehezen mozog, meghűl — legyengül. Kemény telek után a suták többnyire későn és gyenge gidákat ellenek, az agancsfejlődés is késik. Erős fagy esetén, amikor a havon jégpáncél képződik, az őzek felsebzik a lábukat és ez megnehezíti a mozgá-

sukat, könnyen legyengülnek, így könnyebben áldozatul esnek a ragadozóknak. Ezért ha magas a hó, feltétlenül szükséges a hóekézés. A hóékével az utakon kívül kisebb területrészekről is takarítsuk el a havat, hogy az őznek legyen hómentes fekhelye is, mert a jéggé fagyott havat nem tudja elkaparni és könnyen megfázhatnak különösen a gyenge gidák. Rendkívül esős tavasz esetén — megfigyeléseink szerint — az egyes őzbetegségek nagymérvű elharapózása észlelhető.

Az éghajlati tényezők között a *szélhatást* csak a teljesség kedvéért említtem meg. A szél — erősségének megfelelően — több-kevesebb hőt von el a testtől, ennek következtében nő a szervezet életfenntartó táplálóanyag-szükséglete.

A felsorolt éghajlati és talajhatások között hazánkban — egyes ritka kivételes helyektől és évektől eltekintve — nincsenek oly nagy különbségek, hogy azok tartósan, éveken át kedvezőtlenül befolyásolhatnák az őz-állomány minőségét. Ha megnézzük a hazai őzállomány járásoként feltüntetett minőségi eloszlását (2. táblázat), azt találjuk, hogy a megyéken belül az egyes járások legjobb őzállományai közel vannak egymáshoz (Gyula—Békés, Sárbogárd—Székesfehérvár, Szigetvár—Baranyalőrinc stb.), mert az őz mozgási köre és az egyes vidékek állományai (populációi) nem a közigazgatási határoknak megfelelően helyezkednek el. A szomszédos megyék őzállományainak átlagos minősége az egyes megyék különböző környezeti viszonyainak és elsősorban az ott folytatott vadgazdálkodási módnak megfelelően igen különböző lehet. Ugyanis az egyes megyéken belül többféle őzpopuláció is lehetséges, amelyeknek a minősége igen különböző, ezért az egyes megyék átlagos minőségéből nem lehet következtetni az ott élő őzek minőségére, ezért helyesebb az egyes populációkat osztályozni. A járások átlagos minőségéből azonban — mivel a járások jóval kisebb területek a megyéknél — már következtethetünk azok őzállományának minőségére.

Ha megvizsgáljuk, hogy a díjazott őzbakokat hol és mely években ejtették el, azt találjuk, hogy a legjobb agancsok évről évre ugyanazokról a területekről kerültek ki.

A 3. táblázat szerint legtöbb a jó őz: 1. Békés m. (homok és kötött talajú síkon); 2. Fejér m. (homoktalajú síkvidék és hullámos domb); 3. Somogy m. (homok és kötött talaj, dombvidék); 4. Szabolcs-Szatmár m. (homok talaj, dombos, hullámos talajfelszín); 5. Baranya m. (homok és kötött talaj, síkon és kevés dombvidéken); 6. Komárom m. (kötött talaj, hegyes vidéken).

A táblázatok adatai arra vallanak, hogy az ország csaknem minden talaján és eltérő tengerszint feletti magasságain találunk jó őzállományt. Az állományok minőségében tapasztalható különbség tehát elsősorban nem a környezeti tényezők, hanem a helyes vadtenyésztés következménye.

A későbbi évek megfigyelései (1944—53-ig) is azt igazolják, hogy a fel-

2. táblázat, AZ EGYES JÁRÁSOK ÖSSZEHASONLÍTÁSA AZ ELEJTETT ŐZEK
DÍJAZOTT AGANCSAI ALAPJÁN

Az aranyérmert 3, az ezüstérmert 2, a bronzérmert 1 ponttal értékelve
(Kivonat a Budapesten 1890—1943-ig rendezett kiállítások katalógusaiból)

J á r á s	Arany	Ezüst	Bronz	Pontok összesen
	3 pont	2 pont	1 pont	
	db			
Gyulai járás, Békés megye	2	21	43	91
Sárbogárdi járás, Fejér megye	1	11	26	51
Békési járás, Békés megye	2	11	20	48
Székesfehérvári járás, Fejér megye	2	9	18	42
Szentlőrinci járás, Baranya megye...	1	8	16	35
Szeghalmi járás, Békés megye	2	8	9	31
Szigetvári járás, Somogy megye.....	1	4	16	27
Eleki járás, Csanád megye	—	3	20	26
Debrecen tv., Hajdú megye	1	6	6	21
Váli járás, Fejér megye	2	2	11	21
Adonyi járás, Fejér megye	1	3	10	19
Váci járás, Pest megye.....	1	4	4	15
Mátészalkai járás, Szatmár megye...	—	5	4	14
Pétervásárai járás, Heves megye ...	1	1	8	13
Szerencsi járás, Zemplén megye.....	—	4	4	12
Monori járás, Pest megye	—	2	8	12
Dadai alsó járás, Szabolcs megye ...	—	1	10	12
Kaposvári járás, Somogy megye ...	—	3	5	11
Móri járás, Fejér megye	1	2	4	11
Gesztesi járás, Komárom megye ...	1	2	4	11
Bodrogközi járás, Zemplén megye...	—	2	7	11
Pomázi járás, Pest megye	—	3	4	10
Tatai járás, Komárom megye.....	—	1	8	10
Kiskundorozsmai járás, Csongrád m.	—	1	8	10
Magyaróvári járás, Moson megye ...	—	1	8	10
Gödöllői járás, Pest megye	—	—	10	10
Csurgói járás, Somogy megye.....	1	1	4	9
Szeged tv.	—	1	7	9
Sajószentpéteri járás, Borsod megye	—	2	4	8
Ligetaljai járás, Szabolcs megye ...	—	2	3	7
Szombathelyi járás, Vas megye	—	1	5	7
Battonyai járás, Csanád megye	—	1	5	7
Nyírbaktai járás, Szabolcs megye ...	—	1	5	7
Makói járás, Csanád megye.....	—	2	2	6
Sárvári járás, Vas megye.....	—	1	4	6

J á r á s	Arany 3 pont	Ezüst 2 pont	Bronz 1 pont	Pontok összesen
	db			
Tószigetcsilikői járás, Győr megye	—	1	4	6
Tiszai járás, Szabolcs megye	—	1	4	6
Nagyatádi járás, Somogy megye ...	—	1	4	6
Pacsai járás, Zala megye.....	—	2	1	5
Siklósi járás, Baranya megye	—	1	3	5
Sárospataki járás, Zemplén megye...	—	—	5	5
Esztergomi járás, Esztergom megye	—	—	5	5
Biai járás, Pest megye.....	—	1	2	4
Barcsi járás, Somogy megye	—	1	2	4
Völgységi járás, Tolna megye	1	—	1	4
Bodvaszilasi járás, Abaúj megye ...	1	—	—	3
Gönci járás, Abaúj megye	1	—	—	3
Mohácsi járás, Baranya megye	—	1	1	3
Fehérgyarmati járás, Szatmár megye	—	1	1	3
Sziráki járás, Nógrád megye	—	1	1	3
Veszprémi járás, Veszprém megye...	—	1	1	3
Tiszai közép járás, Szolnok megye...	—	1	1	3
Nagyigmándi járás, Komárom megye	1	—	—	3
Budapest központi járás, Pest megye	—	1	1	3
Marcali járás, Somogy megye	—	1	1	3
Egri járás, Heves megye	—	—	3	3
Körmenői járás, Vas megye	—	1	—	2
Nagykanizsai járás, Zala megye.....	—	1	—	2
Sümei járás, Zala megye	—	1	—	2
Orosházi járás, Békés megye	—	1	—	2
Kisvárdai járás, Szabolcs megye ...	—	1	—	2
Gyömrői járás, Pest megye.....	—	—	2	2
Nagykátai járás, Pest megye	—	—	2	2
Lengyeltóti járás, Somogy megye ...	—	—	2	2
Pusztai járás, Győr megye	—	—	2	2
Nyírbogdányi járás, Szabolcs megye	—	—	2	2
Gyöngyösi járás, Heves megye	—	—	2	2
Nógrádi járás, Nógrád megye.....	—	—	2	2
Csongrádi járás, Csongrád megye ...	—	—	2	2
Szobi járás, Hont megye	—	—	2	2
Rajkai járás, Moson megye.....	—	1	—	2
Ráckevei járás, Pest megye	—	—	1	1
Alsódabasi járás, Pest megye	—	—	1	1

J á r á s	Arany	Ezüst	Bronz	Pontok összesen
	3 pont	2 pont	1 pont	
	db			
Kecskemét, Pest megye	—	—	1	1
Nagykőrös, Pest megye	—	—	1	1
Tabi járás, Somogy megye	—	—	1	1
Igali járás, Somogy megye	—	—	1	1
Berettyóújfalusi járás, Bihar megye	—	—	1	1
Sokoróaljai járás, Győr megye	—	—	1	1
Nyírbátori járás, Szabolcs megye ...	—	—	1	1
Dadai felső járás, Szabolcs megye...	—	—	1	1
Vasvári járás, Vas megye.....	—	—	1	1
Zalaegerszegi járás, Zala megye.....	—	—	1	1
Novai járás, Zala megye	—	—	1	1
Szekszárd közp. járás, Tolna megye	—	—	1	1
Dunaföldvári járás, Tolna megye ...	—	—	1	1
Hatvani járás, Heves megye	—	—	1	1
Pápai járás, Veszprém megye.....	—	—	1	1
Devecseri járás, Veszprém megye ...	—	—	1	1
Zirci járás, Veszprém megye	—	—	1	1
Tiszai felső járás, Szolnok megye ...	—	—	1	1
Kapuvári járás, Sopron megye	—	—	1	1

3. táblázat. A JÓ ÖZES TERÜLETEKEN ELÉRT KIÁLLÍTÁSI EREDMÉNYEK

É v e k	Hány évig volt jó állomány	Ebből díjat kapott	Járás	Megye
1923—43	20 évig	16 évben	Gyulai	Békés
1925—43	17 „	14 „	Békés	Békés
1926—43	17 „	13 „	Székesfehérvár	Fejér
1928—43	15 „	12 „	Sárbogárd	Fejér
1936—43	7 „	5 „	Szigetvár	Somogy
1928—41	13 „	7 „	Tiszalök	Szabolcs
1919—43	24 „	10 „	Szentlőrinc	Baranya
1923—42	19 „	8 „	Gesztes	Komárom
1924—43	19 „	8 „	Békéscsaba	Békés

sorolt helyeken jó a minőség! Márpedig ezek — különböző talajú, tengerszint feletti magasságú stb., röviden — eltérő környezeti tényezőjű területek. Levonhatjuk a következtetést: hazánkban olyan kedvezőek a környezeti viszonyok, hogy kevés kivétellel valamennyi területen elérhetjük a kiváló őzállományt! Természetesen rendkívül kedvezőtlen, hosszú és bőhajú, kemény tél esetén, mint amilyen pl. 1939/40-ben volt, van visszaesés, de ez csak egy-két évig tart és többnyire országos jellegű. A pár éves kímélet után ismét jól raknak őzbakjaink, ha jól selejtezzük.

A környezeti hatásokhoz tartozik a terület zavartalan vagy zavart volta is. Az őz nagyon érzékeny a zavarásra. Helyéhez ragaszkodó állat lévén, kis területen éli le életét, ha nyugalmat biztosítjuk.

Különösen fontos számára a nyugalom üzekedése, ellése és vedlése idején, amikor különösen érzékeny a zavarásra. Pl. az ellés előtt álló vemhes sutára végzetessé válhat a területre vetődő kóbor kutya. Hasonló veszélyt jelenthetnek ellés után a gomba- és virággyűjtők, ha a gyenge 1—3 napos őzgidákat összefogdossák és elhurcolják.

Ugyancsak kárt okoznak az efféle zavarások üzekedés idején. A megzavart bak oly messze kerülhet sutájától, hogy ennek hívó hangját többé nem hallja, nagy távolságra elkalandozik, újabb sutát keres, míg az ottbagyott sutához gyengébb bak csatlakozhat.

A barkás agancsú bakra is veszedelmessé válhat a nyugtalanítás. A megriasztott bak fába, bokorba vagy a vadaskert drótjába ütközhet, puha agancsa ilyenkor könnyen megsérül, deformálódik vagy letörik.

Őzállományt csak zavartalan területen tarthatunk. Kedvezőtlen a hatása a közeli országutaknak, városnak és egyéb forgalmas helynek is.

Az őz nyugalmat rendkívül zavarhatják a nagy tömegben elszaporodó élősök: bögölyök, szúnyogok és kullancsok stb. Olyan erdőkben, ahol ezek túlságosan elszaporodnak, sem éjjele, sem nappala a vadnak, testi-leg leromlik, következésképpen mindenféle betegsége hajlamosabbá válik. Ilyen területen az állomány elsatnyul, tönkremegy. Igen fontos a területen elszórtan meghagyott vagy létesített sűrűség, melyben a vad valamelyes menedéket talál a vérszopók elől.

AZ ÁLLOMÁNY VÉDELME

A mező- és erdőgazdasági kultúra terjedésével az egykori nagy ragadozók (farkas, hiúz stb.) egyre kisebb veszélyt jelentenek a vadállományra. A Kárpátok medencéjében az ember a magas hegységekbe szorította ki ezeket. Ma már ritka eset, hogy egy-kettő közülük betéved hazánkba. Imitt-amott akad még vadmacska, ezeknek kártevése azonban csak helyi jelentőségű.

A ragadozók közül főleg csak a rókák és a kóbor kutyák veszélyesek az őzállományra. Ezeknek túlságos elszaporodása komoly kárt okozhat a

tervszerű vadgazdálkodásban. Különösen az ellő sutákat és a gidákat veszélyeztetik, olykor valamennyi őzgidánkat összefogdoshatják, különösen vadaskertekben. Legveszélyesebbek a nagytermetű kutyák, főképpen a farkaskutyák és ezeknek különféle korcsai. Ezek vérengző hajlamúak, és gyakran több őzet pusztítanak el, mint amennyit elfogyasztanak. Különösen veszedelmesek gidázás előtt és közvetlenül utána. A terhes suta — a gidáról nem is szólva — igen könnyű zsákmánya a gyorsan és kitartóan futó hosszú lábú kutyafajtáknak, elsősorban a farkaskutya néven ismer-
tebb német juhászkutyának.

Veszélyes a kóbor macska is, amely különösen ott kellemetlenkedik, ahol a felesleges macskákat ki szokták vinni az erdőbe és ott szélnek eresztik. Ezek a kitagadott macskák azt pusztítanak, amit érnek, az őzgidákat is elfogják. Vadmacskákkal is párosodnak és ugyanolyan veszélyesek lehetnek, mint a vadmacskák.

Menyét által elpusztított őzgidáról is tudunk, az általa okozott kár azonban nem jelentős. A szárnyas ragadozók által okozott őzkár manapság ugyancsak jelentéktelenné törpült.

A kóbor kutyákat megszokott váltóikon elfoghatjuk, a közismert ládacsapdához hasonló rendszerű, de nagyobb méretű kutyafogó csapdával, de döggunyhóból is lehetjük őket. A rókát, macskát és kisebb ször-
méseket láda és egyéb csapdával, kotorékebekkel irthatjuk. A terület gyakori ellenőrzése a legbiztosabb módszer. Ahol sokat vagyunk a területen, ott nem lesz orvvadász, és előbb-utóbb eltűnnek a nem kívánatos vadpusztító állatfajok is.

AZ ŐZ TÁPLÁLKOZÁSA ÉS TÉLI ETETÉSE

Csak az a táj nevel jó vadat, amely bőséges és ízletes táplálékot ad. Elegendő és megfelelő takarmányok hiányában nem lehet jó minőségű őzállományt nevelni. Takarmányhiány következtében az őzállomány egy része olyan területre is elhúzódhat, ahol jobbak a táplálkozási lehetőségek, a megmaradt rész pedig gyenge trófeát és testet növeszt.

Az őz nem nagyétkű, de válogatós, pákosztos állat. Nem a táplálék mennyisége, hanem annak minősége és változatossága a lényeges számára. Szívesen legeli az erdők és tisztások változatos füveit, de nem veti meg a fák, cserjék és bokrok lombját sem. Így szereti a kecskefűz, nyár, tölgy, hárs, kőris, akác, gyertyán, tamariszkusz, boróka, galagonya, kökény, bodzafélék, szeder- és málnafélék, fagyal lombját, a borostyán hajtását, levelét, a fagyöngyöt stb. Kedves csemegéje a földi szeder, a lószeder, szamóca, málna, áfonya, vadalma és -körte, a tölgy- és bükkmakk, berkenye, vadgesztenye, vadceseresznye stb. levele és termése.

Ha a terület nem nyújt az őznek elegendő változatos táplálékot, mesterségesen létesített legelőkkel pótoljuk a hiányt. Ezeket a legelőket pil-

langósokat (lucerna, baltacim stb.), takarmánykáposztát és egyéb, táplálóanyagokban dús növényeket termeszünk.

Éghajlatunk szélsőséges volta következtében a hosszan tartó, szigorú, bőhavú teleken az őz is etetésre szorul. Minden évben készülünk fel az etetésre, de csak akkor adagoljunk az etetőkhöz az őznek takarmányt, ha erre valóban szükség van. A helytelen és szükségtelen bőséges etetés elkenyesíti a vadat, mert az hozzászokik, hogy fáradtság nélkül jusson élelemhez. Mivel könnyen megszerzi táplálékát, keveset mozog, az etető közelében elfekszik, lustálkodik és csökken ellenállóképessége.

Hátrányos a bőséges, túlságosan korai (pl. ősszel) etetés azért is, mert a vad nem veszi fel az életfeltételeinek legjobban megfelelő értékes makrot, földi szedret, málnát, különféle fák és cserjék rügyeit, bogyóit és nedvdús hajtásait, melyek változatosságukkal elejét vehetnék a mesterséges etetésből származó különböző étrendi zavaroknak.

A mesterséges etetés további hátrányai: az etetőhelyeken elszaporodnak az élősködők és az etetők körüli tömeges gyülekezés kedvez a különböző fertőző betegségek elterjedésének. E veszély csökkentésére gondosan tartsuk tisztán az etetőhelyet. Az etetőkből, ha lehet naponta, de lehetőleg minél gyakrabban távolítsuk el az ételmaradékot, s ezt, valamint a közelben található összegyűjtött hulladékot kupacokba összegyűjtve bőségesen locsoljuk frissen oltott mésszel, hogy ezzel elejét vegyük a betegségek terjedésének. Jelszó legyen: készülünk fel a téli etetésre, minél változatosabb szálas, gumós, de főleg lombtakarmány tárolásával, de csak szükség esetén etessük vele az állományt.

Ahol jó vadlegelők (pl. takarmánykáposzta) vannak, ott még szigorú tél esetén sem az etetésre, hanem a legelőhelyekhez vezető utak szabadabbá tételére vessük a fő súlyt, gyakori és kiterjedt hókézessel.

Készülünk fel jó ivóvízzel való ellátásra is. Ha az etető körzetében üdítő vizű patak vagy forrás van, azon a jeget naponta fel kell törni. Erre azonban csak akkor van szükség, ha nincs hó. Gumós vagy zöldtakarmány (pl. téli takarmánykáposzta) etetésekor sem szükséges a víz adagolása.

Ne legyen a közelben, de lehetőleg az egész területen sem poshadt vizű pocsolya, mocsár. Ezeket csatornázással amennyire csak lehet, tüntessük el.

A természetes táplálékkal élő őz egyébként nem kívánja meg élőhelyén a vizet (tó, folyó, patak stb. jelenlétét), mert vízszükségletét az elfogyasztott zöldtakarmány fedezi. Több igen jó őzes területet ismertem (pl. az Alföldön és a Nyírségen is), ahol nem volt víz a területen és az őzek mégis megmaradtak ott.

Az őz etetésére alkalmas takarmányok:

a) A lombtakarmányok közül az előbb felsorolt fák és cserjék lombja és zsenge hajtásai. Ezek javarésze, mint silózott takarmány is etethető.

16. ábra. Az őz szívesen eszi a fák és bokrok lombját

17. ábra. A vadgyümölcsöt és a makkot is szereti az őz

b) Szálastakarmányok: a jó rétiszéna, vöröshere-, lucerna-, baltacimzéna stb. *Potoczky B.* megfigyelte, hogy különösen a lucerna van jó hatással az őzre. Taktaharkányban a lucernások létesítése után az őzek súlya 22—24 kg-ról 34—36 kg-ra növekedett, és még 37 kg-os sutát is mértek, ugyanakkor az agancsok is javultak.

c) Szemestakarmányok: bükk- és tölgymakk, vadgesztenye, zab, kukorica stb.

d) Gyökerek és gumók: burgonya, csicsóka, takarmányrépa, murek-répa stb.

e) Ipari takarmányok: szezámogácsa, szójapogácsa, napraforgó-pogácsa stb.

Az őz téli etetéséhez szükséges *takarmány gyűjtéséről, tárolásáról és etetéshez való előkészítéséről* tudnunk kell a következőket:

A lombtakarmánynak nagy a méz- és a karotintartalma. Az őz természet szerű takarmánya. Az őzön, nyúlön kívül a háziállatok közül a juh és a kecske akkor is szívesen fogyaszt lombot, ha szénához juthat, ezért feltételezzük, hogy a lomb valamely, az anyagcserére előnyösen ható anyagot is tartalmaz. Májusban gyűjtjük, amikor már a levélzet csaknem teljesen kifejlődött. Táplálóértéke ugyanis júniustól kezdve fokozatosan csökken. A májusi zsenge lomb nedvdúsabb és nem annyira kesernyés ízű, mint a későbbi. Legcélszerűbb fiatalosokban gyűjteni. Vágjunk 1—1,5 m hosszú, sűrű levélzetű ágakat, s helyezzük ezeket szárítás céljából félárnyékba.

18. ábra. A téli hótakaró alól is kikaparják a makkot

Kb. 60 cm magas ágasfákra keresztbe tett hosszú rúd mellé támasszuk őket. Az erős napon szárított lombzat lehull és csökken táplálóértéke is. A többféle fafajból kevert, kiszárított falombot a kora reggeli órákban vesszővel vagy indával kévébe kötjük és harmatos hajnalon — hogy a levélzet le ne peregjen — szellős, csapadéktól védett tárolóhelyekre (ete-tők padlására, takarmánytartókba) hordjuk össze.

Ugyanazon helyen évente csak egyszer vágunk lombot és legfőljb 2—3 év múlva ismétljük meg a lombgyűjtést. Kivétel az akác, amelynek nagy táplálóértéke mellett igen nagy előnye, hogy rendkívül gyorsan hajt, ennek folytán csaknem egész nyáron, többször ismételve, csaknem a földig vághatjuk hajtását. E célból ajánlatos a vadetetők közelében 15—20 sor akácot vagy egyéb jól sarjadzó, őztápláléknak alkalmas fafajt ültetni, s ezeket időnként metszeni.

Olyan őzes területen, ahol a vad még nem kapott és így nem ismeri a lombtakarmányt, célszerű eleinte lucernával az etetőkre szoktatni s a lombot fokozatosan növekvő adagokban az előbbiekhöz vegyíteni. Amikor a vad már a lombot is elfogadja, áttérhetünk a kizárólagos lombtakarmányozásra.

A vadtakarmányozás egyik legolcsóbb és táplálóértékben bővelkedő anyaga a silózott lombtakarmány. A silózott lombbal a tél folyamán is fedezhetjük a vadállomány vitaminszükségletét, mert a silózott takarmányban a vitamin jó része megmarad, míg szárításkor ezek nagy része tönkremegy. A jól elkészített silózott takarmány csekély veszteséggel, jól eltartható.

Több kísérletet végeztem lombtakarmány silózásával. A Gödöllőn készített silótakarmány táplálóértéke *Tangl H.* vizsgálata szerint: nyersprotein 3,8% (ebből tiszta protein 3,1%), nyers zsír 1,0%, emészthető fehérje 2,2%, keményítőértéke 15,2 kg.

A takarmány tartósításának legökéletesebb módja a silózás. A silózott takarmány előnye, hogy nagy táplálóértéke mellett kicsi a kiterjedése és így könnyen kezelhető, tárolható, mert míg pl. 1 m³ széna 100 kg, addig 1 m³ silótakarmány 650—750 kg. A silózásra a közismert gödör vagy az ároksiló is alkalmas.

Silózáshoz a lomb az erdőben a helyszínen könnyen begyűjthető. Erre legalkalmasabb a nagylevelű lomb, pl. a tölgylomb, de alkalmas a lombtakarmánynak használt egyéb lomb is. Kevésbé jó az aprólevelű lomb, pl. az akác (ezt viszont szárítva jól raktározhatjuk akár lombtakarmány, akár takarmányliszt formájában, de silózásra is használható, ha nagyon keményre döngöljük).

Lényeges követelmény, hogy a besilózott takarmányt minél kevesebb levegő érje. Ezért csak vékony ágakat tegyünk a silóba, hogy minél jobban összenyomhassuk a siló tartalmát. A silót alaposan betapossuk, ledöngöljük, hogy minél kevesebb levegő maradjon közötte, mert különben

megromlik. Ugyancsak lényeges, hogy nedvesség se érje a lombot, és az eltevés idején, valamint az eltartás alatt se kapjon nedvességet. A silózott takarmány akkor penészedik meg, ha nedvesség vagy levegő éri.

A silózott lombtakarmányt sóval ízesíthetjük, így a vad szívesebben fogyasztja. Igen erős telek esetén fagyás ellen is szózni kell a silózott lombot. Ilyenkor lehetőleg csak annyit adagoljunk naponta, amennyit még aznap elfogyaszt a vad. A hazai nagyvad-fajok általában szívesen elfogyasztják a silózott lombtakarmányt, de ha mégis idegenkednének tőle, úgy szoktató etetéssel kaphatjuk rá őket. A szoktató etetés ebben az esetben azt jelenti, hogy a vad által különösen kedvelt takarmányfeleségeket, pl. ahol már szereti és felveszi a szárított lombtakarmányt, ott vegyeslombot, egyébként lucernát, lóherét stb. keverjük a silózott lomb közé. Így előbb-utóbb megszokja. Általában változatosan kell etetni, ezért is jó a kevert lombtakarmány. Ugyancsak nagyon előnyös, ha szárított lombot silózott lombbal keverve etetünk, mert amit a szárított lomb tápértékben veszített a szárítás, raktározás ideje alatt, azt megtalálja a vad a silózott lombban, ami az utóbbiból hiányzik, az megvan a szárított lombban.

Jó takarmányt ad a puha lombfák döntése is. Télen úgy döntünk puha lombfát az őznek, hogy a törzset ne vágjuk el teljesen, csak annyira vágunk bele, hogy a koronát lehúzhassuk és így a földön levő korona összefügg a törzssel, illetve a gyökérrzettel. Az így döntött fák kora tavasszal, amikor nagy a takarmányhiány, kirügyeznek, az őz pedig szívesen csipegeti a rügyekeket. Szereti csipegetni az őz a télen is zöld szederleveleket. Ezért ajánlatos a szeder telepítése is.

A téli szükség idején a fagyöngy és a borostyán ugyancsak értékes takarmány, mert foszforsav és mésztartalmánál fogva az agancs fejlesztésére különösen jó hatással van. Az erősebb fagyöngyöt kampós póznával leszakítjuk (a gyengébbet hagyjuk fejlődni) és a vadetetőkhöz, vagy pedig a vadváltókon bokrokra, fatörzsrre, az őz által elérhető magasságban helyezzük el. A borostyánt, erősebb indáit elvágva, lerángatjuk a fatörzsek-ről és a fagyöngyöz hasonló módon adjuk a vad elé. Bámulatos, hogy e két zöldtakarmány milyen jó erőben tartja a vadat a téli inség idején.

Télen megfázás esetén vagy kora tavasszal, amikor az őz áttér a zöldtakarmányra, hasmenés állhat be. Ilyenkor nagyon jó a tannin tartalmú takarmány — pl. a makk — etetése. Viszont azt is tapasztaltam, hogy kora tavasszal az erős sóadagolás elősegíti a hasmenést, ilyenkor tehát ne sózunk.

A szénának szánt füvet ne engedjük lábon öregedni. Az őz szívesen fogyasztja a zsenge réti szénát, főként a sarjúszenát.

Mind a lombtakarmányt, mind a szénát szellős, száraz helyen tároljuk, csapadék ne érje, mert a víz kilúgozza belőlük a táplálóanyagokat. A nedves takarmány könnyen befülled.

Takarmány adagolása az etetőkön. A szénafélékből csak pár napra való

mennyiséget adjunk a vadnak, mert ha szénaféle huzamosabb ideig lazán áll az etetőben, vizet vesz fel a levegőből, dohosodik, esetleg penészedik és megbetegíti az őzeket.

A szárított lombtakarmány kevésbé érzékeny a légköri nedvességre, ezért abból több napra elegendő mennyiséget is tehetünk az etetőbe.

Gumós takarmányt mindig csak egy napi adagnak megfelelő mennyiségben tegyünk az etető végén levő vályúba. Feldarabolása nem szükséges, csak szoktató etetéskor.

A vadgesztenyét törjük darabokra és így szórjuk a vályúba. A bükk- és tölgymakkot ugyancsak az etető vályújába adagoljuk. Tárolása szellős helyen, vékony rétegben történjék, nehogy befülledjen és szagot kapjon.

A zab az őz egyik legkedvesebb tápláléka.

Az őz szereti mind a silózott, mind a szárított répaszeletet. Ezt lóhere, lucerna- és borsószalma-kazlak körül elhullott takarmánylevéllel rétegezve silózzuk be.

Az őz etetőkhöz szoktatása. Az etető lehántolatlan fából készüljön, azt a vad hamarabb megszokja. Az esetleg lehántolt részeket dörzsöljük be agyaggal. A szalmából vagy nádból frissen készült tetőt takarjuk le fenyőlombbal, hogy színe ne üssön el a környezettől. Úgy méretezzük, hogy az etető teteje alá beférjen az őz és ne csurogjon rá a hólé vagy az eső. Az etetőket szélvédett, napos és jól ellenőrizhető, a vad által is szívesen látogatott helyeken építsük. Előnyös, ha az etető közelében magasles is van.

Mielőtt a hó leesne, szoktassuk a vadat az etetőkhöz. E célból az etetőtől kiindulva sugárszerűen, vékonyan szórjunk szederlevelet, rügyes ágakat, lucernát a vad tartózkodási helyei és váltói irányában. Az etetőkbe is tegyünk kevés lucernát, de ezt egyelőre közbetett rudakkal tartjuk olyan magasan, hogy a vad ne érhesse el. Csak akkor tegyük a lucernát és a lombtakarmányt hozzáférhetővé, amikor a vad természetes táplálkozási lehetőségei lecsökkentek, vagyis amikor a nagy hó leesett. Ilyenkor azonban gondoskodjunk arról is, hogy a vad a nagy hó ellenére is elérhesse az etetőhelyet. E célból takarítsuk el a havat hóekével, készítsünk megfelelő átjárókat a havon, hogy a vad tartózkodási helyei és az etető közt akadálytalanul közlekedhessen.

Az etetők körül szórjunk el kevés gumós takarmányt, s adjunk némi szemest is az etetővályúba. Kámfor behelyezésével is odacsalhatjuk az őzeket az etetőhöz. Májustól decemberig legyen só is az etetőknél elhelyezett sózó vályúkban és a többi sózóban.

Ha e fejezetben ismertetett módon járunk el, még a kemény teleket is jól átvészeli őzállományunk, az agancsfejlődésben pedig jól megérdemelt öröme lesz a gondos és áldozatkész vadásznak.

A 4. táblázatból láthatjuk, hogy a különféle takarmányok milyen mennyiségben tartalmazzák az agancsfejlődésre elsősorban fontos anyagokat, nevezetesen a meszet és a foszforsavat.

4. táblázat. A TAKARMÁNYOK MÉSZ, FOSZFOR ÉS FEHÉRJE TARTALMA %-BAN
(Vogt szerint)

A takarmány neve	Kalciumoxid CaO	Foszforsav P ₂ O ₅	Fehérje
Bükklevél.....	1,41	0,39	3,5
Fűzlevél	2,61	0,87	4,0
Fűzág	2,05	0,66	1,1
Nyírlevél	1,35	0,45	4,0
Tölgykéreg	2,19	0,18	—
Vadgesztenye	0,27	0,52	2,0
Tölgymakk	0,15	0,32	2,0
Rétiszéna, közepes.....	1,00	0,48	4,7
Vörösherezséna	1,86	0,51	11,3
Lucernaszéna	2,52	0,65	13,0—14,5
Baltacim	1,68	0,46	7,9
Burgonya.....	0,69	0,65	1,0
Takarmányrépa	0,26	0,54	0,1
Cukor	0,20	0,42	0,5
Kukorica	0,03	0,68	7,0
Árpa	0,06	0,90	7,0
Zab	0,11	0,72	7,0
Rozs	0,06	1,05	8,5
Szezámpogácsa	2,76	2,30	36,0
Lenmagpogácsa	0,43	1,10	26,0
Szójapogácsa	0,26	0,43	38,5

A SZÁMSZERŰLEG HELYES ÁLLOMÁNY

Minden vadászterület csak bizonyos számú őzet tarthat el. Ez azt jelenti, hogy a kérdéses területen egy bizonyos számon felül ne hagyjuk elszaporodni őzeinket, mert ez minőségük rovására megy. Hogy mennyi ez a szám, azt a környezeti tényezők (földrajzi fekvés, éghajlat, élelemszerzési lehetőségek stb.) határozzák meg. Legfontosabb tényező a terület növényzete. Csak olyan népes őzállományt tarthatunk, amely az erdő- és mezőgazdasági növényekben nem tesz érzékeny kárt.

Az őz életmódjának legjobban megfelel a mezőgazdasági földekkel kevert, ligetes erdő, ahol számszerűleg a legtöbb őzet is tarthatjuk. Ilyen helyen 500 ha-ra kb. 25 őzet számíthatunk anélkül, hogy állományunk leomlásától tartani kellene.

Az egyes vadászterületeken tartható őzállomány mennyiségének meghatározásánál az ott élő egyéb vadfajt is tekintetbe kell vennünk és csak

ennek megfelelően állapíthatjuk meg az ott tartható őzek számát. Az őz a szarvassal, muflonnal, dámvaddal is megfér a területen, ha az egyes fajok között helyes az arány.

Nagyobb kiterjedésű összefüggő erdőkben, amelyek mezőgazdasági területekkel határosak, ugyanakkora területen 20 őzet; olyan összefüggő erdőségekben pedig, ahol egymástól csak nagyobb távolságra található mezőgazdaságilag művelt terület vagy vadrét, 10 őzet számíthatunk 500 ha-ra. Mezei őzekből a terület körülményei szerint 20–30 őz tartható. Ezekhez a számokhoz természetesen nem ragaszkodhatunk mereven, ezek csupán irányszámok, amelyek a terület vadeltartó képességétől függenek. Az a fontos, hogy állandóan figyeljük állományunkat, és ha azt látjuk, hogy megfelelő külső és belső körülmények ellenére is romlanak az agancsok, akkor elsősorban az állomány túlszorodásában keressük a hibát, vagyis abban, hogy területünkön túl sok az őz.

Az őz, mint a legtöbb vadfaj, eléggé rejtett életet él, különösen a zavart területen, hacsak meg nem szokja az állandó zajt, mozgást. Késő este bújik elő a védelmet adó sűrűből és kora hajnalban behúzódik rejték helyére. A vadnak ez a tulajdonsága teszi szükségessé, hogy a nélkülözhetetlen állományszámlálás és jelenlétének egyéb okból való megállapítása céljából jól ismerjük azokat a jeleket, amelyekből az őz jelenlétére következtethetünk, elsősorban az őz nyomát. A sokszor nehezen felismerhető és csak a nyitott szemmel járó megfigyelő által ismert jeleket úgy tanulhatjuk meg, ha ismerjük az őz természetét is.

19. ábra. Az őz a muflonnal is megfér egy területen

Az őz a többi vadfajhoz hasonlítva kis területen él. Ezen a kis területen viszont sokat mozog, így jelenléte gyakorlott szemmel elég hamar felismerhető. A síkon, ahol többnyire több őz él ugyanakkora területen, mint a magas hegyekben, kisebb a mozgási köre, mint a magashegyi őzeknek, melyek nagyobb területen élnek le életüket.

Schmid, Vogt és Köhler kísérletet írnak le, melyben 613 bakot és 351 sutát jelöltek meg. Ezeket az őzeket a jelölési helyüktől az 5. táblázatban közölt távolságokban találták meg, illetve ejtették el.

Ebből a kísérletből világosan kitűnik, hogy a suták kisebb területen élnek le életüket, mint a bakok. Egy km-en belül találták meg a suták 73,2%-át, míg ugyanezen a területen a bakokból csak 66,6%-át, 10 km-en belül a bakok 97,6%-át és a suták 97,4%-át.

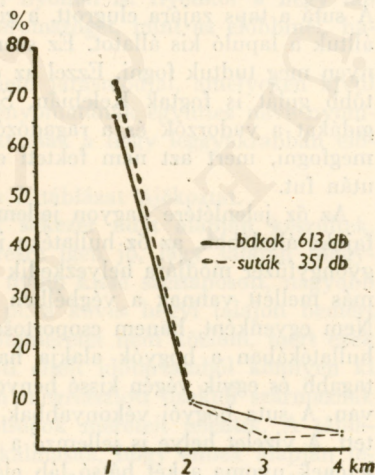
Saját kísérleteim és megfigyeléseim is közel hasonló eredményre vezettek.

Azt találtam, hogy ahol sok az őz a területen, ott jóval kisebb az őz mozgási köre, mint ott, ahol kevesebb őz él ugyanakkora területen, pl. a hegyekben. Ezt tudnia kell minden vadgazdának, amikor őzállományát

megbecsüli! Senkit se ejtsen tévedésbe a sok őznyom, mert — ismétlem — az őz kis területen mozgó vad. Ennek az oka, hogy az őz a legkevésbé óvatosan járó nagyvadjaink egyike. Különösen a fiatal őz mozog sokat, a középkorú kevesebbet, az öreg, sok puskaport szagolt bak pedig már nagyon óvatosan mozog, ezért kevesebb nyomot is hagy, kivéve az üzeledési időben, amikor az üzeledési hévben az öreg bakok is megfelelőnek megszokott óvatosságukról és sok nyomot hagyva üzik, hajtják a sutákat. Ebben az időben (az időjárástól függően július közepétől augusztus közepéig) találjuk a boszorkányköröket. Ugyanis a bak körben kergeti a

5. táblázat

Távolság km	A megjelölt és megtalált őzek százaléka	
	bak	suta
0—1	66,6%	73,2%
1—2	10,0 „	9,7 „
2—3	5,9 „	2,8 „
3—4	3,9 „	3,1 „
4—5	3,9 „	4,0 „
5—10	7,3 „	4,6 „
10-nél több	2,4 „	2,6 „

20. ábra. Az őz mozgási köre

sutát (kb. 2–10 m vagy ennél nagyobb átmérőjű körben bokor vagy fa körül), és a nagy rohanásban kitapossák, fölérjük a földet, így jön létre a boszorkánykör.

Az üzekedő őzbak annyira elvakult, hogy a máskor csendesen, szellemként járó, sohasem látható nagy bak is elfeledkezik az óvatosságról.

A tavaszi ellés után már láthatjuk a kis gidanyomokat is. A kis gida ürge, mozgékony állat, sokat szeret játszani, futkosni, sok nyomot is hagy. A suta nem jó anya. Gödöllőn az őzkeretben több éven át megfigyeltük, hogy a szarvastehén mennyivel jobban félti, gondozza borját, mint a suta a gidáját. Már az ellésnél is kitűnik ez. Ilyenkor zárt helyen a szarvastehén kevésbé törődik az óvatossággal. Közelébe is lehet menni. Az újszülött borjút nehezen hagyja el. Az őzsuta viszont, ha elléskor megzavarják, gyorsan megugrik és az újszülöttet azonnal otthagyja. Igaz, hogy később visszajön és a róka ellen is eredményesen megvédi.

Említettem, hogy a suta gyakran elfekteti a fiatal gidákat. 1949 tavaszán a Bükkben is találtam 7 ilyen elfektetett kis gidát, melyek egészen közelre bevártak. 1945–49-ig az állami vadgazdaságokban több gidát gyűjtöttünk össze, hogy azokat felnevelésük után vérfelfrissítésre az egyes vadgazdaságok között kicseréljük. Kelebián, ahol az ország egyik legrosszabb őzállománya volt, és az onnan származó őzekkel kísérletet akartunk beállítani, egyetlen gidát sem tudtak befogni. A sok sikertelenség után 1948 tavaszán leutaztunk és megnéztük, hogy mi az oka a sikertelenségnek. Rögtön az első hajnalban szerencsénk volt, mert alig hogy behajtottunk az első tisztásra és végigtávoztunk a környéket, kb. 70 lépésre feltűnt egy gidás suta. Gyorsan és erősen tapsoltam néhányszor. A suta a taps zajára elugrott, a gida pedig elfeküdt. Az erdészekkel körülálltuk a lapuló kis állatot. Ez szorosan a földhöz lapulva feküdt és könnyen meg tudtuk fogni. Ezzel az egyszerű módszerrel ezután az eset után több gidát is fogtak Kelebián. Sajnos, ugyanilyen könnyen fogják el a gidákat a vadászok és a ragadozók is. A szarvasborjút sokkal nehezebb megfogni, mert azt nem fekteti el az anyja és veszély idején az anyja után fut.

Az őz jelenlétére nagyon jellemző a hullatéka. Mint a növényevő vadfajoké általában, az őz hullatéka is bogyó alakú. De míg a nyúl hullatéka gyöngyfüzér módjára helyezkedik el a végbélben, az őzben a bogyók egymás mellett vannak a végbélben és alakjukat a végbél gödreitől kapják. Nem egyenként, hanem csoportosan hullanak ki a végbélnyíláson. A bak hullatékában a bogyók alakja hasonlít a tölgymakkéhoz, rövidebb, vastagabb és egyik végén kissé benyomott, míg a másik végén kis dudorodás van. A suta bogyói vékonyabbak, hosszabbak és mindkét végük lekerekített. A vizelet helye is jellemző a nemek megkülönböztetésére. A bak vizeletének nyoma a két hátsó láb előtt, a sutáé a hátsó lábak mögött, illetve között van.

Az őz nyoma hasonlít a juh nyomához. Hazánkban az őzbek nyomának hossza 4–5 cm körül, a sutáké 3,9 cm körül van. A kifejlett bakok nyomának szélessége 2,1–3,6 cm, a sutái 1,8–3,2 cm, az ünöké és az egy éves bakoké 1,6–2,1 cm szokott lenni. Az őzbek nyoma általában elől tompább, jobban lekerekített, mint az elől hegyes, karcsú sutanyom. A fűkőröm (álcsülkők) kétoldali lenyomatát többször láthatjuk a futó, ugró őzek, főképpen a bakok és a terhes (elnehezedett) suták nyomán. A testsúly természetesen befolyásolja a nyom nagyságát. A nyomméretek felvételekor keressük a nyomhossz, a nyomszélesség és a testsúly adatai közötti összefüggést, mert általában ezek egyenes arányban állanak egymással. A testsúly többnyire egyenes arányban van a nyom nagyságával.

A 6. táblázatban bemutatom az állami gazdaságok vezetői által jelentett őzsúly adatokat. Ezeket az adatokat személyesen nem ellenőrizhettem, így a jelentéseknek megfelelően közlöm le azokat.

Az őz járási módja mozgási sebességétől függően lehet lépés vagy ugrás. A lassú ügetés, ami a szarvasnál gyakori, az őznél annyira ritka, hogy nem is foglalkozom vele. A lassú, nyugodt lépésben járó őz két járásmódját különböztetjük meg. Az egyik a terpesztés, amikor a nyomok a nyomvonaltól — a jobb és bal lábak nyomai közé képzelt egyenestől — kb. egyenlő távolságra látszanak a nyomvonal jobb és bal oldalán. A másik gyakori járási mód ehhez hasonló, de szűkebb.

Az őz futása többnyire ugrások sorozata. Ilyenkor a nyomvonaltól jobbra és balra a nyomok az egyik oldalán egymáshoz közelebb, a másikon egymástól távolabb helyeződnek el. Gyakran megtalálhatók a „kieső háromszögbe lépés” elnevezésű járásmód nyomai is. Ilyenkor a négy láb nyomait egyenesekkel összekötve nem háromszöget, mint az előbbinél, hanem rombusz alakot kapunk.

Ezek az őz leggyakrabban megfigyelhető járásmódjai, amelyeken kívül még többféle nyomképlete (a négy láb lenyomatának együttes neve nyomképlet) is van, de a rövidség kedvéért itt csak a négy leggyakrabban előfordulót ismertettem.

Az őz nyom- és lépéshossz méreteiről a 7. táblázat tájékoztat.

A táblázatban szereplő nyomméretek sokezer adat alapján készültek. A nyomokat túlnyomórészt a nyommérésre igen jó, lágy talajon (nagy részét homoktalajon) mértem be, ahol a nyom kissé széttaposott, nagyobb volt, ezért szélesebb és hosszabb, mint pl. a köves hegyi talajon bemért nyom mérete szokott lenni. A gidák nyomméretét nem közlöm, mert ezek korát a látott nyom és a születés között eltelt időtartamból könnyen ki lehet számítani. Az ugrási adatok erősen megriasztott őzektől származnak és kedvező viszonyok közötti ugrástávolságok méreteit jelentik. A táblázat adatai tájékoztató jellegűek. Arra alkalmasak, hogy ennek alapján területünkön (vagy ha ez olyan nagy kiterjedésű, hogy ott egymástól eltérő fejlettségű populáció él, úgy a területrészekben) elkészíthessük az ott élő

6. táblázat. AZ ÁLLAMI VADGAZDASÁGOKBAN ELEJTETT ŐZEK ÁTLAGSÚLYA
(Zsiger nélkül mért súlyok)

A vadgazdaság neve	Kifejlett 3—8 éves bak teljes súlya		Kifejlett 3—8 éves suta teljes súlya		Űnő súlya		Gida súlya	
	nyár	ősz vége	nyár	tél	ősz	tél	ősz	tél
k i l o g r a m m								
Szin.....	29	28	21	18	16	15	8	11
Radvány.....	30	25	—	25	22	20	12	13
Tompa-Kelebia.....	17—19	—	16—17	13—15	11—14	10—13	6—7	7—8—9
Karapancsa-Herceg- szántó.....	28	25	—	24	18	16	5—6	8—10
Tompa.....	19	18	—	16	13	11	10	12
Doboz-Sarkad.....	28—30	26—28	—	18—20	16—18	15—16	7—9	8—10
Borsod-Bükk.....	30	25	—	20	18	16	10	12
Erdészeti szakiskola Ásotthalom.....	17	17	—	17	15	—	8—9	11
Heves-Bükk.....	22	20	—	19	14	—	10	12
Mátrai.....	20	18	—	15	13	12	6	8
Erdőmérnöki főis- kola, Sopron.....	25	22	—	20	20	18	7	9
Gödöllő.....	24	22	—	17	15	14	8	10
Gödöllő-Valkó-Isa- szeg.....	23	21	—	19	17	15	7	10
Tata-Remeteség ...	27	25	—	19	16	14	7	10
Somogyiszob.....	20	—	—	20	20	18	10	12
Dunaföldvári.....	16	17	—	15	14	13	7	9
Gemenc.....	30	28	—	25	22	20	12	13
Vas.....	27	25	—	18	15	13	9	11
Vas-déli.....	25	24	—	20	16	14	7	9
Uzsai.....	19—20	18—21	—	17—18	14—15	13—14	7—9	10—12
Nova-Pölöske.....	25—30	23—27	—	18—25	16—20	15—18	12	13—15
Kaszópuszta.....	22	20	—	19	16	14	9	12
Bakóca.....	20	17	—	16	15	13	10	14
Mátra-nyugati.....	20	18	—	16	14	12	6	9
Börzsöny.....	21	22	—	18—19	18	17	16	15
Dunaszeg.....	20—22	20—22	—	18	16	15	—	—
Szigetvár.....	30	35	—	26	—	—	—	—
Ugod.....	25	22	—	17	17	13	12	8
Tata.....	19	18	—	17	16	13	12	9

állomány méreteinek megfelelő helyi használatra alkalmas mérettáblázatot. Az őz- és az őzsuta nyomképében, nyom- és lépésméreteikben nem olyan jelentős az eltérés, hogy azt mindig meg tudjuk különböztetni, azért a nemek eldöntésére sokszor nem elég a nyomkép, és főként keveset mondanak a lépésméretek. Viszont az egyedekre a nyomkép és a nyom, valamint a lépésméretek jellemzők.

Az őz nyomképének vizsgálata során többször megtaláljuk még a „koszorút”, a „szegélyezést”, az „orrocskát”, a „fonalat”, a „korongot”, a „bocskort”, a „levágást” és a „füvetést”. A *koszorú* többnyire kemény talajon fordul elő és úgy

képződik, hogy a csülköknek csak az oldalfalai nyomódnak a talajba, ennek következtében a koszorúhoz hasonló alakban látjuk a talajt felnyomva a csülkök nyomainak a szélein. A *szegélyezés* akkor látható, ha az őz hátsó lábával az első nyomába lép. Ilyenkor megesik, hogy a hátsó láb lenyomata nem takarja pontosan az első lábnyomot, hanem azt kissé meghosszabbítja vagy kiszélesíti. Az *orrocška* többnyire csak télen — ritkábban más évszakban sáros talajon is — látható. Zárt nyom esetén a csülkök hegyei között elől található kis sár- vagy talaj-, vagy hócsikocskát nevezünk orrocskának. A *fonal* talajból vagy hóból álló hosszúkás kis ránc, vagy emelkedés, mely az összenyomott és a csülkökhézagok közé préselt talajból képződik. A *korongot* eső után találhatjuk meg poros talajon, ha az őz közvetlenül rövid ideig tartó eső után lép a porba és a kissé vizes, összenyomott felső talaj korong alakban préselődik össze, és mint vékony pogácsa marad ott az alsó vastagabb porrétegen. A *bocskor* a könnyen tapadó havon vagy ragadós talajon tapad az őz lábára. Ezt a hó vagy sárkölöncöt futás közben lerúgja és a nyoma körül elhullatja. *Levágásnak* nevezük az ősz csülkei közé szorult és járás közben letépett fűdarabocskákat, *füvetésnek* pedig az így hozzátapadt, csülke közé csipett fűdarabok elhullatását.

21. ábra. Nyomképek

1. terpesztés, 2. szűkebb terpesztés, 3. ugrás

Az őz kora és neve	Lépés- hossz	Ügetés	Vágta	Ugrás	Terpesz- tés
	centi-				
10—12 hónapos bak ...	28—32	40—60	90—120	300—400	4—6
2 éves bak	32—38	50—62	100—140	600—700	8—10
3 éves bak	40—44	61—65	120—150	800—900	11—12
4 éves bak	43—47	63—67	140—210	700—1000	11—13
5 éves bak	43—48	66—69	140—220	800—1100	12—13
10—12 hónapos suta...	24—30	40—49	80—110	200—300	5—6
2 éves suta	30—34	48—59	90—115	400—500	5—7
3 éves suta	36—44	58—62	110—136	500—600	7—8
4 éves suta	39—46	60—67	125—197	600—700	8—10
5 éves suta	43—48	59—69	130—197	700—900	8—10

A növényzet is hatással van a nyomozásra. Nyári hajnalon könnyen észrevesszük a magas fűben az őz mozgását, ahol lábával legázolja a fűvet. Különösen harmatos hajnalokon, amikor lerúgja a harmatcseppeket, könnyen észrevehető csapást láthatunk, melyet húzásnak nevezünk. A ruganyos mohaszőnyegen vagy avaron a felrúgott moharészek és levéldarabkák nyújtanak támpontot.

A gyakorlott nyomozó néha kemény kövön is meglátja a csülkök kerületének vékony rajzolatát (olyan, mintha ceruzával nagyon halványan rajzolták volna körül a csülkök alsó felének kerületét). Ez a ritkán látható jel (ólomjel vagy ónjel) akkor keletkezik, amikor az őz nagyon reánehézedik első lábaira, és ezek valósággal a kőhöz tapadnak és az előzőleg rájuk ragadt talajszemeséket a kőre ragasztják. Homoktalajon eső után, kötöttebb talajon erős harmat után a legjobb nyomozni. A nyomok felszáradásából vagy a letépett fű, lombmaradványokból arra is következtethetünk, hogy mikor járt ott az őz (minél régebben tépte le a fűvet, annál jobban elszáradt). Télen a kirúgott hócsomó megfagyása (minél frissebb a nyom, annál kevésbé fagyott a kirúgott hódarab) és eső után a kirúgott földdarabocska megszáradása is támpontot nyújt a mozgás idejére.

Az őzbak jelenlétének nagyon jellemző nyoma a „dörzsölés”. A baknak ugyanis szokása, hogy agancsát erősen hozzányomja valamely fácskához, majd lefelé — ritkábban felfelé is — dörzsöli és néha veri is azt. Ez utóbbi esetben a kéreg szalagokban felszakadozik és a kis fa egészen fehér lesz a művelet végén. Tollszárnyi vastagságútól kb. 2—3 ujjnyi vastagságú fákig szokta a bak kiválasztani dörzsölőfáját, de néha bokrokat is

LÉPÉSHOSSZ MÉRLETEK

Első láb		Hátsó láb		Súly kg
nyom- szélesség	nyomhossz	nyom- szélesség	nyomhossz	
m é t e r				
2,7—2,9	4,5—4,8	2,5—2,6	4,2—4,6	16—19
3,0—3,4	4,8—5,9	2,8—3,5	4,5—5,6	23—26
3,4—3,8	5,1—5,7	3,0—3,6	4,9—5,5	26—29
3,6—4,0	5,4—6,8	3,2—3,7	5,2—5,5	29—30
3,8—4,0	5,7—6,7	3,5—5,7	5,4—5,7	30—31
2,5—2,7	4,3—4,5	2,2—2,4	4,0—4,3	12—14
2,8—3,1	4,5—5,5	2,6—2,9	4,3—5,2	17—20
3,0—3,6	4,8—5,5	2,8—3,4	4,4—5,2	21—25
3,4—3,7	5,2—5,6	3,0—3,5	5,0—5,3	22—25
3,7—3,8	5,4—5,7	3,4—3,6	5,0—5,5	25—26

ver agancsával. A dörzsölés nyomát kb. 20—110 cm magassáig találjuk. A fiatal bak vékony (alig tollszár vastagságú) fácskához dörzsöli agancskáját, míg a jó erős agancsú bak vastagabb fákat választ.

Elárulja az őz jelenlétét a hangja is. Legáltalánosabban ismert a „riasztóhang” és a sípoláshoz hasonló „hívóhang”. Kevésbé ismert a „vészhang”, a hörgéshez hasonló „zihálóhang” és a csak közelről hallható fogcsikorgatás hangja.

A riasztó hang kissé elmosódott, kutyaugatáshoz hasonló. A bak riasztása rövidebb „bö-bö, bau-bau” hangokhoz hasonló. A suta riasztása hosszabb és nyújtottabb „beäu-beäu, beäu-beäu”. A gidák kb. fél éves koruk után kezdenek riasztani.

Különösen tavasszal és nyáron riaszt szívesen és sokat az őz. Hajnalban és estefelé egészen kis rendellenesség is kiváltja a riasztást. Az őz a riasztáskor gyakran az első lábaival is dobant. Helyben topog.

A másik hang a sípoláshoz hasonló hang. Ezt *Hányi* írta le részletesen. A következőkben az ő leírása alapján ismertetem ezt a hangot, mert bár sokszor hívtam már őzet és sokat foglalkoztam az őz hangjaival, rossz zenei hallásom miatt célszerűbbnek tartom az általa leírt hangképek közlését.

Az alaphang a „fip” hang. Ezt legtöbbször a suták és a gidák, legritkábban a bak hallatja. Így hívja a suta a gidát vagy a gida az anyját. A bak is ad jelt vagy ritkábban így hívja a sutát. A baktól űzött suta is hallatja ezt a hangot. Ez a hívó, jelző, oltalmat kérő hang, ami 150—200 lépésre is elhallatszik. A „fip” hangot 3—10-szer is hallatja az őz. Hangtanilag „i”, „ä”, „é”, ritkán „á” hanghoz is hasonlít. Terjedelme $1/5$ -től

$1/10$ mp. Mélysége végig egyforma, az elején vagy a végén sem csendesedő vagy elhaló. A fiatal ünő hangja $1/3-1/4$ mp-ig tart. Közben vannak szünetek (p-vel jelzem), melyek 2–4 mp-ig tartanak. A füttyjelsorozat szagagtottsága a következőképpen érzékeltethető:

$1/3$ $1/4$ $1/4$ $1/4$ $1/4$ $1/4$ mp

fip 2 fip — 2 fip 3 fip 2 p fip 3 fip — 3 p fip 2 fip

A kettőzött hangsorozat:

$1/4$ $1/3$ $1/3$ $1/4$ $1/3$ $1/4$

fip 3 fip 2 fip 3 p fip 2 fip 3 fip fip

$1/3$ $1/4$ $1/3$ $1/4$ $1/4$

2 fip 2 p fip 3 fip fip 3 fip 2 fip

Az öregebb suta hangja a kornak megfelelően többnyire mélyebb „e” és „f”-hez hasonló hang. A gida hangja jóval magasabb „e” hang.

Az alaphangból képződik a „panaszhang”. Többnyire az üzekedéskor halljuk, amikor a bak az ünőt ostromolja. Ritkábban a bak, többnyire a suták hallatják. 400 lépésre is elhallik. A „panaszhang” terjedelmes skálájú kettős hang, de a kettős hang átmenet nélkül olvad össze. Néha remegő is lehet. A hangerő mindig változó.

Zeneileg két hangjegyből áll. Az első „pi” hanghoz „ä” vagy ritkán „u” hang kapcsolódik. Az elsőnek jelzett „pi” hang a zenei „ä” hangnak felel meg, míg a hozzácsatolódó „ä”, „a” vagy „u” egy-két hanggal mélyebb.

$1/4$ $1/5$ $1/3$ $1/5$ $1/2$ $1/4$ $1/2$ $1/4$ $1/2$ $1/3$ $1/2$ $1/3$ mp

pi — u 2 pi — ä 2 pi — ä 3 pi — á 3 pi — u 3 pi — u

A vészhangot halálfélelmében adja az őz. Nagyon éles, 800 m-re is elhallik. A hang rövid, $1/2-1 1/2$ másodpercig tart. Kettős hang. Az első azonos a kezdőhanggal, a második hang „a”, egy oktávval mélyebb. Mindig csak az egyik hang remeg. A két hang közötti átmenet alig észrevehető. A rövidebb vészhang hangsora a következő:

$1/2$ $1/2$ $1/4$ $3/4$ $1/3$ mp

piii 2 piiii — a 3 pii — á

A vészhang legerősebb, legkevesebb, ritkábban hallatott hosszabb hangszorozata a következő:

$\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{3}$ mp

piii $1\frac{1}{2}$ piii — a 2 pa — iii — a 3 püi — aa — ii — a

Itt a hangsúly már a második hangon van. Ez a ritkán hallott kétségbeesett „segélykérő hang” vagy „félelemhang”.

Végül még van egy hangja az őznek, amit a végső halálfélelmében hallat. Pl. amikor a kutya lefogja és marja.

Ez a halálsikoltás annyira kétségbeesett és annyi szenvedést, halálfélelmet árul el, hogy már ismertem vadászt, aki emiatt a hang miatt hagyott fel a vadászattal. Egyetlen hang úgy hatott rá, hogy örökre a fülében maradt, és letette a puskát. Csak egy vadfajtól, a halálrasebzett, vergődő pólingtól hallhatunk hasonló kétségbeesett hangot. Hangtanilag a riasztó hang torzításához hasonló és emlékeztet a nagyon rövid, ijedt, vékonyhangú borjú bőgéséhez, de ennél sokkal kétségbeesettebb, kissé nyújtottabb és megrázóbb.

Űzekedéskor nagyritkán mélyről jövő köhögéshez hasonló, zihálással kevert hangot is hallat az őz. Ezt nagyon ritkán és csak akkor hallhatjuk, amikor a bak nagyon erősen zavarja a kimerülten rohanó sutát.

Ritkán figyelhető meg, de messziről is jól hallható hang az agancscattogás hangja. Az őzek úgy verekednek, mint a kosok. Távolról, 10–20 lépérről teljes erejükből egymásnak rohannak, és előre szegezett agancsaikat hangos csattanással ütik össze. Ez a hang két száraz, nagyon erős bot összeütéséhez hasonló. Űzekedéskor, ahol sok a bak, figyelhetjük meg leginkább ezt a hangot.

Egészen közléről hallható csak a dühös bak fogcsikorgatása. Ezt többnyire csak a fogságban tartott őzekenél figyelhetjük meg, amikor a verekedő, mérges bak már annyira önkívületben van, hogy dühében már a fának vagy kerítésnek is nekimegy. Ilyenkor többször is hallhatjuk a fogcsikorgatás pattogó hangját. Ha jó erős drótkerítés van, ennek gumilabda módjára nekiugrik, majd a lökés erejétől a dróttól visszarúgódva, remegő lábakkal megáll. Fejét levágja, első lábával a földet kaparja, majd agancsával is szúrja, valósággal felszántja a földet. A nagy dühtől a szeme szinte kifordul, miközben a fogát csikorgatja. Ismétlem, ezt a viselkedést csak a fogságban tartott őznél figyeltem meg.

Legkevesebbet hallható az őz hangjai közül a szarvastehén közismert „eng-eng” hangjához hasonló, de annál magasabb és halkabb „eng”-szerű hang. A suta hívja így gidáját. Ezt a vadaskertben tartott őznél figyeltem meg. *Zsindely E.* a szabadban is hallotta ezt a hangot és 1928-ban le is írta a Nimród vadászlapban.

Itt említtem meg az őzhívást és az őz megállítását. A hívás bármikor alkalmazható, ha csak állítani akarjuk az őzet. Közelebb csalni már nem mindig sikerül. A gidás sutát, a gidát vagy üzekedéskor a kifejlett egyedet (sutát és bakot is) becsalhatjuk a hívó hang utánzásával. Ha üzekedéskor „jól ugranak” a bakok, akkor kevésbé gyakorlott vadász is sikerrel behívhatja őket.

Nem is szükséges híváskor komplikált, egy egész zenekarnak is elegendő sípkészletet kicipelni, mert ha ideje van a hívásnak, nagyszerűen jönnek az őzek a kezdetleges síphangokra is. Vannak, akik egészen kiválóan hívnak egyszerű bükkfalevéllal is. Mindenesetre ügyelnünk kell arra, hogy a „gyári” hívó ne adjon recsegő és túlságosan érces, természetellenes „pléh”-hangokat. Sokan a szájukkal is nagyon jól utánózzák az őz sípó hangját.

Az üzekedés elején a szarvastehenekkel ellentétben, előbb a fiatal ünők és az idősebb korosztályból a meddők jönnek a hívásra. A bakok néha kor-különbség nélkül, inkább vehemensebb vagy nyugodtabb természetűeknek megfelelő sorrendben és gyorsaságban jönnek. Mégis általában az öregebb bak óvatosan bujkálva, jó széllel, figyelve, a középkorúak és a fiatalok gyorsabb tempóban, néha szinte vakon rohanva jönnek a hívásra.

Ilyenkor különösen fontos, hogy jó széllel ülünk. A hívóval a természetes hangok ütemét kell utánózni. Ne fújjuk sokat és ok nélkül. Miután elhelyezkedtünk, legalább 10 percig maradjunk csendben, és csak azután kezdjük a hívást. Három-négy hang után maradjunk csendben és figyelünk. Ha nem történik semmi, kb. 6–7 perc múlva újra szólhat a hívó. Ha 2–3 szünet és hívás után sem jön őz, és már eltelt kb. 15–20 perc, csendesen menjünk más helyre.

Hívásra alkalmas a hajnali, délelőtti 9 óra körüli, délután 4 óra körüli idő és az alkonyat is. Az üzekedés megindulása előtt ne kísérletezzünk, mert ha az őzek rájönnek, hogy mi hívjuk őket, ezzel megzavarjuk és esetleg egész idényre elrontjuk a hívás lehetőségét. Lehetőleg akkor hívjunk, amikor a legtöbb őz üzekedik. A sutáknak 3–4 napig van „rigyetőszaguk”, és csak pár napig jár velük a bak. Viszont nem egyszerre üzekednek, így azt a napot kell kifogni, amikor a legtöbb az üzekedő suta. Persze ehhez jól kell ismernünk az állományt, a területet és figyelemmel kell kísérnünk a környezeti, elsősorban a meteorológiai adottságokat is. Évről évre jegyezzük fel az ivararányt, az állomány számát, az időjárását, elsősorban a légnyomást, és keressük az összefüggést ezek és a legjobb üzekedési napok között. A környezeti tényezők közül a légnyomás befolyásolja legjobban az őzek ugrási hajlamát. Az alacsony légnyomás kedvezőtlenül, a magasabb kedvezően befolyásolja az őzek ugrási készségét. Amikor az üzekedés idején diagramban rajzoltuk fel az egyes napok légnyomás adatait és melléje az üzekedő őzek számát, valamint a hívóval becsalt bakokét, azt találtuk, hogy a két görbe egyenes arányban van,

vagyis ha magas volt a légnyomás, több őz üzekedett, mint alacsony légnyomás esetén.

Azok a helyek a legjobbak a hívásra, ahol a vadász jó széllel és jó látási viszonyok közt, megfelelő takarásban várhatja az őzeket. Szálas és rudas erdő a legjobb. Megfelelő, de kevésbé jó a kis tisztásokkal váltakozó sűrű is. Nagy tisztás vagy nagy kiterjedésű sűrű már nem jó, mert az öreg, óvatos bak csak a sűrű széléig lopakodik és nem jön ki a tisztásra, jól látható helyre.

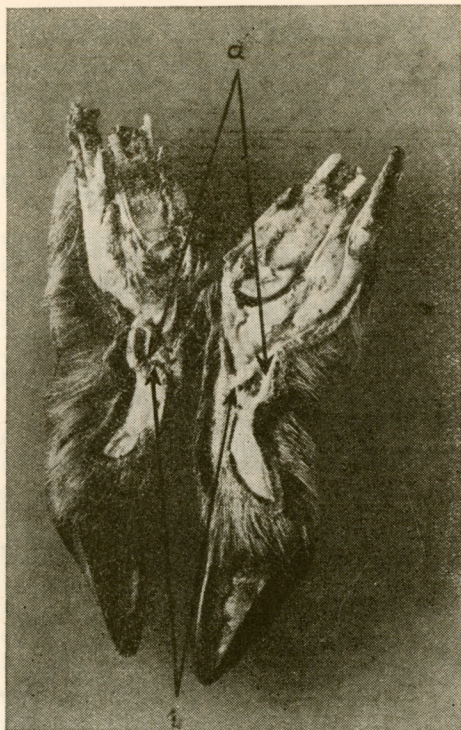
Ahol több a suta, mint a bak, ott kevésbé ugranak a bakok, mert nem hagyják ott szívesen sutáikat. A bakot úgy csalhatjuk el sutájától, hogy amikor pár perc szünetet tartanak a kergetőzésben és a bak távol áll a sutától (különösen, ha a suta takarásban is áll), ezt a pillanatot használjuk ki. Ha a középkorú vagy fiatal bakot ebben a pillanatban hívjuk, úgy az sokszor otthagyja a sutát. Az is megesett már, hogy öreg bakot sikerült ilyenkor elhívni a párjától. Nagyon fontos a jó széljárás, ezért ilyenkor különösen hasznos a magasles. Ahol ilyen nincs a közelben, ott fára is mászhatunk.

Az üzekedési időn kívül is lehet, bár jóval kevesebb eredménnyel, hívni az őzet. Az őzek egymást is hívják, bár az üzekedési időn kívül sokkal ritkábban. Az üzekedésen kívül hallatott hívóhang nem olyan szenvedélyes, és az őzek se ugranak erre olyan vehemensen, de aki sokat jár kinn az erdőn-mezőn, biztosan hallott már májusban, júniusban vagy ősszel hívóhangot hallató őzeket. A bak is hív, nemcsak a suta és a gida. Ezért nagyon kell vigyázni és nem lehet minden hívásra bejött őzre lőni. Márcsak ezért is jó előbb megnézni, mert megesett már az is, hogy suta jött be a hívásra. Természetesen nemcsak ezért, hanem elsősorban az őzállomány minőségének javítása érdekében mindig nagyon jól nézzük meg, hogy milyen őz áll előttünk és csak ennek mérlegelése után szólhat a puska. A suták közül különösen a meddők jönnek a hívásra.

A hívóhang mellett a riasztó hangot is felhasználhatjuk megfigyeléseinken és vadászatainkon. A riasztást könnyű utánozni. A futó őz, ha nem nagyon riadt, megtorpan a riasztó hangra és felfigyel. Ha rosszul áll és ekkor riasztunk rá, felkapja fejét vagy felfordulattal megmozdul és esetleg máris jó célpontot ad. Minden megfigyelésen, cserkészeten használtam ezt a módszert. Volt már arra is alkalom, hogy 3 lövést is tett már a velem levő vadász a kétszer is megállított őzre.

Az ember szaglás útján nem vagy csak nagyon kivételes, ritka esetben képes észlelni az őzet. Az őznek is megvan a jellegzetes szaga s a vadászkutyák ezt nagyszerűen kiválógatják a többi vadfaj közül, úgy-szintén az őzek és a többi vadfaj is.

Az őznek elsőrendű érzéke a szaglás. Az egészséges őznek nyirkos az orra, a legkisebb szagot is érzékeli. Ez óvja meg legjobban legveszedelmesebb ellenségétől, az embertől. Szaglóérzéke segítségével keresi meg az

22. ábra. A kettévágott őzlábon jól megfigyelhető a jelzőmirigyeket magába foglaló zacskószerű váladéktartó és annak nyílása (a = zacskó, b = nyílás)

őzbak üzekedéskor a sutát, az elveszett gida az anyját vagy általában egyik őz a másikat.

A bőrben levő mirigyek jellemző szagot adnak a vad nyomának (talajon, fákon, bokrokon, füveken stb.). Az őz üzekedése idején ismert kép az erdőben nyitott szemmel járó vadász előtt a suta nyomát földre tartott orral követő bak. Ilyenkor az alacsonyban, a földhöz közel tartott orral kereső vadászkutyához hasonlóan, közelről igyekszik a bak a nyom szagáról meggyőződni. Ugyanígy keresi elveszett gidáját az aggódó őzsuta. Az őz jelzőmirigyei a hátsó lábszárak külső oldalán (lábkefe) és a hátsó lábak ujjai között vannak.

A nemi mirigyek — melyek a nemi inger felkeltését is szolgálják — csak az üzekedési idő alatt működnek. Az őz üzekedési idején (július, augusztus), tehát jóval az agancstakarítási idő után

(április táján), a bakok ismét fákhöz dörzsölik agancsukat. Ez a dörzsölés azonban, ha jól megfigyeljük, nem összevissza zezugosan, a legkülönbözőbb helyen és távolságokban történik, hanem a ledörzsölt fák egymástól látótávolságban következnek, és ha sorra járjuk őket, azt látjuk, hogy egy területet zárnak körül. Természetesen nem teljes vonal — kör vagy egyenes — a terület széle, hanem a körön vagy a négyzeten belül és kívül is vannak ledörzsölt fácskák és bokrok, de gondosan átvizsgálva a területet, felfedezzük a határokat. Pl. a karapancsai megfigyeléseim szerint ott (1948-ban) kb. 400×600 m nagyságú területek voltak így megjelölve. A megfigyeléseket Aradvári József fővadással végeztük, aki később maga is gyűjtött ehhez adatokat. A sok adat közül éppen a karapancsaiakat ismeretem, mivel itt végeztem erről első megfigyeléseimet (8. táblázat).

Azt tapasztaltam, hogy ahol sok az őz, ott jóval kisebbek az őzbak-körök, mint ahol kisebb az állomány. Magas hegységben, ahol nagyon kicsi az állomány, és ehhez képest igen nagy a terület, már nagyon ritkán és csak nagyon elmosódva lehet észrevenni az így megjelölt terület szélének határát. A legkönnyebb ott követni a határt, ahol sok őz él a területen.

8. táblázat. A KARAPANCSAI VADÁSZTERÜLETEN 1948-BAN NYILVÁNTARTOTT „ŐZBAK-KÖRÖK”

száma	A terület	A kör át- mérője lépésben	A letört és dörzsölt ágak száma	Az állomány sűrűsége
	neve			
1	Szarvastanya	226	98	közepes állomány
2	Szigeterdő.....	136	87	sok őz
3	Vertacsá	193	73	közepes állomány
4	Karlsbadi út mellett.....	235	116	„ „
5	Kőrises	211	121	„ „
6	Akácos (méhes)	96	135	nagyon sok őz
7	Balázsszállás	97	33	sok őz
8	Kanadás mellett.....	89	71	elég sok őz
9	Ráskó	105	85	„ „ „
10	Knica	113	93	„ „ „

Ezeket a dörzsöléseket megfigyelve azt látjuk, hogy a bak ebben az időben az agancstakarítás módjától (amikor csak az agancs szárát és az ágát dörzsöli a fácskához) eltérően, a homlokát is odanyomja a kiválasztott bokorhoz vagy fácskához és valósággal bekeni a fát. Ugyanabban az időben (tavasszal és üzekedéskor) az agancstöveket körülfogó bőrből (a két agancstő között és alatt) különös szag árad. A két agancstő között — a homlokon elöl — mirigyeket találunk. Ezek már tavasszal a nyári tanya megválasztásának idején igen fejlettek és erőteljesen működnek — az itt található faggyúmirigyek kiválasztása is az üzekedés idején a legnagyobb mértékű.

Az őz nem fürdik, „dagonyázik”, mint közeli rokona a szarvas vagy mint a vaddisznó. Viszont nagyon jellemző reá a kaparás (alomverés). Különösen az őzbak szeret első lábával kaparni. Ilyenkor 30—70 cm átmérőjű területen kaparja fel a növényzetet. Olyan ez, mintha egy nagyon erős, ujjnyi vagy félujjnyi széles hézagolású fésűvel sértették volna fel a talajt. Nemcsak a talajt, de a lombot, fenyőtűt, füvet stb. is felkaparja az őz. Minél kisebb a mozgási köre (tehát sík vidéken), annál több kaparást hagy hátra. Különösen agancstakarítás és üzekedés idején jellemző ez a kaparás, amit az agancsával fehérre dörzsölt, kérgüktől megfosztott fácskák alatt találunk. Különösen téli időben a fekvőhelyét is kikaparja. Ilyen-

kor kb. félttest nagyságnyi területen kapar és odafekszik. A fekvőhelyekről könnyen megállapíthatjuk tartózkodási helyét.

A táplálkozási viszonyok annyiban befolyásolják az őz mozgását, hogy ott, ahol kevesebb a táplálék, mint pl. magas hegységi lucfenyvesekben, többet kell járnia, mint a dús és változatos növényzetű ligetes erdőkben. Ez azért is van, mert az őz nem eszik egy takarmányfeleségből nagy tömeget, hanem szeret válogatni, ide-oda csipkedni, pákosztoskodni. Általában az erdőben többet mozog, mint a mezőgazdaságilag művelt területeken, ahol munka idején napfelkelte után már zajos a határ és késő estig jönnek-mennek.

Az évszakokat tekintve, legjobban megfigyelhető az őz kora tavasszal, közvetlen lombfakadás előtt. Ilyenkor mozog legtöbbit, amellet látható, mert nem takarja a sűrű lomb és az aljnövényzet. Alacsony hó esetén napfényes téli időben is eredményesen megfigyelhető; legnehezebb nyáron és ősszel, amikor a sűrű lombzat és az aljnövényzet rejtje el őket. Télen több helyen kisebb-nagyobb csapatokba verődik még az erdőben élő őz is ott, ahol sok őz él aránylag kis területen.

Érdekesen alakul a mezőn élő, ún. mezei őzek élete. Ahol nincs a közelben erdő vagy facsoport alkotta védett hely, ott a mezei őzek télen-nyáron a mezőgazdaságilag művelt területeken élnek. Az évszakok azonban erősen befolyásolják életmódjukat. Ősszel, ha a határt betakarítják és a takarást nyújtó tengeriszárat is behordják, a mezei őzek az állomány nagyságának megfelelően 20, 30, 40 stb. őzből álló csapatokba verődnek. A nappalt a takarás nélküli táblákon töltik és csak este vonulnak — ha van a közelben — fák, bokrok védelmébe. Ha nincs ilyen takarás, úgy olyan nagy táblák közepén éjszakáznak, ahonnan messze láthatnak, és nehezen lehet őket meglepni. Ha nagyon erős a tél, úgy kazlak, répavermek stb. közelébe húzódnak. A telet a vetéstáblákon töltik, csapatokban élve. Az időjárástól függően kitavaszkodás idején — sokszor április táján — idegesség tapasztalható köztük. A bakok mind többet kergetik egymást, dulakodnak, majd a nagy csapatok szétválnak, és minden bak elfoglalja új tavaszi helyét, amelyen a suták számától függően 1, 2, 3 suta is él. Egy-egy ilyen körzet az állomány mennyiségétől függően különböző, de általában 25—50 hektárnál nem nagyobb. A mezei őz tehát ősztől tavaszig csapatban él.

A napszakokat figyelembe véve az a tapasztalat, hogy télen egész nap, lombfakadástól lombohullásig a hajnali órákban (amikor kivilágosodik és utána még 3—4 óráig) és estefelé napnyugta előtt 1—2 órával a legeredményesebb a megfigyelés.

Az időjárás is erősen befolyásolja az őz mozgását. Télen hóesésben, nyáron erős kánikulában nem mozog. A hosszan tartó hóesés utáni napon vagy rövid ideig tartó hóesés esetén az azt követő órákban, és nyáron, amikor a nagy hőség után üdítő zápor frissíti fel az erdőt, mezőt, nagyon

szertet kijönni és mozogni. Télen az etetők, rügyezésre döntött fák stb., nyáron az erdei tisztások, nyiladékok, erdőszéli lucernások, lóherék stb. környékén találhatjuk ilyenkor az őzet.

A talaj fizikai összetétele annyiban befolyásolja az őz mozgását, hogy mély agyagos talaj esetén, ha az erősen fel van ázva — ugyanúgy, mint magas hóállás idején — keveset mozog.

A növényzet nem befolyásolja különösképpen az őz elterjedését. Nem szereti a nagy, összefüggő erdőket, de itt is megtaláljuk.

Röviden ennyit jó tudni az őz jelenlétének nyomairól és jeleiről, amelyek kint a vadászterületen megtalálhatók és ha ismerjük őket — mint nyitott könyvből, olvashatunk belőle.

AZ ÁLLOMÁNY JÓ ELOSZLÁSA A TERÜLETEN

Ha számszerűleg már ismerjük az állományt, arról is gondoskodnunk kell, hogy állományunk lehetőleg arányosan oszoljék meg területünkön. Ugyanis hiába állapítjuk meg helyesen területünk őzeltartó-képességét, ha a rajta nevelhető és eltartható állomány nem oszlik el az egész területen egyenletesen, hanem azokon a területrészekben, ahol kedvezett táplálékát megtalálja, összezsúfolva tenyészik. Így ezek a területrészek túlterheltté válnak, más helyek viszont nincsenek kihasználva, az összezsúfolt kis területek állománya pedig elegendő táplálék hiányában leromlik, vagy a takarmányozása túl sok költséget igényel.

Az állomány számlálásakor ezért figyeljük meg azt is, hogy a terület egyes részein hány őz tartózkodik. Ezt a megfigyelést a vadászati személyzet rendszeresen folytassa. Így a különböző időszakokban gyűjtött adatok összehasonlításával jól tájékozódhatunk az állomány eloszlásáról.

Ahol helytelen az eloszlás, ott derítsük fel ennek okát is, hogy megállapíthassuk, hol, milyen helyhez kötő létesítményekkel érhetjük el az arányos és gazdaságos vadeloszlást.

A vadat általában a következő adottságok és mesterséges létesítmények segítségével köthetjük helyhez:

a) aljnövényzettel borított, különböző korú, több fafajból és cserjéből álló erdőrészekkel,

b) rejtőzésre, gidázó helynek alkalmas bokrokkal, helyenként apró füves és napos tisztásokkal váltakozó sűrűségekkel, melyekben a vad nyugalmat talál,

c) szózókkal,

d) vadrétekekkel, takarmányföldekekkel és etetőkön való etetéssel,

e) télen — fekhely készíttéssel és hóképzéssel.

Ritkás szálerdőkben vagy egy fafajból álló, elegendően aljnövényzet nélküli erdőkben nem szívesen tartózkodik az őz, mert ott nem tud rej-

tőzni és nem találja meg változatos táplálékát sem, ami pedig válogatós, ínycenc természeténél fogva szinte létfeltétele.

A szókat és az etetőket mozaikszerűleg helyezzük el, a vad helyhez-kötéséhez alkalmasnak talált pontokon. Ezeket a mesterséges létesítményeket rejtőzöhelyek közelében ott telepítsük, ahol a vad nyugodtan ehet.

Általában, ha rákapott és ha a takarmányozás változatos (lomb és különféle szénák), úgy az őz elég rendszeresen látogatja az etetőket.

Vadrétek és vadtakarmány-földek is akkor felelnek meg rendeltetésüknek, ha azok erdős részekről övezetten lehetővé teszik a vad nappali nyugodt táplálkozását és változatos növényzetükkel kielégítik az őz ínycenc természetét.

Télen, különösen havazás idején az etetők és az őz kedvenc tartózkodási helyeinek a közelében hóékezés után szalmából, falevélből, sásból stb. készíthetünk fekvőhelyeket is. Amikor az őz megszokja ezt, szívesen és gyakran felhasználja. A szalmán, meleg fekhelyen nem fáznak meg őzeink. Kb. 4–5 m² legyen az ilyen szalmaszerű, amit az őzek nekik megfelelően kaparnak szét. Ahol nagyobb csapat tartózkodik, ott a számuknak megfelelően több ilyen szalmacsomót rakjunk ki. Ha magas a hó, feltétlenül szükséges a hóékezés. A hótól kitisztított helyeken szívesen fekszik és jár az őz.

Az őzállomány helyhez kötésének fontos követelménye a területet övező védősáv létesítése, melynek szélessége legalább 1/2 km legyen.

A védősáv lényege, hogy ne legyen benne rejtőzésre alkalmas hely. Ide ne helyezzünk szókat, és lehetőség szerint csak olyan fát, vagy mezőgazdasági növényeket termesszünk itt, melyeket az őz nem kedvel. Végül pedig minél zavartabb ez a védősáv, annál jobban megfelel hivatásának.

A HELYES IVARARÁNY

A helyes ivararány nagyon fontos a jó őzállomány elérése érdekében. Az eltolódott ivararány elronthatja bakjaink agancsát és az állomány testi degenerálódásához vezet. Akármelyik nem kerül túlsúlyba, mindenképpen káros az állomány minőségére.

Melyik hát a helyes ivararány? A legtöbb szakkönyv az 1 : 1 (tehát ugyanannyi bak, mint suta) arányt ajánlja. Szerintem azonban legjobb az 1,5 : 1 arány a bakok javára.

Az őz nem tart háremet. Bár az őzsuták sem egy időben üzekednek, mégis gyakran előfordul, hogy 1 : 1 ivararányú területen, a tenyésztésre alkalmatlan gyenge bakok is sutákhoz jutnak, viszont 1,5 : 1 (tehát három bakra jut két suta) arány esetén mondjuk 42 bakra 28 suta jut, ami azt jelenti, hogy bármilyen rövid ideig tartson is (akár időjárás, akár egyéb okok miatt) az üzekedés, a 42 bakból valószínűleg a 28 legerősebb bak borítja be a 28 sutát.

23. ára. Télen, amikor nem látszik jól a még fejlődő agancs a bakokon, nem az agancsról, hanem a bakok pamacsáról vagy ecsetjéről, illetve a suták kötényéről ismerjük fel a nemeket

Jó koreloszlás mellett a gidák (azaz egy évnél fiatalabb őzek) leszámításával a 42 bak legelőnyösebben körülbelül a következőképpen oszlik meg évjáratok szerint:

1 éves	2 éves	3–4 éves	5–8 éves	(betöltött évek)
8	7	10	17	

Megfelelő vadgondozás, jó táplálkozási viszonyok, továbbá szakszerű selejtezés mellett feltehetjük, hogy a három évet betöltött és ennél idősebb bakok mind jó képességűek, továbbá természetesen feltehető az is, hogy a meghagyott 5–8 éves bakok még ivarképesek. Így 27 erős bak állna a 28 suta rendelkezésére. Ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a két évet már betöltöttek között akadhat néhány erősebben fejlett, tenyészképes bak, akkor a 28 sutához valóban külön-külön egy-egy jó bak kerül párként s a fiatal, gyenge bakok suta híján nem vehetnek részt a fajfenntartásban.

Az 1,5 : 1 ivararány további előnye, hogy évente több golyóérett, fejlődése tetőpontján álló erős bakot lőhetünk, mint az 1 : 1 vagy ennél még rosszabb ivararányú állományból.

Végül a vadászat szórakoztató voltát is növeli a bakok nagyobb száma, mert mozgalmasabb, egyszersmind eredményesebb is, a hívóval való vadászat (sípolás), ha több a bak az üzekedő sutánál.

24. ábra. A suta „köténye”

25. ábra. A bak „pamacsát”
vagy „ecset”-jét nem mindig
könnyű észrevenni

26. ábra. Verekedést kezdő, lehajtott fejű, öklelni készülő bak

Az 1,5 : 1 ivararányt azonban csak elszigetelt és nagyobb területen tudjuk megőrizni.

Az 1 : 1 ivararány csak a mezei őzek közt indokolt, sőt egyes esetekben még az 1 : 2 (a suták javára) is. Ugyanis a mezei őz tömegben él. Egymáshoz közel vannak a suták és a bakok. A jobban verekedők és az erős öregek szinte kis háremet szakítanak ki. A suták nem veszik fel egyszerre a bakot, így az erősebb bakok több sutához jutnak és több jó tulajdonságú, ivarképes bak marad suta nélkül. Ennek az a következménye, hogy a bakok nagy verekedéseket rendeznek. Sok jó bak megsérül, nyomorék lesz. Ezért a mezei őzek közt ne legyen 1,5 : 1 ivararány, hanem 1 : 1, és ha sok van egy-egy csapatban, 1 : 2 ivararány is fenntartható.

Az őzállomány minőségi javítását célzó törekvéseinknek elengedhetetlen feltétele, hogy nemcsak szomszédos, de országos viszonylatban is egységes ivararányra térjünk át és minden felhasználható eszközzel igyekezzünk ezt fenntartani.

A MEGFELELŐ KORELOSZLÁS

Az egészséges, erőteljes őzállomány fenntartásának egyik fontos feltétele, hogy a minőség fejlesztésére és megővésére különösen alkalmas mindkét nembeli 3–6 éves őzek alkossák az állomány gerincét. Ez az elv azonban nem zárja ki, sőt egyenesen megköveteli, hogy az igen jó agancsot

viselő, fejlődésük tetőpontján álló vagy azt már némileg túlhaladó bakokat, főképpen, ha ezek még jó átöröklőképességükről is ismertek, még 7–8 éves korukban is megkíméljük. Ugyanezt az elvet érvényesítjük az igen jó utódokat nevelő sutáknál is.

Az így felépített törzsszállomány utánpótlásáról a gidák és az 1–2 éves korosztályok hozzáértéssel végzett, tervszerű selejtezésével gondoskodjunk.

A koreloszlás megtervezéséhez a kívánatos ivarállományt kell alapul vennünk.

A 9. táblázatban 1,5 : 1 (bak : suta) ivararány mellett, olyan koreloszlási példát mutatunk be, melynek megteremtésére törekednünk kell. Nevezzük ezt „Szederjei-féle” szabályos állapotnak, hogy megkülönböztessük a mások által javasolt eljárásoktól.

9. táblázat

Bak					Suta		Gida	Állomány összesen
1	2	2–4	5–8	összesen	anya	ünő		
éves								
8	7	10	17	42	20	8	30	100

E példa nem tekinthető merev szabálynak. Ugyanis előfordulnak az őzszaporodás és gidanevelés szempontjából olyan mostoha esztendők, amelyekben a született egyedek egész életükön át feltűnően satnyábbak, tehát gyengébb agancsot növesztenek a kedvező években született és nevelődött őzeknél. Az ilyen rossz évjáratokat erősebben kell selejtezni. Az állomány számszerű fenntartása érdekében a jó évjáratokat arányos eloszlásban mérsékeltebben selejtezzük mindaddig, amíg a példával érzékeltetett eloszlás ismét helyre nem áll. (Erre példát is dolgoztam ki a selejtezési fejezetben.)

Mint hogy a táblázatban az állományt száznak vettem, az eloszlás számaadatai százalékoknak foghatók fel, melyek segítségével kiszámíthatjuk bármely állomány megfelelő eloszlását.

Pl. a területünk vadeltartó képessége 250 őz, s ezt az állományt akarjuk tartani. Az ivararány legyen 1,5 : 1. A szorzószám a százask száma: 2,5. Ezzel szorozzuk a táblázat adatait. Az eredményt a 10. táblázat mutatja.

Egyes szakértők ettől eltérően inkább azt ajánlják, hogy a bakok koreloszlása inkább az egy-két évesek javára alakuljon úgy, hogy az egyévesekből 30%, a kétévesekből 20%, a 3–4 évesekből és az 5–8 évesekből 25–25% legyen. Ezt az álláspontjukat azzal indokolják, hogy az általam javasolt esetben a nagyobb számban levő idősebb őzbakok sokat verekszenek. Kétségtelen, hogy így nagyobb a verekedés lehetősége, de

10. táblázat

Bak				összesen	Suta		Gida	Állomány összesen
1	2	3—4	5—8		anya	ünő		
éves								
20	18	35	42	105	50	20	75	250

csak elméletben, mert ahol ilyen koreloszlásban él, de nem túl sűrű (!) az állomány, ott nem fordul elő veszedelmesen sok verekedés. Az őz eléggé tartja helyét, és csak a verekedés kedvéért nem megy át a szomszéd bak területére. Az őzek között nincsenek — az üzekedés idején sok kilométert bejáró „kereső bikák” módjára — nagy területen bolyongó bakok. Ez az ellenvetés elméleti, viszont az általam javasolt eljárás kísérleteim során bevált. Ha nem nagy az őzállomány, nem lesz verekedésből származó érzékeny elhullási veszteségünk.

A megfelelő koreloszlást csak akkor érhetjük el, ha ismerjük a különféle kormeghatározási módszereket, melyek segítségével megbecsülhetjük állományunk egyedeinek a korát.

AZ ŐZ KORÁNAK MEGHATÁROZÁSA

AZ ELEJTETT ŐZ KORÁNAK MEGHATÁROZÁSA

A vadgazdasági üzemterv állománykimutatásaiban és lelövési előirányzataiban a vadállomány nem és kor szerint szerepel. A vadtenyésztőnek a lelövési terv, az állománykimutatás, a vadgazdasági üzemterv készítéséhez és a selejtezés kivitelezéséhez ismernie kell az állomány egyedeinek korát, ezért igen fontos a helyes kormeghatározás ismerete.

Sohasem szabad a jó tenyészanyagot idő előtt kilőni. Néha csak a kor alapján tudjuk megkülönböztetni a jó tulajdonságú egyedeket a tenyésztésre alkalmatlanoktól. Évek folyamán a vad fejlődése nagy különbségeket mutat. Ez legjobban talán a szarvasfélék himjein szembetűnő, mert az agancs a bika vagy bak életerejének elsőrendű és a tenyésztő által legkönnyebben megfigyelhető ismertetőjele.

A kor és az agancsfejlődés összefügg. Frankfurt környékén végzett vizsgálataim szerint a legtöbb díjas agancs viselője a 3–5. évben érte el fejlődésének csúcspontját. A hazai őzek agancsfejlődésben a 3. és 4. évben érték el a csúcspontot, vagyis a legtöbb díjas agancsú bakot ebben a korban ejtették el. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ezután következő évben már hanyatlik az agancs, hanem csak azt, hogy erre az időre már kiváló agancsot rakott fel a bak. A jó agancsot azonban 2–3 éven át újra meg újra felrakhatja, tehát ez a csúcspont 2–3 évig is megmaradhat.

Az élő őz korának meghatározása nehéz és sok gyakorlatot kíván. Ezt csak jó szakembernek a terepen adott magyarázata után sajátíthatjuk el tökéletesen. Az élő őzek korának becslését minden elejtett őzön ellenőrizhetjük. Ezért először az elejtett őz korának meghatározását kell megtanulnunk. A kormeghatározási módszerek ismerete nélkül nem tudunk szakszerűen selejtezni és nem lesz jó őzállományunk.

A vadgazdaságban a vad élőhelyén nehezebb a vad korát meghatározni, mint az elejtett vadét. Az elejtett vad kormeghatározásának módszerei sokkal inkább ismertek és sokkal jobban kidolgozottak, mint az élővad korának meghatározása. Ennek az az oka, hogy az élővad kormeghatáro-

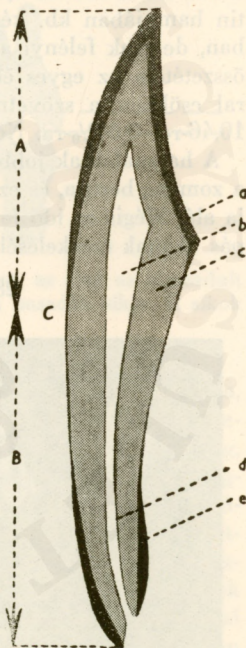
zásának ellenőrző módszere az elejtett vad korának meghatározása. Csak akkor tudjuk az élővad korát helyesen megállapítani, ha már jól ismerjük a lőtt vad kormeghatározásának eljárásait.

Az elejtett vad korának meghatározására az első próbálkozások már a múlt évszázad végén megkezdődtek, amikor felismerték annak jelentőségét. Azóta a kutatók és természetbúvárok egész sora foglalkozott ezzel a kérdéssel. *Nitsche* 1890-ben a metszőfogak kopásából próbált következtetni az őz korára. Utána *Nehring* írta le az őz fogainak fejlődését, a tejfogak megjelenését és változását. *Eidmann* a metszőfogak állásából és a másodlagos dentin képződéséből vont le következtetéseket. *Schumacher* a gégefő elesontosodásának mértékét dolgozta fel. Az ismertebb kutatók egész sora foglalkozott a vad korának meghatározásával.

1938-ban jelent meg *Bieger* könyve az egyes vadfajok kormeghatározásáról. Magyarországon *Potoczky B.*, *Zsindely E.* és *Szabolcs J.* foglalkoztak ezzel. Külföldön és hazánkban is a csülkös vadfajok korának meghatározására a fog kopásán alapuló módszerek terjedtek el a legjobban.

A fog kopásának mértéke alapján készült kormeghatározási módszerek megértéséhez ismernünk kell a fog szerkezetét, állományát és növekedését. A rendszeren kifejlett fogon megkülönböztetjük a koronát (A), mely szabadon nyúlik a szájba, a fog egy vagy több gyökerét (B), mely vagy melyek az állsont megfelelő mélyedéseibe vannak rögzítve. A gyökerek önállóak, szétágazóak vagy összeforrtak. Az utóbbiakon az összeforradás helyén van a hosszanti barázda. Végül a korona és a gyökér között látjuk a fognyakat (C). A bemutatott fog egygyökerű metszőfog. A fog nem tömör, hanem üreges. A belső világos rész a fogbélűr (b), mely a koronában a fog külső alakját utánozva kiszélesedik, majd végigfut a gyökéren. Ez a gyökérsatorna (d), mely a gyökér csúcsán végződik. A fogbélűrt idegkamrának is nevezik, mert a gyökérsatornán át ide vezetnek be az idegek és a velőréz, valamint a nyirokerek és egyéb erek.

A rendszeren fejlett fog három kemény állományból épül fel. Ezek között legnagyobb tömegű a dentin (c), mely szilárdságával és rugalmasságával alátámasztja a zománcot (pl. a biliárdgolyó az elefántagyar dentin anyagából készül). A koro-

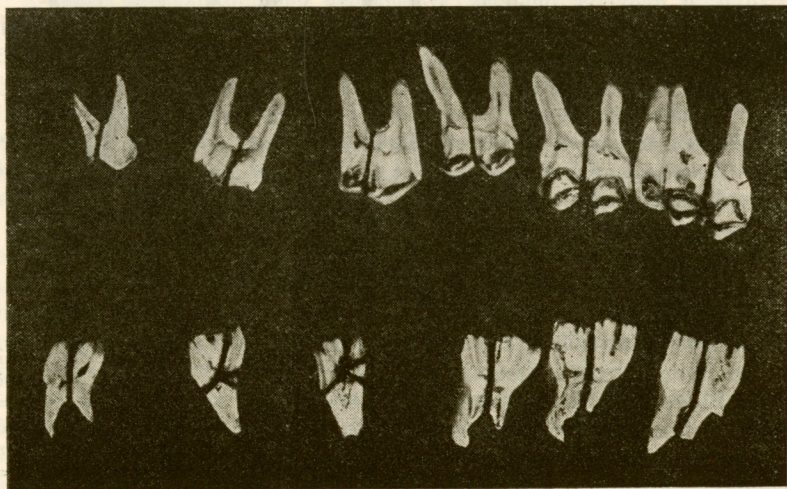
27. ábra. A fog részei
A = korona, B = gyökér, C = fognyak, a = zománc, b = fogbélűr (idegkamra), c = dentin, d = csatorna, e = cement

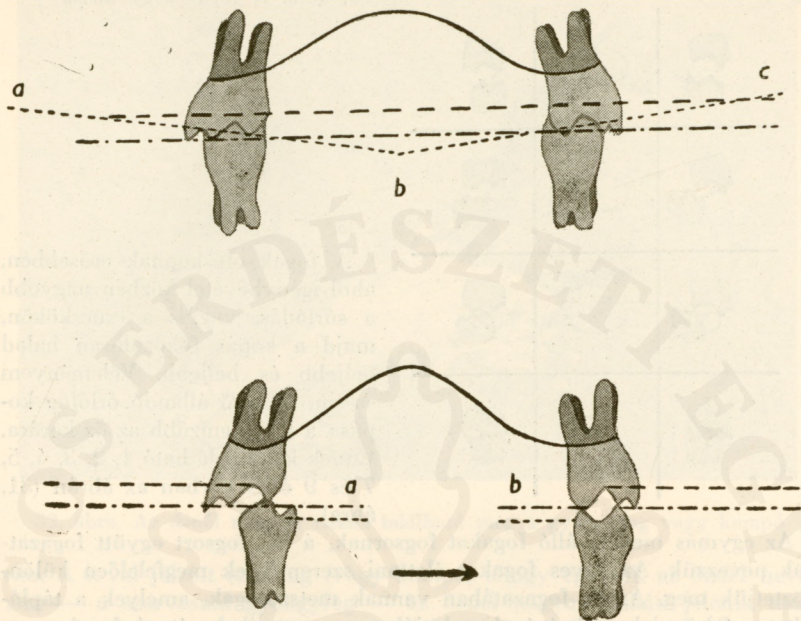
nát kívülről a zománc (a) borítja, a szervezetnek legkeményebb, az edzetlen acélnál is keményebb szövete. Ez a metsző és a rágófelületen, különösen a csücskökön a legvastagabb, és csak a fog nyaki része felé vékonyodik el. A harmadik kemény állomány a cement (e) a gyökeret borítja. A cement a gyökércsúcson a legvastagabb, majd a fog nyaki része felé fokozatosan elvékonyodik. Szöveti szerkezete hasonlít a csontéhoz. A cement kedvező ingerek (pl. optimális rágás) hatására az életkorral vastagodik.

Szabó I. szerint: „a keményállományok közül a zománc és a dentin között vegyi összetételükben kvalitatív különbséget nem találunk. Víz és enyvet adó szerves anyagokon kívül főleg mész, magnézium és foszforsav, kénsav és fluorból áll a dentin és a zománc is. Nagy a különbség a zománc és a dentin között kvantitatív értelemben.” Az ember fogzománcaiban Bertz szerint 6,699% a szerves anyag, a dentinben 26,477%. A dentin hamujában kb. kétszer annyi a magnézium, mint a zománc hamujában, de csak felényi a fluor. Lényegesen eltérő a zománc és dentin vegyi összetétele az egyes életkorokban. A dentinben és a zománcban is a korral csökken a szövetnedv, a zománcban 2,45-ről 1,09%-ra, a dentinben 10,46-ről 9,04%-ra. Növekszik az életkorral a fogak mésztartalma.

A használatnak jobban kitett részeket a legkeményebb állományú anyag, a zománc borítja, és ezt a nagyon rugalmas, amellet szilárd dentin támasztja alá. Mégis az idő folyamán ez a kitűnően felépített fog is elkopik. A kopás okának érzékeléséhez ismernünk kell a rágás mechanizmusát.

28. ábra. Az őrlőfogak hosszmetsete

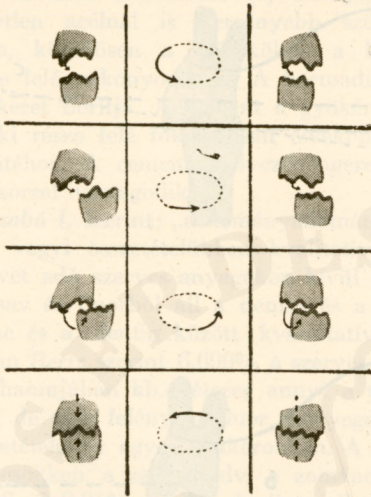

29. ábra. A rágás mechanizmusa: felső a nyugalmi állapot, az alsó az elmozdult állapot, *a-c* az alsó fogak csücskeinek síkja, *a-b* és *b-c* a hasadék síkja. E síkok elmozduláskor párhuzamosak

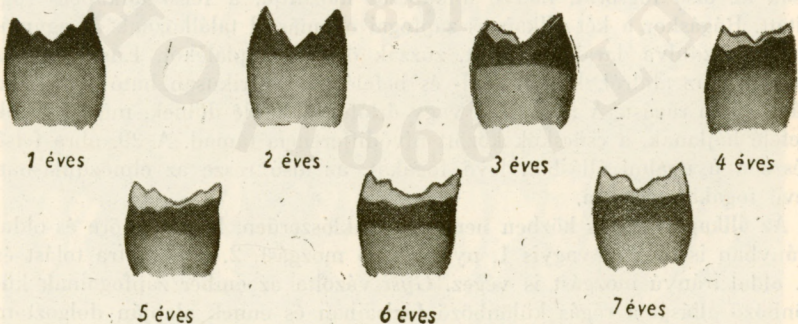
A fog egyik legfontosabb élettani szerepe a takarmányok leszakítása, lemetszése, majd összeaprítása, őrlése. Az összerágott táplálék nyállal keverve, könnyen lenyelhető pépes falattá lesz. A kérődző vad, amikor rág, csak az alsó fogsorát, illetve állkapcsát mozditja, a felső állkapocs rögzített. Rágáskor a két állkapocs zápfogai egymással találkoznak és egymáson elmozdulva darabolják szét, zúzzák össze a táplálékot. Ennek következtében az alulról, kívülről fel- és befelé koncentrikusan ható erők hozzak létre a rágást. A felső zápfog vagy őrlőfogak kifelé dőlnek, míg az alsók befelé hajlanak, a csücskök között nívódifferencia támad. A 29. ábra felső része a nyugalmi állásban levő fogakat, az alsó része az elmozdulásban levő fogakat mutatja.

Az állkapocs rágás közben nemcsak csuklószerűen, hanem előre és oldal irányban is mozog, vagyis 1. nyitó-csukó mozgást, 2. előre-hátra tolást és 3. oldal irányú mozgást is végez. *Gysi* vázolta az ember zápfogainak különböző állását a rágás különböző fázisaiban és ennek alapján dolgoztam ki ezt a szarvasfélékre (30. ábra).

A fogak ott kopnak erősebben, ahol igénybevétel közben nagyobb a súrlódás, vagyis a csücskökön, majd a kopás fokozatosan halad beljebb és beljebb. Véleményem szerint az első állandó őrlőfog kopása a legjellemzőbb az őz korára. Ennek kopása látható 1, 2, 3, 4, 5, 7 és 9 éves korban az ábrán (31. ábra).

Az egymás mellett álló fogakat fogsornak, a két fogsort együtt fogazatnak nevezzük. Az egyes fogakat élettani szerepüknek megfelelően különböztetjük meg. Az őz fogazatában vannak metszőfogak, amelyek a táplálékot a felső ajak segítségével szakítják vagy metszik le, és zápfogak vagy őrlőfogak, amelyek a tulajdonképpeni rágást, őrlést végzik. Az ábrákon a metszőfogak jele M, a zápfogak közül az előzápfogaké E és az állandó vagy maradó zápfogaké V. Az őznek egy-egy oldalán 4 metsző- és 6 zápfoga van alul és 6 zápfoga felül — összesen tehát 8 metsző és 24 zápfoga

31. ábra. Az első állandó őrlőfog (V_1) kopása 1–7 éves korban

32. ábra. Az őznél nagyon ritkán található meg a gyöngyfog vagy kampó

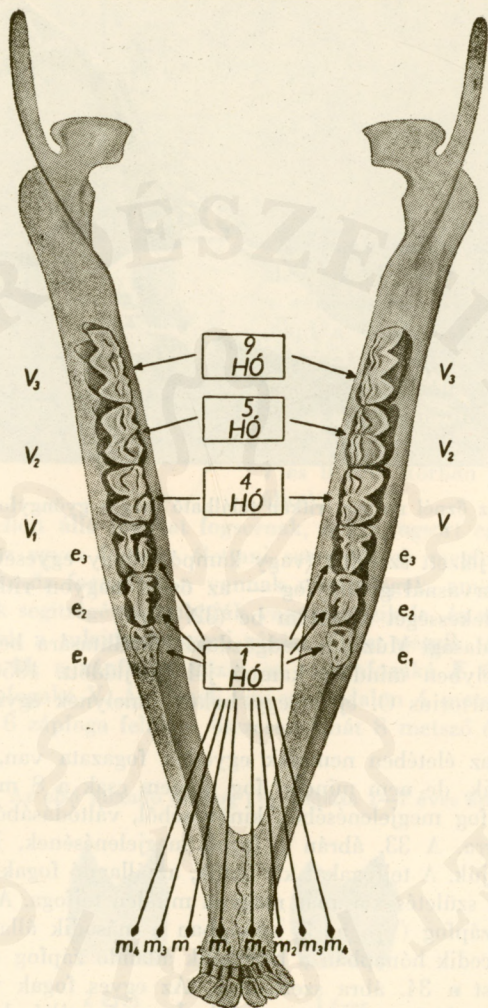
van. A k-val jelzett szemfog (vagy kampó, ahogy egyesek az őznél nevezik) — a szarvasnál gyöngyfog — az őznél nagyon ritkán jelenik meg, csak mint érdekességet mutatom be (32. ábra).

A Mezőgazdasági Múzeum vadgazdasági kiállítására beküldtem egy őzkoponyát, melyben mindkét kampó jól kifejlődött. 1956 augusztusában Visegrádon Sartorius O. ejtett egy bakot, amelynek egyik oldalon szemfoga volt.

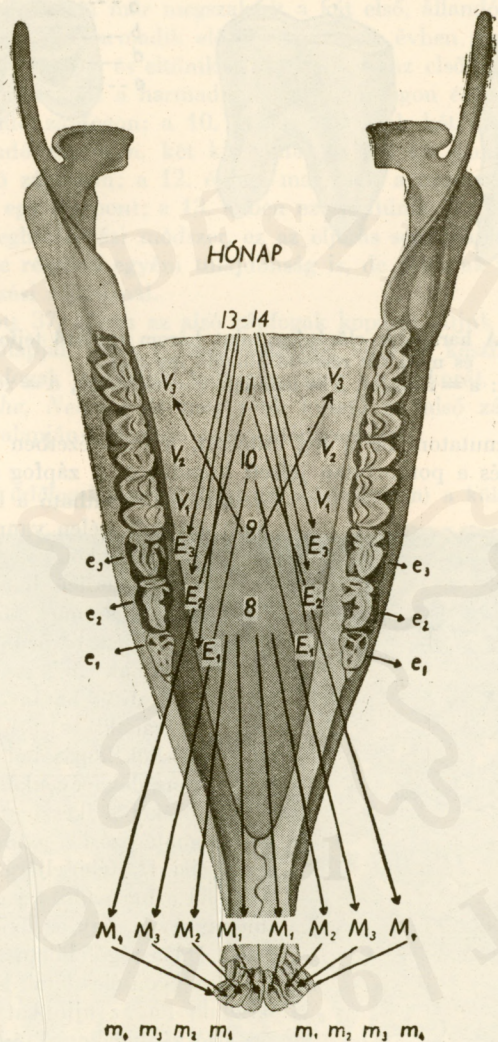
Az őznek az életében nemcsak egyetlen fogazata van, mert az őzfogazata váltódik, de nem minden fog, hanem csak a 8 metszőfog és a 12 előzáfog. A fog megjelenéséből, kinövéséből, váltódásából is következtethetünk a korra. A 33. ábrán a fogak megjelenésének, kinövésének sorrendjét láthatjuk. A tejfogakat kis betűk, az állandó fogakat nagybetűk jelzik. Az őznek születésekor már megvan minden tejfoga. A 4. hónapban az első állandó záfog (V_1), az 5. hónapban a második állandó záfog (V_2), majd a kilencedik hónapban a harmadik állandó záfog (V_3) jelenik meg.

A fogváltást a 34. ábra szemlélteti. Az egyes fogak váltásának idejét a hónap jelzés alá írt számok mutatják. Így a fogváltás befejezésének időpontjáig, amikor az őz 14 hónapos, csaknem hónapnyi pontossággal meghatározhatjuk az őz korát.

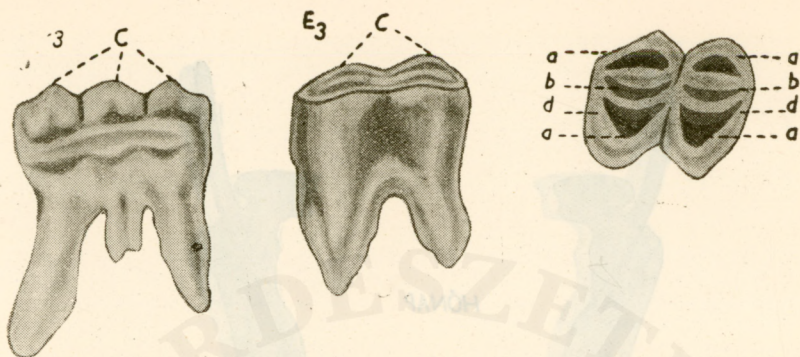
Könnyen eldönthető, hogy az őz 13 vagy 14 hónaposnál idősebb vagy fiatalabb, ugyanis amíg a 3. előzáfog tejfog (e_3) addig három részletű, majd a fogváltás után, a 14. hónaptól kezdve az állandó fog (E_3) két részletű.

33. ábra. Az őzfogak kinövésének sorrendje

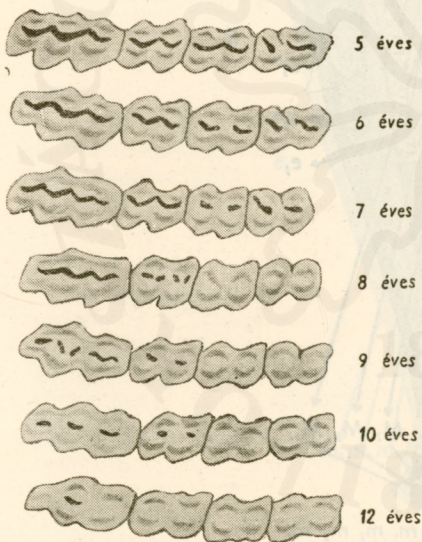

34. ábra. Az őz fogainak váltódása

35. ábra. A harmadik előzáfog, mint három részletű tejfog (e_3) és mint két részletű állandó fog (E_3)
 Jobboldalt: a = rajzolat, b = hasadék. c = csücskök, d = zománc

A 35. ábrán mutatom be a fog csücskét, a felülnézetben látható sötét színű rajzolatot és a pontozottan jelzett hasadékokat. A zápfog rágófelszínén

36. ábra. A hasadék eltűnésének üteme az 5–12 éves korban (Szedzerjei II. eljárás). A jobb oldali számsor az éveket jelenti, a bemutatott négy fog a hátulról számított négy őrlőfog

(felülnézetből látható a harmadik képen) a belső szélén vannak a kis kiemelkedő bütykök vagy csücskök, melyek sáncszerűen határolják a fog rágófelszínét és ennek közepe felé lejtnek. Középen barázdát vagy hasadékokat alkotnak „b”. A csücskök között hosszanti és haránt árkok, rajzolatok látszanak.

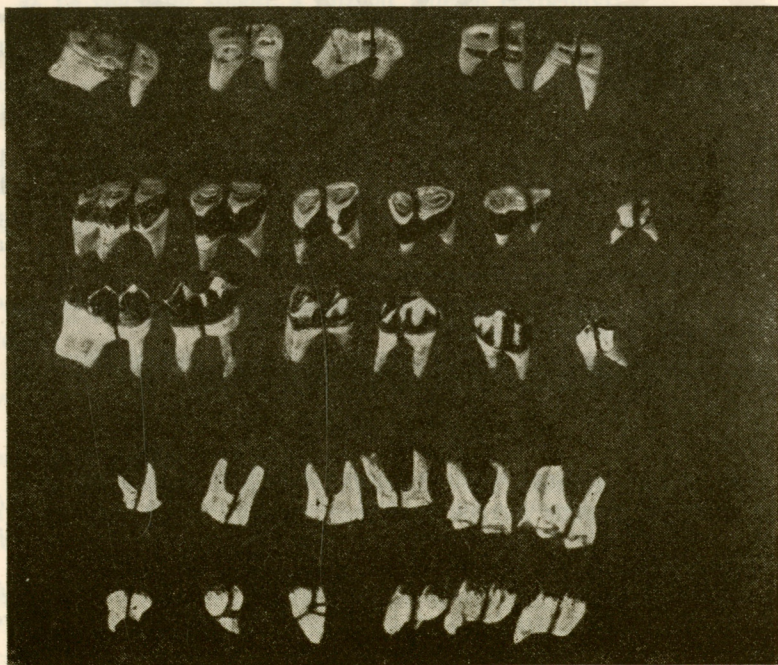
A csücskök kopásából és a barázdá vagy hasadék évenkénti eltűnésének mértékéből készítettem el egyik kormeghatározási módszeremet: a Szedzerjei II. féle eljárást, mely szerint, ha a harmadik tej előzáfog (e_3) még megvan, úgy az őz 1 évnél fiatalabb. Ha a rágófelületnek mind a két széle nagyon éles (amit könnyen megérezzük, ha az ujjunkat végighúzzuk az alsó zápfogakon) 2 éves. Ha a fogor külső szélén ujjunk már érzi a kopást, az őz 3 éves, ha a belső szélén is érezhető, úgy 4 éves.

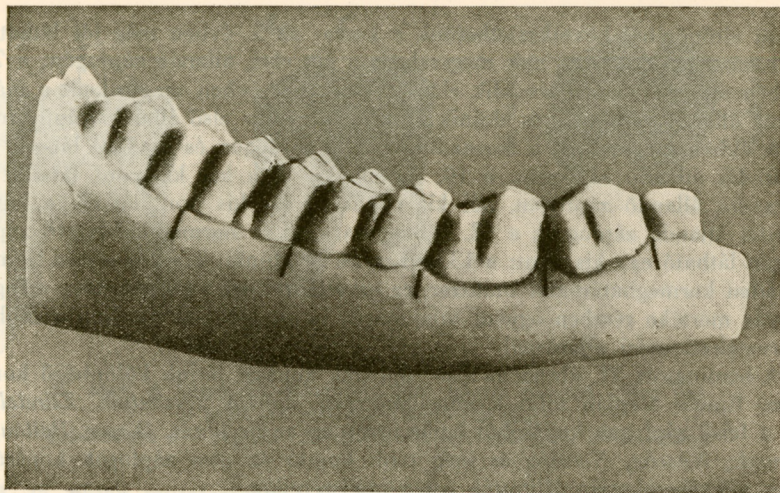
Ezután a 36. ábrán jól kivehető, feketével jelzett barázdá vagy hasadék

lassú eltűnéséből következtethetünk a korra: az 5. évben még jól látható a barázda; a 6. évben már megszakadt a két első, állandó zápfogon; a 7. évben megszakadt a harmadik előzápfogon; a 8. évben megszakadt a második állandó zápfogon, és eltűnik a harmadik és az első állandó zápfogon; a 9. évben megszakadt a harmadik állandó zápfogon és kevéssé látszik a második állandó zápfogon; a 10. évben már csak két kis pont látszik a második állandó zápfogon, két kis vonás és két kis pont látszik a harmadik állandó zápfogon; a 12. évben már csak a harmadik állandó zápfogon látható egy kis pont; a 13. évben ez is eltűnik. Természetesen, mint minden kormeghatározási módszer, ez az eljárás sem tökéletes, hisz a fogkopás mértéke részben egyéni tulajdonság is, de jobbnak találom a többi kormeghatározási eljárásnál.

A bemutatott 37. ábrán az alsó zápfogak kopását látjuk különböző korban. Ennek alapján több kormeghatározási eljárást készítettek. *Zsindely E.* a felső zápfogak kopásából határozza meg az őz korát. *Bieger, Ballauf, Brandt, Nitsche, Nehring* és még több kutató az alsó zápfogak kopásának mértéke alapján állították össze módszereiket.

37. ábra. Az őrlőfogak kopása (felül- és oldalnézetben) a különböző korban

38. ábra. Kétéves őzbak őrlőfogainak alsó sora

Az alsó állkapocs fogainak kopásán alapul részletes kormeghatározási módszerem, a Szederjei I. módszer, az egy évnél idősebb őz korának meghatározása a zápfogak segítségével:

Egyéves az őz, ha

az E_1 nemrég bújt ki, még egészen fehér, a hegyek élesek, szegletesek;
 az E_2 teljesen kifejlődött, színe még fehér, betüremlései, hegyei élesek;
 az E_3 teljesen vagy majdnem egészen kilökte a tejfogat (amelynek három gyökere volt!). A tejfogtól eltérően kétrészletű. Színe fehér, rajzolat nincs. A betüremlések és hegyek élesek;

a V_1 csúcsai hegyesek, a rágófelület szélei élesek, a sötétbarna rajzolat élesen elüt a fehér fogcsonttól;

a V_2 -ön kopás nincs, a rajzolat sötétbarna és egy vonalnak látszik;

a V_3 teljesen kifejlődött, a rajzolat két sötét vonás.

Kétéves az őz, ha

az E_1 külső része kezd kopni, a rajzolat két kis sötétebb pont;

az E_2 elől kissé kopott, a kopás hátul erősebb, a rajzolat már kivehető;

az E_3 elől-hátul kopott, különösen hátul jól látható a kopás, a rajzolat is észrevehető;

a V_1 -en a hegyek és az élek nagyon élesek, de csak belül, kívül már kissé kopott, a külső rajzolat kezd háromszögletű lenni, a hasadék kivehető;

a V_2 külső élein finom kopás, a külső rajzolat szélesedik, a hasadék már kezd jelentkezni;

a V_3 két külső és a hátsó csúcsa kopott, a rajzolat még éles vonalnak látszik.

Hároméves az őz, ha

az E_1 külső része kopott, a rajzolat két erősebb sötét pont;

az E_2 külső része erősebben kopott, a rajzolatok összeérnek;

az E_3 -on a kopás elöl is jól felismerhető, a rajzolat még éles, hátul és elöl V-alakú;

a V_1 rágófelületének külső éle már nem éles, erősen lekopott, a rajzolat barnája háromszögletű, a rágófelület külső éle alig emelkedik a rágófelület fölé;

a V_2 rágófelületének külső éle jól lekopott, a külső rajzolat háromszögletűvé szélesedik;

a V_3 rágófelületének külső éle és a hátsó csúcs erősen kopott, a rajzolat kezd összefolyni.

Négyéves az őz, ha

az E_1 körül kopott, a rajzolat kezd egybefolyni;

az E_2 elől-hátul kopott, a rajzolat teljesen egybefolyt;

az E_3 rágófelületének belső éle is kopott. A rajzolat egybefolyt;

a V_1 rágófelületének belső éle is kopott. A külső él a rágófelülettel egy szinten van, a belső rajzolatok is szélesednek, a külső háromszögek kezdenek összeérni;

a V_2 rágófelületének belső éle is kopott, a külső két csúcs majdnem egészen lekopott, a belső rajzolatok is szélesednek;

a V_3 rágófelületének belső éle is kopott, a hátsó és a két külső csúcs egy szinten van a rágófelülettel, a rajzolat egybefolyik.

Ötéves az őz, ha

az E_1 rágófelülete már majdnem egyenesre kopott, a rajzolat egybefolyt;

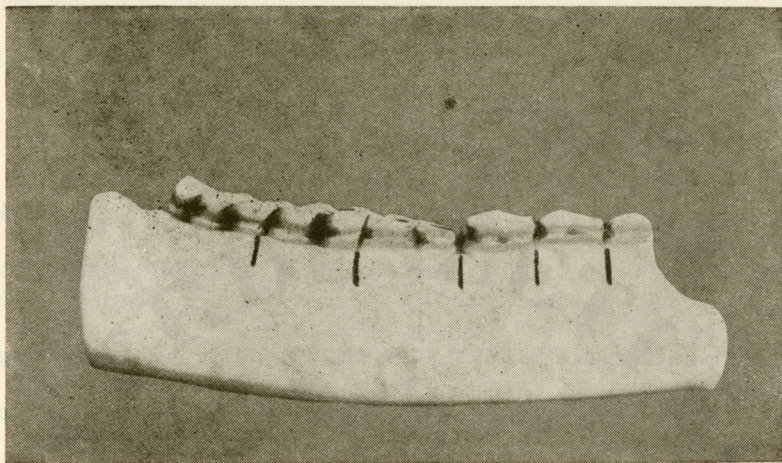
az E_2 külső és belső csúcsai erősen kopottak, a fog fehér része már kevésbé látszik, mint a rajzolat sötétebb része;

az E_3 belső csúcsai is nagyon kopottak, a rajzolat sötétebb része itt is erőteljesebb a fog fehér részénél;

a V_1 valamennyi csúcsa erősen kopott, csak a két belső csúcs emelkedik a rágófelület fölé, a rajzolat sötét része annyira túlsúlyban van, hogy a fehér rész már csak egy fehér vonal;

a V_2 rágófelülete nagyon kopott, de a belső él még egy kissé föléje emelkedik, a rajzolat sötétebb része kerül előtérbe;

a V_3 rágófelületének élei majdnem egészen laposak, csak a két belső csúcs áll ki egy kevésbé, a rajzolat teljesen egybefolyik.

39. ábra. Ütéves őzbak őrlőfogainak alsó sora

Hatéves az őz, ha

az E_1 rágófelülete egyenesre kopott, a rajzolat egészen egybefolyt;
 az E_2 középső csúcsa kiáll, úgyhogy két egyenesre kopott rágófelület találkozik itt össze; a fog fehér része csak a széleken látható, a betüremléseken;

az E_3 rágófelületének hátsó része a rágófelület alá kopott, a hasadék látható lesz, a rajzolat annyira erős, hogy a fehér rész csak a széleken látható;

a V_1 rágófelülete egyenes, a rajzok annyira összefutottak, hogy csak a széleken látható a fehér rész, a hasadék kezd megszakadni;

a V_2 rágófelülete kopott, a hasadék összeér, a rajzolat szélei keskenyednek;

a V_3 rágófelülete nagyon lekopott, a hasadék összeér, a fehér rész keskeny vonal a hasadék két oldalán.

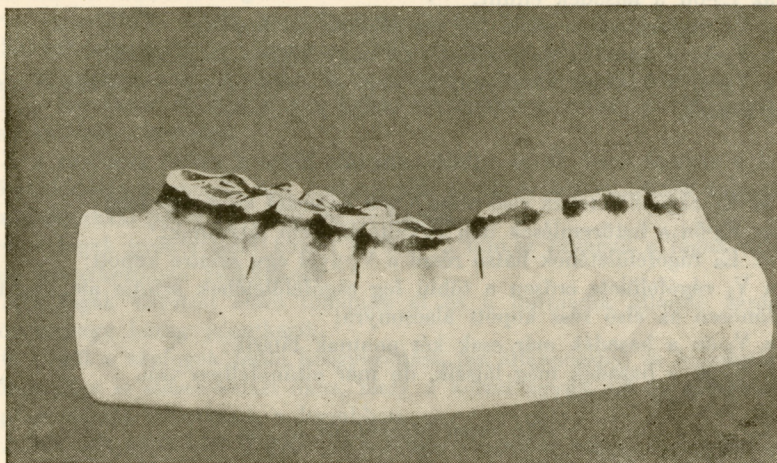
Hétéves az őz, ha

az E_1 rágófelülete a homorú felé hajlik, a fehér rész csak kívül és körül van;

az E_2 rágófelületén az élek egy szintre koptak a csúcsokkal, a betüremlések kezdenek egybefolyjni;

az E_3 rágófelülete erősen lekopott, de a hasadék még jól látszik;

a V_1 rágófelülete az egyenesből a homorú felé kopott, a hasadék kezd eltűnni;

40. ábra. Hétéves őzbak őrlőfogainak alsó sora

a V_2 rágófelülete úgy lekopott, hogy a hasadék megszakadt, a belső fehér vonalak alig látszanak;

a V_3 rágófelülete lekopott, de a hasadék még összeér, a belső fehér vonal alig látszik a sötét egybefolyt rajzolon.

Nyolcvés az őz, ha

az E_1 rágófelülete homorúra kopott;

az E_2 rágófelületének hátsó része erősen lefelé hajlik, a betüremlések egybefolynak;

az E_3 rágófelülete annyira lekopott, hogy a hasadék eltűnt, csak két pont látható;

a V_1 rágófelülete annyira lekopott, hogy a hasadék eltűnt, csak két pont látható;

a V_2 rágófelülete kopott, úgyhogy a hasadék nem ér össze, a fehér vonalak belül teljesen eltűntek, úgyhogy a sötét rajzolatot nem választják el;

a V_3 rágófelülete lekopott, a hasadék kezd megszakadni, a hátsó részen már csak pontnak látszik.

Kilencéves az őz, ha

az E_1 rágófelülete homorú és a hátsó rész lefelé hajlik;

az E_2 rágófelülete úgy lekopott, hogy a betüremlések már alig vehetők ki;

az E₃-on a hasadék eltűnt;
a V₁ rágófelülete a többi fog rágófelülete alá kopott;
a V₂-ön a hasadék még látható, de nagy közben megszakadt;
a V₃-on a hasadék már annyira nem ér össze, hogy a harmadik rész
alig látszik.

Tízéves az őz, ha

az E₁ rágófelületének első része a sok kopástól kihegyesedett;
az E₂-ön a betüremlések már egyáltalán nem látszanak;
az E₃ rágófelületének hátsó része a V₁-gyel egy szintre kopott;
a V₁ rágófelülete erősen a többi fog rágófelületének szintje alá kopott,
különösen az első rész kopott alacsonyra;
a V₂-ön a hasadék már csak két pontnak látszik;
a V₃-on a hasadék még látszik, de már eltűnőfélben van.

Tíz évnél idősebb az őz, ha

a fogak annyira elkopnak, hogy a V₃-on is eltűnik a hasadék;
a V₁ egészen homorúra kopott, az őz 12 éves;
később egyes fogakból (legelőbb V₁-ből) kis részek törnek le, néha a fog
ki is hullott, ekkor már az őz 13 évesnél is idősebb.

A zápfogakhoz hasonlóan kopnak a metszőfogak is. Ez utóbbiak kopásának mértékéből is következtethetünk a korra. *Ströze* módszere szerint: az 1. évben M₁ metsző éle erősen domború, a 2. évben M₁ metsző éle a két szélén M₂ felé hajlik, a 3. évben M₁ metsző éle még elég domború, de már kissé hullámos, a 4. évben M₁ metsző éle még domború, de hullámos, az 5. évben M₁ metsző éle már csaknem egyenes és a többi metszőfog éle is hullámos, a 6. évben M₁ metsző éle egyenes és alig emelkedik ki a többi metszőfog éle fölé, a 7. évben M₁ metsző éle a homorúba hajlik, a fogak köze kivehető, a 8. évben M₁ metsző éle homorú és a többi metsző él alá kopott, a fogak nyaka között átlátni, a 9–10. évben M₁ metsző éle jól láthatóan a többi metsző él alá kopott, a fognyak között erősebb a hézag.

A fogak a korosodás folyamán függőleges és vízszintes irányban eltolódnak. Miután a gyökeres fogak növekedése befejeződött, koronájuk a kopás következtében rövidül, emellett azonban némi függőleges eltolódást is tapasztalhatunk. Amíg a fog növekedik, a korona is emelkedik. Ez az emelkedés kismértékben a növekedés befejeztével is tart, mert az egész fog kitolódik az állkapocsból. Ezt az emelkedést csak a korona felső részén, a szabadon álló, látható részen tapasztalhatjuk, azonban oly kismértékben, hogy kormeghatározásra nem alkalmas.

Ha valamelyik fog koronája bármely ok következtében alacsonyabb a szomszédos fogak koronájánál, úgy az átellenes fog (a felső állkapocsban levő foggal az alsó állkapocs megfelelő foga — átellenes) magasabbra fejlő-

dik. Ezt az emberek fogazatán is láthatjuk. Néha az öregeknek elől nő ilyen egyedülálló, kiálló, rendellenesen hosszú foga.

Sokkal jellemzőbb a vízszintes eltolódás. Ennek okai:

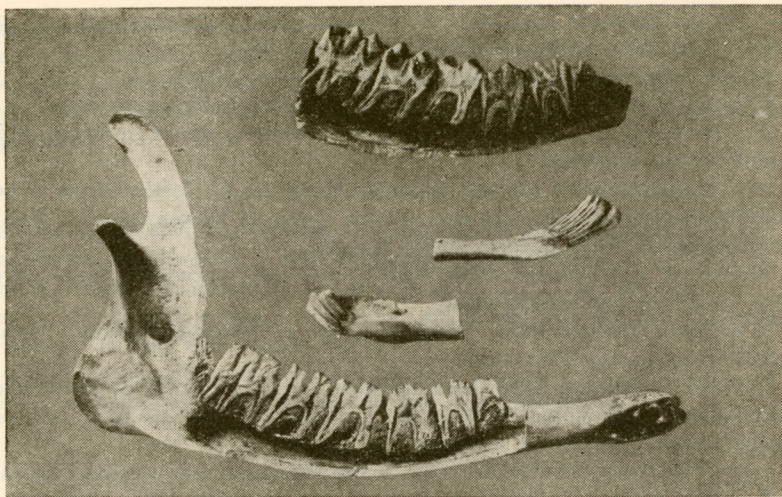
1. a korosbodással a zápfogak szorosabban tapadnak egymáshoz,
2. a harmadik előzáfog míg tejfog háromrészes, széles, a váltás után csak kétrészes, keskeny,
3. a zápfogak ékhez hasonló alakúak. Ahogy az ék felső felülete a kor előrehaladásával lekopik, úgy keskenyedik az ék és keskenyednek a fogak, a záródásukkal pedig az egész fogsor hossza.
4. a fogak gyökérrészei között levő 2–2 mm-es hézagok a fogak záródása következtében csökkennek,
5. a fogak hátulról előre tolódnak el és a harmadik állandó zápfog mögött nagy hézag jelentkezik,
6. végül a zápfogak ferde beágyazódása (az állkapocsba) és kismértékű előrehajlása is előretolódást okoz, mely a korrall együtt nő és a leghátsó zápfog mögött jelentkezik a legjobban.

A felsorolt okok következménye a fogsor vízszintes irányú előretolódása.

A metszőfogak helyzete is változik. Az őz metszőfogai az idők folyamán, a korona kopásával egyidejűleg mind nagyobb szöveget zárnak be az állkapocssal. A 41. ábrán egy fiatal és egy öregebb őz állkapcsát és metszőfogait látjuk. Jól kivehető, hogy az öregebb, kopottabb metszőfogak meredekebb, nagyobb szöveget képezve állnak az állkapocsban. *Bieger* ennek a szögnek a nagyobbodása alapján készítette el táblázatát, mely szerint az egyéves őzben ez a szög 53° , a kétévesben 55° , a háromévesben 58° , a négyévesben 60° , az ötévesben 63° , a hatévesben 65° , a hétévesben 66° , a nyolcévesben 67° , a kilencévesben és az ennél idősebb őzben 70° .

Ennek a szögnagyobbodásnak az okát *Schumacher* a következőképpen magyarázza: a fogak elülső és az oldalsó részének igénybevétele különböző. Előfordul, hogy a fogsor elülső része jobban kopik az oldalsóknál. Ez megnehezíti a táplálék felvételét, letépését. A fogak meredekebb állást vesznek fel, tehát a fogak szöge nagyobbodik. Ez a szögnagyobbodás felhasználható a kor meghatározására, de csak ugyanazon vidék őzeire jellemző, mert e szög változását az életmód és a környezeti körülmények befolyásolják. Pl. a mezei őz metszőfogai általában jobban kopnak, mint az erdőben élőké.

Az ismertebb kormeghatározási módszerek a rendes fogkopás esetén érvényesek. A ritkán előforduló rendszertelen fogkopás leginkább a rendesnél erősebb kopásban nyilvánul, de ez elég ritka. Aki külföldön készült kormeghatározási módszereket akar alkalmazni, annak tudnia kell, hogy az osztrák, német, francia és olaszországi őzek fogainak kopása többnyire gyorsabb, viszont lassabban kopik a norvég, finn, lengyel és svédországi magas hegyekben élő őzek fogazata. A hazai, valamint a csehszlovák, romániai és jugoszláviai őzek fogainak kopása hasonló ütemű. Általában a

41. ábra. Az örlőfogak elhelyezkedése az alsó állkapocsban. Középen a metszőfogak

magas hegységi őzek fejlődése és fogkopása is lassúbb, mint az alföldi őzeké.

Az őz korának megállapítására felhasználható az a jelenség is, hogy a fogak gyökere közötti állomány a kor növekedésével mindinkább elmeszesedik. Az elmeszesedés mértékéből következtetni lehet a korra.

A fogak helyzete is változik az évek folyamán. Az állkapocs szárába ágyazott fogsor láthatóan eltávolodik az állkapocs ágától és az utolsó örlőfog és az ág közötti tér a korral együtt általában nagyobbodik.

Az állkapocs ág — néha az utolsó örlőfog mögötti tér felett — előbb homorú, később egyenes, majd nagyon idős őzeké domború lesz, és itt kis kb. 6—9 mm magas csonttaréj látható (41. ábra, alsó kép). E változásokból is következtethetünk a korra (Meák—Szederjei-módszer).

Az egyéves őz fogsorának a gyökerei között kifejezett csontrajzolat látszik, szemben az állkapocs többi részével, ahol csontrajzolat alig látható. Az ág és az utolsó örlő mögötti tér nincs kifejlődve. A tér feletti rész homorú.

A kétéves őz állkapcsán az előbbiekhöz viszonyítva feltűnő, hogy a fogak gyökerei körül elhelyezkedő csontrajzolat a gyökerekre merőleges íveltséget mutat. Az utolsó örlőfog és az ág közötti tér kialakulóban van, és jól körülrárt kb. 2—3 mm szélességű teret alkotnak az örlők felé. A tér feletti rész egyenes.

A négyéves őz állkapcsán a fogak gyökere közötti csontrajzolat képe most már sűrű felületi rajzolat benyomását kelti. Az utolsó örlő mögötti

tér kb. 4–5 mm széles, most már az állkapocs szögletben foglal helyet az állkapocstest és ág találkozása helyén. A tér feletti rész már kissé domború vonalat mutat.

Az ötéves őz állkapcsán a fogak közötti fogmeder-nyúlvány rajzolata most már majdnem teljesen eltűnt, egyöntetű mészdús girlandszerű, durva vonalként húzódik végig az állkapocson. Az utolsó őrlő mögötti tér még szélesebb kb. 6–7 mm. Az állkapocs ágán a tér feletti részen 2 mm magas tarajszerű kialakulás látható.

A nyolcéves őz állkapcsán a fogak gyökere közötti csontállomány már durva vattacsomó-szerű mészállományba tömörül. Az utolsó őrlő és az állkapocs ága közötti tér már 8–9 mm széles. A tér felett az ágon mintegy 6–7 mm-es csonttaréj látható.

Az utolsó őrlő és az állkapocs ága közötti tér növekedése, valamint az utóbbin levő csonttaréj nincs meg minden őznál, de ha a tér széles és a taréj jól látható, úgy ez az öregség jele.

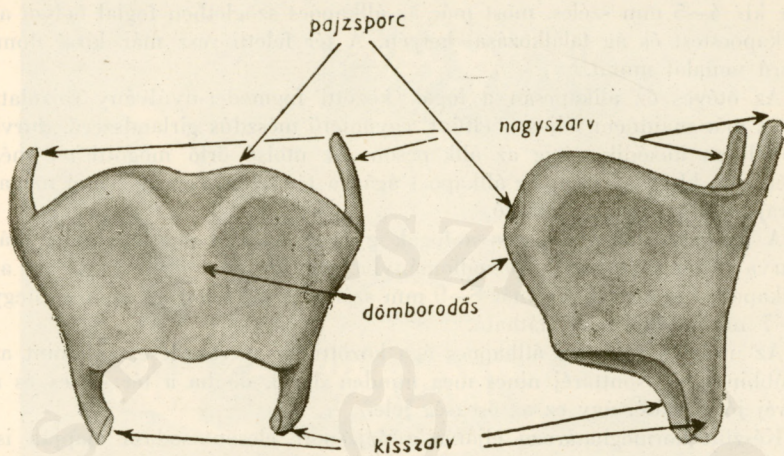
Készült kormeghatározó eljárás a pajzsporc elcsontosodása alapján is. Ezt a módszert először *Schumacher* dolgozta ki, ő azonban nem tett különbséget az egyes populációk sutáinak és bakjainak pajzsporc-csontosodása között. Ez az oka, hogy a *Schumacher* által leírt és a következőkben ismertett csontosodási folyamat mértéke között némi eltérés van. Az általa megkezdett munkát folytattam és az őzbak korának meghatározására a következő eljárást dolgoztam ki.

A gége porcos vázból és izmokból áll, mely utóbbiak a porcos váz egyes részeit mozgatják. A gége váza három páratlan porcból (gyűrűporc, pajzsporc és gégefedőporc) és három páros porcból — a rögzítőporcokból — tevődik össze. A váz alapja a gyűrűporc pecsétgyűrűhöz hasonlít, melynek széles része hátrafelé, keskeny része előre tekint.

A gége legnagyobb porca a pajzsporc, mely ha kifeszítjük, a lepke alakjához hasonlít. A két nagyobb négyszögletű lemez szögben találkozik, ahol a lemezek egyesülése következtében léccé keletkezik. A pajzsporc lemezei mögött levő szélekről nyúlványok állnak ki, ezeket szarvaknak nevezzük. Ezek a szarvak csaknem egyenes folytatásai a pajzsporc hátsó széleinek. A hosszabb felső szarvakat nagy szarvaknak, a rövidebb alsó szarvakat kis szarvaknak nevezzük. A pajzsporc és a gyűrűporc közötti részt erős szalag tölti ki és ez köti össze a két porcot is.

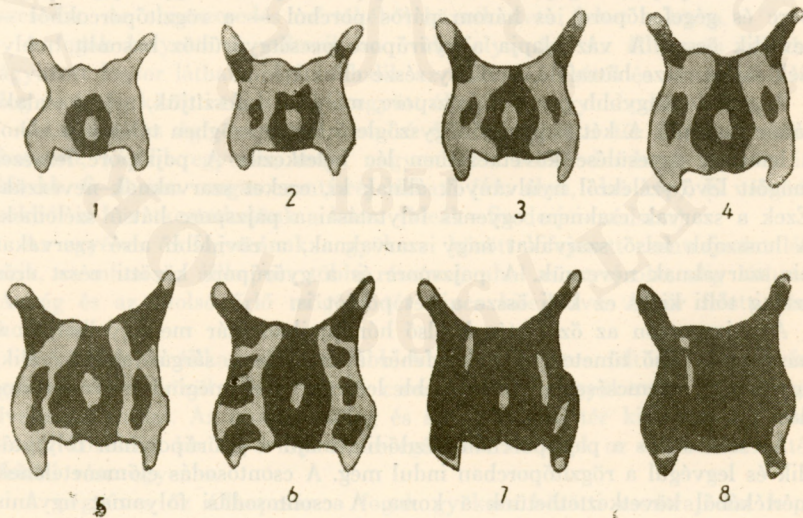
A pajzsporc az őz életének első hónapjaiban már megfigyelhetjük a meszesedés első tüneteit. A kékes-fehér áttetsző porc sárgás-fehérré válik, egyidejűleg szemcsésebb, törékenyebb lesz és ezzel megindul a csontosodási folyamat.

A csontosodás a pajzsporcban kezdődik, majd a gyűrűporcban folytatódik és legvégül a rögzítőporcban indul meg. A csontosodás előmenetelének mértékéből következtethetünk a korra. A csontosodási folyamat ugyanis nem egy időben indul meg az egész pajzsporcban, hanem a csontképző

42. ábra. A pajzsporc elől- és oldalnézetben

43. ábra. A pajzsporc elesontosodása a hőségési özbak populációnál különböző korban. A számok az éveket jelentik

magokban kezdődik, legelőször a pajzsporc közepe táján, ahonnan gyűrű alakban terjed és később mutatkozik a szarvakban. A csontképző magok az évek folyamán mind jobban és jobban terjednek, egymáshoz közelebb jutnak, míg végül is az öreg állatokban összefolynak.

A 43. ábrán jól látható a csontosodás évenkénti terjedése. A fekete rész a csontos, a fehér rész a porcos állományt jelzi. Az elejtett őz gégefőjét (köznyelven ádámcsutkát) mindenki könnyen megtalálhatja, és aki egyszer látta a természetben a pajzsporcot vagy ennek rajzát, rövid, pár perces munkával kiveheti és letakaríthatja úgy, hogy szabad szemmel jól megállapíthatja a csontosodás mértékét.

A kormeghatározási módok ismerete nem volna teljes, ha nem ismeretném azokat a gyakorlati vadászok között legjobban elterjedt eljárásokat, amelyekből helytelen következtetéseket szoktak levonni. Ilyen helytelen kormeghatározási módszerek az agancstő tömegéből és állásából, az agancs levetési síkjából, a koszorú megjelenéséből és alakjából, végül az agancs vastagságából és ágainak számából alkotott következtetések. Kétségtelen, hogy a fiatalabb bakon általában vékonyabb, az öregebben vastagabb az agancstő. Ugyancsak többször látni, hogy a fiatal bakok agancstöve fent kissé összehajlik. Csupán ezekből a jelekből azonban még nem lehet törvényszerűséget levonni. Könnyen megeshet, hogy egy jó tulajdonságú első agancsú baknak vastagabb az agancstöve, mint egy rossz tulajdonságú 4–5 éves baknak. Az agancstő általában 4–5 éves korig vastagodik, ezen a koron túl már inkább tömegében csökken és rövidül. Ennek mértéke azonban egyéni tulajdonság, ezért az agancstő vastagsága, rövidülése vagy görbülése nem megbízható jel a kormeghatározásra.

Ugyancsak alkalmatlan az őz korának meghatározására az agancs levetési síkját alapul vevő módszer. Az agancs levetési síkja attól függ, hogy hol válik el az agancs az agancstőtől, ez pedig inkább egyéni tulajdonság, bár gyakran a fiatal bak lehullott agancsán domború a levetési sík és homorú az öreg bakén. Mechanikai hatás — pl. lövedék okozta roncsolás — is befolyásolja a levetési sík domború vagy homorú voltát. Ha az agancstövet a levetési sík alatt éri roncsolás, sérülés, úgy azon a részen több hull le belőle és a síkja domború lesz.

Nem jellemző a korra a koszorú megjelenése vagy hiánya és alakja sem. Az első agancsnak is lehet koszorúja, mint az a 44. ábrán is látható, és lehet az első agancson is tetőkoszorú.

Az ághagyás és a szár vastagsága sem jellemző és nem alkalmas kormeghatározásra. Az első és a hanyatló agancs is lehet villás. Tehát az ágak számából, a szárok vastagságából és a gyöngyözésből sem következtethetünk kellő biztonsággal és pontossággal a korra.

44. ábra. Az első agancsú őzbakok agancstő- és koszorúalakulása

45. ábra. Különböző korban (1, 2, 3, 5 és kb. 9 éves) elejtett őzek agancstőfejlődése

A szabadban élő őz korának meghatározása már régen érdekelte, kutatásokra és megfigyelésekre sarkallta a vadászokat. Ezeknek a megfigyeléseknek az eredményeit kiterjedt irodalom ismerteti. A következőkben a megbízható szakíróktól vett megfigyelések, a kutatóintézetektől kapott eredmények, legnagyobbbrészt pedig saját tapasztalataim alapján ismertetem a kor meghatározására alkalmas ismérveket, és azokat is, amelyeket a közhit tévesen annak tart.

1. *Az alak.* Decemberben a gidák nemét alakjukról is felismerhetjük. Ekkor már a gidabak zömökebb és rövidebb (fején jól, messziről is láthatók a kis agancsdudorok), a sutagida alakja karcsúbb, lábszárai vékonyabbak, kecsesebbek, szív alakú tükrén már jól felismerhető a kötény. Egyes helyeken fehér orrgyűrű is látható, ami a következő évben többnyire már elmosódik, majd eltűnik és a harmadik évben csak igen ritkán figyelhető meg.

Az egyéves bak általában hosszú, vékony nyakú, a sutára emlékeztető. Az egyéves bak koponyája keskeny. A vékony, hosszú nyak következőmánya, hogy a fej és a fül aránytalanul nagynek látszik. A törzs vékony, karcsú és rövid. A kétéves bak nyaka vastagabb, de még most is a sutához hasonlít. A test még karcsú, de arányosabb. A koponyája ovális alakot kezd felvenni. A három-négyéves bak alakja nemigen mutat különbséget. A nyaka erős, zömökebb, mint a fiataloké, de még nem minden egyedé. A homloka széles, a test izmosabb, zömökebb az egy-kétéves bakénál. Az öreg bak teste zömök, vastagnyakú. Ha nagyon öreg, petyhüdtebb a bőre, nem kelt olyan rugalmas benyomást és hosszabbnak tűnik a nyaka.

A testnagyság vidékenként is változik és a koron kívül (mert az természetes, hogy a fiatal, fejletlen állat teste kisebb, mint a kifejlett, erős állaté) egyéni tulajdonság is, tehát elsősorban csak az egyes populációkon belül használható fel kormeghatározásra.

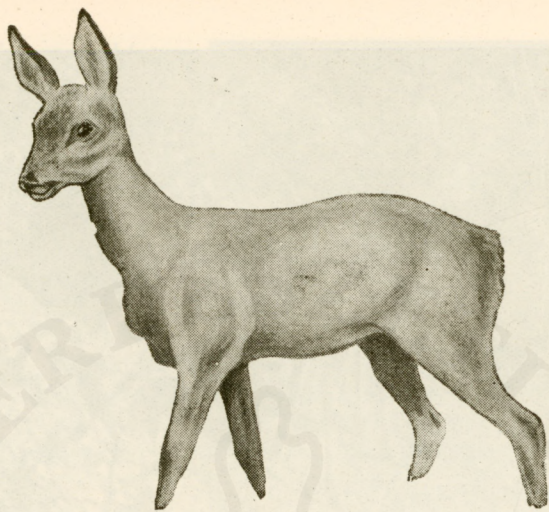
A fiatal suták teste karcsú, a középkorúak teltebbek. A nagyon öreg sutának látszólag hosszú a nyaka és kissé hajlott a háta.

2. *A test tömege.* A fiatal őz könnyebb, kecsesebb, karcsúbb. Kevés rajta az izom és a hús. Különösen az ünökre jellemző a hosszú láb, a karcsú törzs. A középkorú őz idomai teltek, gömbölyűek, húsosak. Az öreg apadt izmú, sovány benyomást keltő. A nagyon öreg suta szögletes testű, borzas szőrű, nyaka hosszú, feje hosszú, homloka széles.

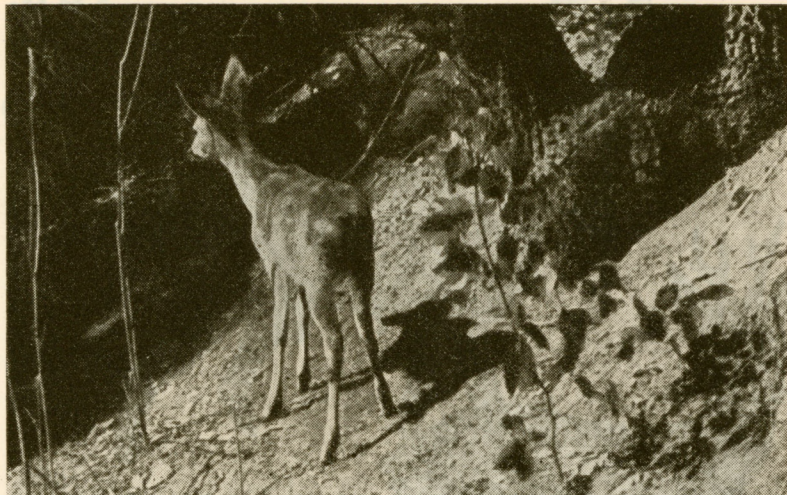
A test fejlettsége, teltsége azonban általánosságban nem sokat mond és vidékenként változik. Sok függ attól is, hogy az illető terület őzei hol szerzik be eleségüket, erdőben-e vagy mezőgazdaságilag művelt területen. Az utóbbi esetekben a test erősebb. Van-e az erdőben vadlegelő vagy takarmányföld? Ha van, az őz erősebb. A lelött egyedek korának biztos meghatározása alapján az élő őzek korára is következtethetünk. A test-

46. ábra. Legfelül fiatal, középen középkorú és alul az öreg őzbak jellegzetes testalakulása és tartása

47. ábra. Fent üő és lent a középkorú suta jellegzetes testalakulása és tartása

48. ábra. Ünögida

49. ábra. Egyéves ünő

alkat nemcsak egyedenként eltérő, hanem az egyed élete folyamán is változik. Az őz teljes kifejlődését kb. 3 éves korára éri el, és azt kb. 3–6 évig tartja, ezután hanyatlik. A fiatal és a középkorú őz magasan hordja a fejét, az öreg alacsonyan, csaknem a hátgerincével egyvonalban, és lassú járás közben fejével — néha minden lépésnél — bólint. Ez a bakoknál úgy tűnik, mint ha nehezen hordaná az agancsát.

3. *Viselkedés.* A gidák eleinte félnek, anyjukhoz húzódnak, gyámoltalanok és magatartásukon látszik, hogy anyjuk védelmében érzik jól magukat. A fiatalabbja játékos, bizalmasabb természetű, ha legelés közben zavarják meg, nem ugrik meg rögtön, előbb dobant, riaszt, a veszély múltán gyorsan megnyugszik, tovább legel. Jellemző az egyéves őzre a viselkedése, a játékos bakugrások. Mozgása könnyed, biztonság és erő nélküli. Takarásból általában az üő lép ki előbb.

A fiatal bak már szemfülesebb, de olykor még a 3 éves is játékos, elfelejt figyelni. Bár legelés közben már gyakran fel-felnéz, figyel. Érdekes, hogy az öreg bakok közelében nyugtalanság látszik rajtuk. Zavarás után, ha már megnyugodott is, lassan elhúzódik a zaj irányából. Jellemző rájuk, hogy néha ügetve és nem ugrásokkal vonulnak el. A háromévesnél idősebb már nem olyan nagyhangú, szájas és kevesebbet riaszt, mint a fiatalabbak. Különösen a bakok óvatosak már ebben a korban. Az öregeknek kitérnek, csak játékosan támadják őket.

Az erős, kifejlődött, ereje teljében levő bak mozdulataiban sok az erő és a rugalmasság. Az erős agancsú bak néha lépés közben már bólogat kissé a fejével. Mozgása egyébként rugalmas, biztos és kiegyensúlyozott. Bár a verekedési hajlam egyéni tulajdonság, mégis általában ezek a leg-

50. ábra. Hároméves suta

51. ábra. Hatéves suta

biztosabbak erejükben, és közülük kerül ki a legtöbb verekedő. Nem tűnnek meg maguk közelében más bakot, és különösen a kétévesekkel szemben ingerlékenyek. Gyorsan, hevesen támadnak. Legelés közben óvatosak, fejüket villámgyorsan felkapják, és megmeredve, ugrásra készen állnak. Még a kaparásában és dörzsölésében is erő mutatkozik. Hevesen és erősen dörzsöl és veri a kis fákat, bokrokat, többet és mélyebben kapar, mint a fiatalok vagy a nagyon öreg bakok.

Az öreg őz mozdulatai megfontoltságot, biztonságot mutatnak. Mindig és mindenben veszedelmet lát. Legelés közben gyakran kapkodja fel a fejét, vagy csak tettet a legelést, és lopva figyel. Veszedelem idején azonban menten elugrik vagy rókát is megszegyenítő ravaszúsággal oszon el. Az esti órákban ő jön ki legkésőbb a tisztásra, és hajnalban ő húzódik be elsőnek a sűrűbe. Ha este az erdőszélre vagy a rétekre vált ki, a tisztásokra való kilépés előtt sokáig figyel, majd a tisztás közepéig, illetve a rétre vágóban rohan ki. Az öreg őz legkésőbb, utolsónak jelenik meg a legelőn. Nem hangoskodik. Különösen a vén bak nem törődik egyébvel, csak saját személye biztonságával. Veszedelem idején faképnél hagyja családját, elsőnek old kereket. Nagyon ritkán megesik, hogy sípra, gidahangra is bejön, de gyorsan menekül is. Verekedés idején goromba, kíméletlen. Az öreg suta is eléggé rejtett, titokzatos életet él. Nagyon bizalmatlan, óvatos, vigyázó. A legkisebb szokatlan zajra is elugrik, még olyankor is, ha gidája van.

A nyugtalanság egyébként nemcsak a vad korától, hanem a külső körül-

ményektől is függ. Ugyanazon korú vad a zavart, zajos területeken sokkal nyugtalanabb (míg csak meg nem szokik), bizalmatlanabb, mint a csendes, zavartalan területen.

4. *Homlokúncs*. Ritkán, és akkor is többnyire csak öreg egyedeken látható ez a kissé esavartan göndörödő homlokszőr-csomó (mint a szarvasmarha borján).

5. *Szürke fej*. Régen az öregség biztos jelének tartották. Ma már tudjuk, hogy a szürke fej a fiatalabbakon is előfordul. Örökölhető is, sőt betegség jele is lehet. A fej szőrzetének a színeződése általában nem alkalmas a kor meghatározására, mert vidékenként és egyedenként is gyakran változik.

6. *A nyakfolt*. Néha világos folt, néha csak karika alak látható az özek nyakának elülső részén. A korral nő. Csak előlről látható, ha az őz felemeli a fejét. Kormeghatározásra nem alkalmas, mert a fiatal őzeken is előfordul.

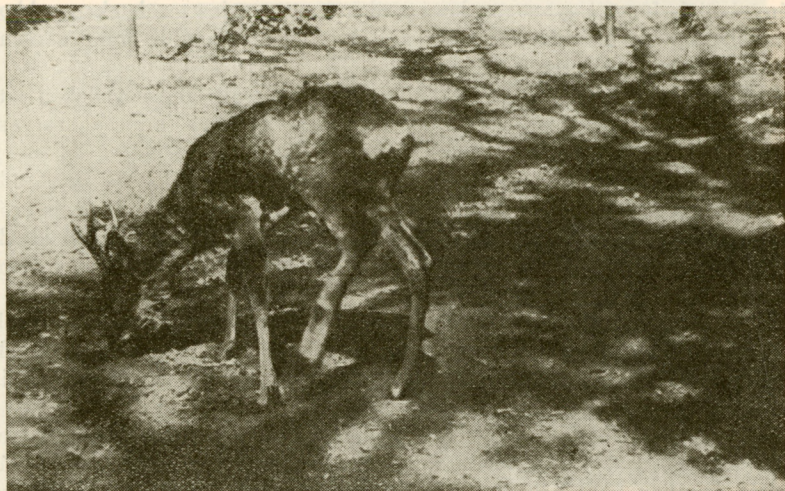
7. *A szőrváltás ideje*. A szőrváltás idejéről is következtethetünk a korra. A fiatalabbak vedlenek leghamarabb és az öregek a legkésőbb. Az általánosítás azonban nem helyénvaló, mert akad „szabályt erősítő kivétel” is. A kétéves bak június kezdetén már sima szőrű, vörös színű, míg az öregek nyaka júniusban még többnyire szürke. Az egészséges éves üdő júniusra már vörös, ugyanekkor különösen a gidás suta még szürke.

A szőrváltás nem gyors, hanem lassan végbemenő folyamat. A különböző testrészek szőrzete sem váltódik egyszerre, sőt még az egyes szőrszálak váltásának ideje is különböző, pl. a nyári „bunkósszörök” váltása lassúbb, mint az egyenes téli „papillaszöröké”. Az őszi szőrváltás jóval hosszabb ideig tart, mint a tavaszi. E különbségek ellenére is az egész testen történő szőrváltás üteméről mégis következtethetünk az őz korára. Ősszel többnyire a suták váltják legutoljára a szőrüket. Környezeti hatások befolyásolják a szőrváltást, tehát a kor megállapítását is. Ilyen pl. az időjárás hatása. Ha korán köszönt be a tél, az őszi szőrváltás üteme is gyorsabb. A hosszú, kemény tél késlelteti a tavaszi szőrváltást. Magas hegységben az őszi vedlés korábban, a tavaszi később van, mint a melegebb éghajlatú alföldön. Ha a vad valamelyik testrésze megsérül, és ott a szőrzet is leválik, megesik, hogy ott már a következő évszagnak megfelelő, a többletől elütő színű szőrzet nő ki. Ez is az egyik oka a néha szokatlan tarkaságnak.

A beteg állat szőrváltása is eltolódhat, úgyhogy hamarabb vagy később következhet be. Pl. a gödöllői telep egyik sutája júliusban és februárban váltotta a szőrét. Néha a bőr alatt levő bögölylárva kimászása után lesz foltos a szőrzet, ami kopott jelleget ad az őznek.

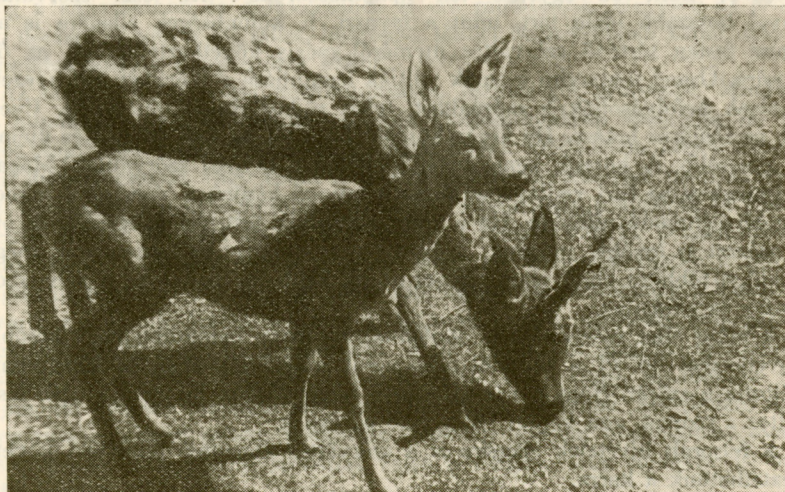
A felsorolt kivételek ellenére is a szőrváltás üteméből általában következtethetünk a korra.

A kormeghatározást befolyásolhatja az is, hogy a meredten álló, figyelő

52. ábra. Ritkán megesik, hogy a szőrváltás (vedlés) egyszerre, az egész testen jelentkezik

53. ábra. A különböző korú őzek különböző időpontban vedlenek

őz erősebbet, nagyobbbat mutat, különösen a tükör tűnik nagyobbnak, szinte megkétszereződik. Ennek oka az, hogy a hirtelen megmerevedő vagy figyelő őz tükörszőrzete felborzolódik és a tükör fehér felülete megnagyobbodik. Ez jelzi, hogy az őz a következő pillanatban vagy percekben megugrik, vagy legalábbis már észrevett valamit és figyel. Az ilyen „nagyobbbat mutató” őz kormeghatározásában legyünk óvatosak, ne becsüljük nagyobbra az őz alkatát és ezzel esetleg a korát is.

8. Az üzekedési idő. Általában a fiatalok később üzekednek, mint az öregek. Különösen az egyéves suták üzekednek jóval később, mint az öregebb, 3–8 éves állatok.

9. Az agancsos suta. Nagy ritkán sutákon is előfordul agancs, ez többnyire öregebb állatokon jelentkezik.

10. A bakok agancsa. Több jellel mutatja a bakok korát:

a) Az agancs növekedésének ideje. Az öreg bak agancsa január végén már hosszú, február végére rendszerint eléri teljes hosszúságát. A középkorú (4–6) éves bak agancsa január végén mintegy négy ujjnyi és február végén már tenyérnyi. A fiatalabb bak agancsa január végén még alig magasabb a rózsatőnél és február végére kb. 3 cm. Az egyéves bak csak május felé növeszti agancsát. A gombnyársas agancsa csak júniusra fejlődik ki. Hosszú tél esetén az agancs általában lassabban nő, úgyszintén a beteg őzeké.

b) Az agancs tisztításának ideje. A fiatalabb bak agancsa később tisztul az öregekénél: az egyéves baké május végén, június elején, néha csak a közepén, a kétéves baké májusban, a háromévesé kb. április végén, a még öregebbeké április elején, március végén. A tisztítás ideje eléggé jel-

54. ábra. Az öreg bak április első napjaiban tisztítja agancsát

55. ábra. Elsőagancsú „gombnyársas” (a kép bal oldalán)

lemző a korra. Ha pl. két egyforma agancsú bak közül az egyik előbb tisztít, úgy az az öregebb. A gombnyársas csak augusztusban tisztítja agancsát. Az erős tél vagy betegség a tisztítás idejét is késlelteti. Az öregebb bak vastagabb fán tisztítja agancsát, mint a talán külön agancsú, de fiatalabb bak.

c) Az agancs elhullatásának az ideje. Általában a fiatalabbak később, november végén, decemberben, ritkán január elején, a középkorúak novemberben, az öregebbek pedig már októberben hullatják agancsukat.

d) Az ágak száma. A régiek felfogásával szemben, mitsem jelent a kor meghatározásában. Az egyéves bak is lehet hatos, hároméves bakok közt is akadhat már aranyérmes hatos, viszont tízéves bak is lehet nyársas vagy éppenséggel gombnyársas.

e) Az agancs alakulása. Kétségtelen, hogy ebből is lehet a korra következtetni, de ehhez nagy tapasztalat és gyakorlat szükséges. A fiatal bak agancsa is lehet alul vastag, gyöngyös, erős, amellet alacsony és rövidágú, ami egyébként már inkább hanyatló agancsú vén bakra jellemző. A nagyon öreg, hanyatló agancsú bakok agancsa többnyire rossz formájú, görbe, vékony, sima rövidágú stb., de ugyanez előfordulhat öröklődés vagy betegség következtében fiatal állatokon is. Pl. a fiatal, a középkorú, de a nagyon öreg bak is lehet gombnyársas. Az agancs alakjának alakulása csak egyéb jelek kiegészítéseképpen alkalmazható a kor meghatározására.

56. ábra. Középkorú „gombnyársas”

57. ábra. Üreg „gombnyársas”

11. A *koszorú vagy rózsa*. Megjelenése kormeghatározásra alkalmatlan, mert egyedí tulajdonság. Az első agancsú baknak is lehet már koszorúja. Viszont öreg bak is előfordul koszorú nélküli agancsall.

A koszorú alakjából semmit vagy csak nagyon keveset lehet a korra következtetni. Tévedés, hogy csak az öreg baknak van tető és csak a fiatalnak koszorú alakú koszorúja. Előfordulnak ezek a fiatal és az öreg özön egyaránt, sőt néha még olyan bak is található, melynek egyik szárán koszorú alakú, a másikon tető alakú. Nagy ritkán előfordul az is, hogy az idősebb baknak nincs koszorúja (mint ahogy sokszor az egyévesnek sincs), de ez rossz tulajdonság, nem függ össze a korral, inkább öröklődés következménye, legfeljebb az öreg bakokon többször megtalálható a tető alakú koszorú, mint a fiatalokon.

12. Az *agancstő magassága*. Egyedi tulajdonság, ezért kor meghatározására nem megbízható jel.

Az agancs elvetésekor az agancstőnek egy kis darabja is le hull. Ez az oka annak, hogy az agancstő általában állandóan vesztit tömegéből, s egyre alacsonyabb lesz. Az öreg bakok agancstőve ezért alacsonyabb a fiatalokénál. A fiatal bak erős agancstőve jó jel, jó agancsfejlesztő hajlamot mutat! Az agancstő tömege és elsősorban a magassága nem alkalmas kormeghatározásra, mert egyedi tulajdonság. Az agancstő magassága külső mechanikai erő (sérülés) hatására is változhat. A sérült rész feletti agancstő darab elválhat, és a lehulló agancsall együtt, ahhoz tapadva le hullhat; így a levetési sík sem lesz egyenes.

Még sok egyéb apró ismertetőjel van, amiből a korra következtetni lehetne, de bizonyításuk még kiegészítésre szorul.

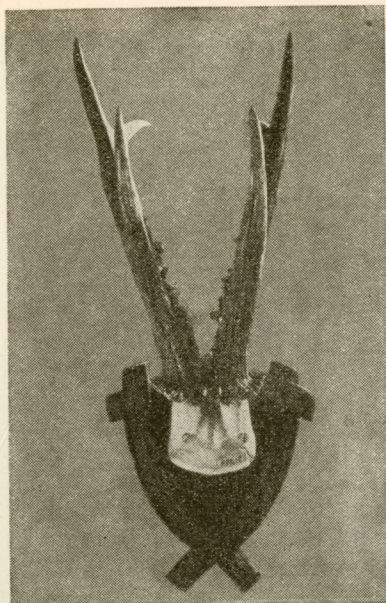
A felsorolt ismertetőjelek egyik-másikának megállapítása még nem elég a megbízható kormegállapításhoz. Mert ha valahol, úgy itt áll az, hogy a kivétel erősíti a szabályt. Minél többet figyelünk meg tehát a felsoroltakból, annál biztosabb az eredmény.

Kísérleteim és megfigyeléseim alapján nem tartom megbízható eljárásnak az őz orra és az agancstővek közötti szőrzet színeződésére alapított eljárást. Az orr fölötti, a homlok és az alatta levő szőrzet különféle színeződése annyira egyéni és populációnként változó, hogy legfeljebb populációnként lehetne ebből következtetni a korra, ha ezt az eljárást ennek megfelelően értékeljük.

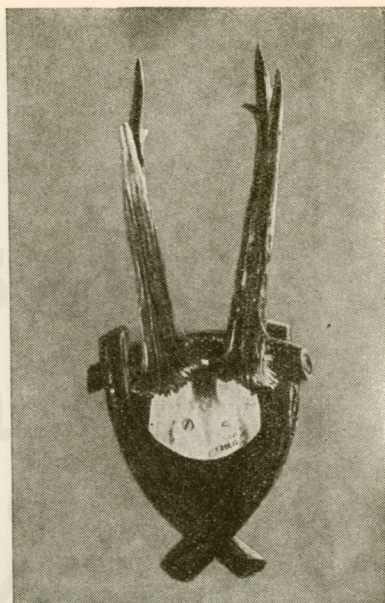
Az élő vad korának megállapítását a lelőtt vad alapos és részletes vizsgálata alapján ellenőrizhetjük.

Ez az elméleti értékűnek látszó eljárás rendkívül fontos, mert a kormegállapításnak *legmegbízhatóbb módja*. Az így nyert adatot egybevetjük az élő vadon észlelt korjelző tünetekkel és ekképpen ellenőrizhetjük és fejleszthetjük korbecslő készségünket.

A selejtezési terv betartásához is szükséges a pontos kormeghatározás, mert csak ennek ismeretében szabályozhatjuk állományunk koreloszlását.

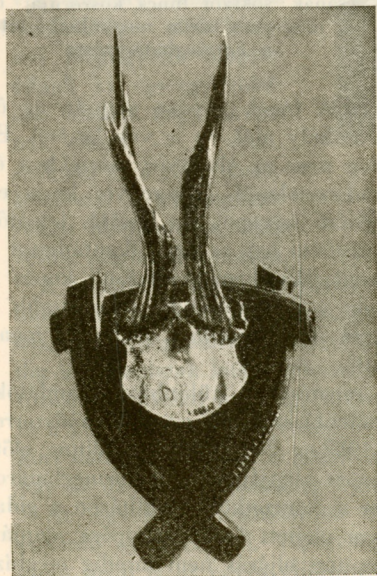

58.

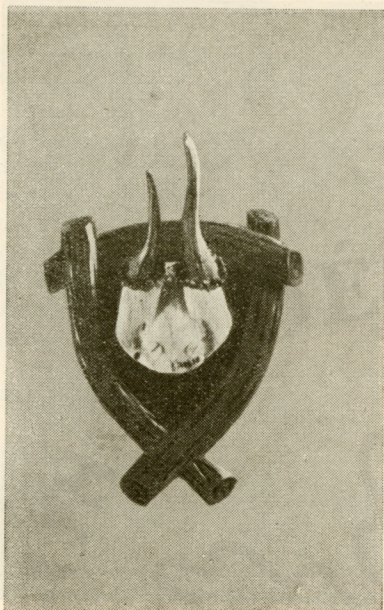
59.

58. ábra. Hároméves bak kapitális agancsa

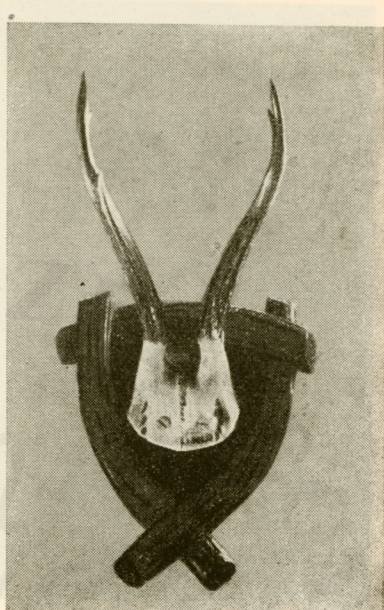

59. ábra. Az öregedő bak agancsa többször alul vastag, de ez nem biztos jel a kormeghatározásra

60. ábra. Az erősen hanyatló bak agancsa alul gyakran vastag, de felül már gyenge és a szár alakja is eltorzulhat

61. ábra. A nagyon erősen hanyatló, nagyon öreg bak agancsa sokszor már csak torz formát mutat

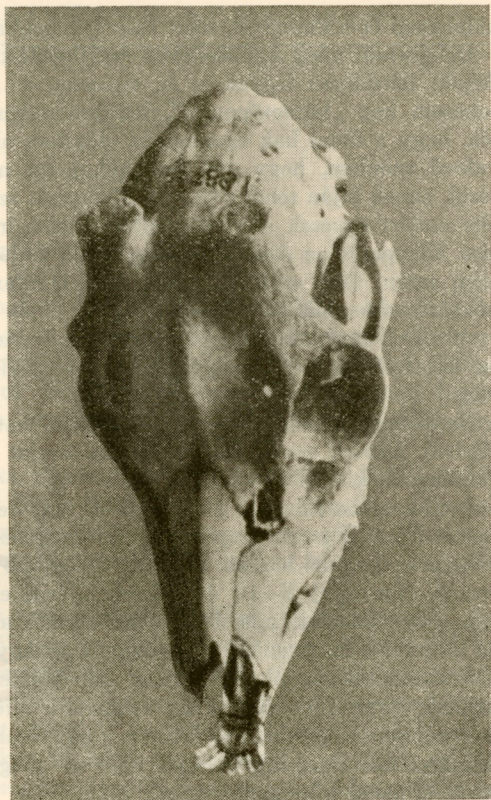

62. ábra. Az első agancsú bak agancsának sokszor nincs koszorúja, de ez még nem biztos megkülönböztetés a kormeghatározásra

A kormeghatározási módok értékelése. A fogak kopása alapján az őz kora meghatározható, de mint minden szabály alól, itt is van kivétel. Ez a kivétel akkor következik be, ha a fog nem az általános mértékben és módon kopik, hanem erősebben és rendszertelenül. Hároméves korig ez a rendszertelen kopás nem játszik nagyobb szerepet, de később jelentős eltéréseket mutathat. Pl. néha már a négyéves bak is úgy elkoptathatja a fogazatát, hogy akár hatévesnek is látszik. Az ilyen rendkívüli kopás a csont eltérő keménysége következtében csaknem mindig fokozottabb a rendes kopásnál. Nagyobb szabálytalanság is előfordulhat, pl. egyes fogak korai kitörése, kihullása, letöredezése stb.

A kormeghatározási módszerek sem mentesek a különböző áramlatoktól és elméletektől. Van idő, amikor mindenki esküszik egy-egy módszerre, később viszont ugyanezt elvetik. Az 1937-es Nemzetközi Kiállítás előtt pl. a vadászok nagy része kiállt a fogkopás alapján készült kormeghatározási módszerek mellett, 1937-től, amikor a Nemzetközi Kiállításon a gidakorukban megjelölt és különböző korban elejtett őzek fogkopása alapján azt mutatták ki, hogy a fogkopásra alapított eljárás nem mindig megbíz-

ható, sok szakértő, de még több hozzá nem értő ócsárolni kezdte az eddig dicsőített eljárásokat, és sokáig el is vetették. A legjobb itt is a középút. Egyetlen kormeghatározási eljárás sem csálhatatlan, de ha több, különböző eljárás alapján az özet öregnek vagy fiatalnak becsüljük, úgy többnyire nem tévedünk. Mindenesetre kevésbé tévedünk, mintha a kormeghatározási eljárások helyett „szemre becsülünk” és a nekünk megfelelő évszámot — többnyire a valóságos kornál többet — kinyilatkoztatjuk. Általában a kevés komoly szakértőtől eltekintve — akik kísérleti megfigyelés alapján állnak ki egy-egy módszer mellett vagy szavaznak ellene — a vadászoknak az a része szeretni elvetni a kormeghatározási módszereket, akik restek megtanulni azokat.

63. ábra. A lehullatott agancsú öreg bak agancstövének felső síkja többnyire homorú

A fogakból való kormeghatározás a legmegbízhatóbb módszerek egyike, amit nagyon is érdemes megtanulni. Nélküle nincs biztos kormeghatározás, és kormeghatározás nélkül nincs lelövési terv. Ennek hiánya miatt pedig a legjobbnak látszó selejtezés is csak tapogatózás lehet. A kormeghatározási eljárásokat nem egyenként, hanem egyszerre többet kell alkalmazni és a középátlagos kort venni. Pl. ha a fogkopás és a fogszög szerint 6 éves kort határoztunk meg, a gégefő 8 éveset mutat, az elmeszesedés 7 éveset, úgy az őz kora valószínűleg 7 év.

Az egyes kormeghatározó eljárások nem alkalmazhatók mindenütt egyenlő eredménnyel. Tájégségenként és az őzállomány egyes populációin belül is az egyes eljárásokat a helyi adottságoknak megfelelően kell

kidolgozni és alkalmazni, mert csak így kaphatunk megbízható eredményt.

Befejezésül még egy érdekes megfigyelést említek. Minthogy az öreg őzbak, bármilyen legyen is az agancsa, a kötelező agancsbemutatókon sohasem kap „büntetőpontot”, lelkiismeretlen vadászok néha megpróbálják, hogy a fiatal bak agancsához idős bak alsó állkapcsát csatolják. Tudvalevő azonban, hogy vén bak állkapcsát nem mindig könnyű megszerezni, ennek híján tehát vén suta állkapcsát szerelték az agancsra. Az ilyesféle csalást egyesek szerint azonban többnyire felismeri az, aki az őzbak alsó állkapcsát az őzsutáétól meg tudja különböztetni. Saját megállapításaim során, több száz állkapcon sem találtam megbízható különbséget a bak és a suta állkapcsa között.

Az őz élettartama és egyes életmegnyilvánulásai. Röviden szólnom kell az őz életkoráról is, melyet a szakírók különböző idejűnek állapítanak meg.

Brehm szerint 15–16 év az átlag, felső határként azonban a 20 évet is elérheti. *Ditrich* szerint 16, *Bechstein* szerint 15, *Eufeld* szerint 20, *Reesfeld* szerint kb. 16 év a korhatár.

Szerintem az átlagkor 15 év körül van, de jó körülmények közt az őz elélhet 20 évig is. A magas hegységi őzek hosszabb életűek. Nálunk átlag 3–5 éves korban hozzák a bakok a legjobb agancsokat. Északon (Svédország, Norvégia) 8–10 éves korban érik el fejlődésük tetőfokát, amíg a magyar őzbakok már 3–4 éves korban a fejlődésük csúcsán vannak, de többnyire még ezután 2–3 évig sem hanyatlanak.

Nemcsak országonként, hanem országgrészenként, tehát vidékenként is változik az őz fejlődésének az üteme. Pl. alföldi őzeink a 3–4. év körül már teljesen kifejlődtek és ekkor a legsúlyosabbak, viszont a Kárpátokban, megfigyeléseim szerint, az őzek 1000 m magasságban csak a 6–7. életév körül érték el legnagyobb testsúlyukat.

A VÉRFRISSÍTÉSRE ALKALMAS EGYEDEK KIVÁLOGATÁSA

Gyakran hallottuk és a magyar szaksajtóban is többször olvashattuk, hogy egyes területeken — ahol az őzek a lehető legjobb környezeti viszonyok között éltek — a betelepítés után pár évig kiváló minőségű őzállomány volt, majd látszólag ok nélkül mind kevesebb jó agancsú bakot észleltek, míg végül egészen elmaradtak a jó agancsok, és az állomány fokozatosan hanyatlott.

Ennek a jelenségnek az oka többnyire a rossz kezelés, a jó bakok kilövése, a helytelen selejtezés. Mégis megtörténhet, hogy látszólag változatlan környezeti viszonyok és azonos kezelés ellenére is gyengül az állomány minősége. Ennek a kedvezőtlen jelenségnek sok esetben friss vér bevételével vethetünk véget.

Itt kissé gondoljunk az őz szaporodás-biológiájára és természetére. Az őz mozgási köre kicsi. Ha jól megfigyeljük egy-egy populáción belül az őzeket, azt találjuk, hogy a megfigyelt — megjelölt — egyedek, igen kis területen élnek le életüket, mint ahogy azt az őz nyomának ismertetésekor, a megjelölt őzekkel folytatott kísérlet eredményének bemutatása során ismertettem. Egy-egy őz éveken át lakik ugyanabban a sűrűben, és jár ki ugyanarra a rétre, kaszálóra, tisztásra. A suta magával viszi gidáját is ezekre a megszokott helyekre. A gida is gyakran a születési helyéhez közel, annak környékén áll be, választ magának élőhelyet. Amikor kísérletképpen egyes sutáknak évről évre megjelöltük a gidáját, azt tapasztaltuk, hogy azok születési helyüktől nem messze választották ki élőhelyüket, és így az állomány sűrűsödött. Ahol elmaradt a szükséges állományszabályozás, az elszaporodott őzek minősége, agancsa, fejlettsége is hanyatlott.

Ez a minőségi hanyatlás néha akkor is előfordul, ha nincs túl sok őz ugyanazon a területen. Az állomány hanyatlása viszont többnyire megszűnik, ha jó minőségű őzeket hozunk erre a területre. Valószínűleg a vérfrissítés állította meg a minőségi hanyatlást, javította az állományt.

Éveken át folytattam tervszerű és jól előkészített vérfelfrissítési kísérleteket. Az évente megrendezett hazai kiállítások eredményeit saját és 2–3 megbízható megfigyelő adataival kiegészítve megállapítottam, hol élnek az országban a legjobb minőségű őzek, hogy ezek közül hozathassunk vérfelfrissítésre egyedeket.

Az agancs értékmérő tulajdonságaira (súly, köbtartalom, koszorú átmérője, szárának körmérete) vonatkozó adatokat külön-külön dolgoztam fel elejtési hely szerint.

AZ AGANC S Ű LY A

Az elejtett őzbakok díjazott agancsainak súlyáról mindössze csak az 1927—43. évekből vannak adataink. Az 1927 előtti időkből alig egynéhány adattal rendelkezünk. 1918-ból 1 db 59 dkg-os, 1923-ból 1 db 56 dkg-os.

A súly a rendelkezésre álló adatok szerint a következőképpen oszlott meg: 1929—1943. években 242 db 35 dkg-nál, 191 db 40 dkg-nál, 57 db 45 dkg-nál és 19 db 50 dkg-nál súlyosabb díjazott agancsú őzbakot ejtettek el. A két utóbbi súlycsoportba tartozó agancsokat elejtési hely szerint a 11. táblázatban csoportosítottam.

11. táblázat

Díj	Az elejtés		Az agancs súlya dkg
	helye	időpontja	
I. arany	Szálka, Völgységi járás, Tolna megye	1927. V. 8.	50,2
II. arany	Bodvaszilás, Bodvaszilasi járás, Abaúj megye	1927. V. 25.	48,—
VIII. ezüst	Királyrét, Tolna megye	1927. VIII. 1.	48,—
I. arany	Csákvár, Móri járás, Fejér megye ...	1928. VI. 18.	52,6
III. arany	Békés, Békési járás, Békés megye ...	1928. VI. 10.	45,—
V. ezüst	Göd, Váci járás, Pest megye.....	1938. V. 23.	45,1
II. ezüst	Kőrösladány, Szeghalmi járás, Békés megye	1929. V. 17.	49,—
I. ezüst	Békés, Békési járás, Békés megye ...	1930. V. 7.	48,6
II. ezüst	Békés, Békési járás, Békés megye ...	1930. V. 12.	48,3
III. ezüst	Pátka, Székesfehérvári járás, Fejér m.	1930. VIII. 4.	49,1
XIV. bronz	Gyulavári, Gyulai járás, Békés megye	1930. V. 11.	45,3
XIX. bronz	Fajzat, Gyöngyösi járás, Heves megye	1930. VI. 28.	45,6
I. arany	Vizesfás, Békési járás, Békés megye...	1931. V. 10.	49,3
II. ezüst	Szeged, Csongrád megye	1931. IV. 24.	55,—
I. arany	Sárosd, Sárbogárdi járás, Fejér megye	1932. IV. 19.	48,6
V. ezüst	Gyulavári, Gyulai járás Békés megye	1932. V. 22.	50,5
VI. ezüst	Páty, Biai járás, Pest megye	1932. VIII. 2.	47,7
XV. bronz	Zebegény, Szobi járás, Hont megye...	1932. VIII. 8.	48,3
I. arany	Nyírség, Szabolcs megye.....	1933. VI. 18.	52,8
V. ezüst	Doboz, Gyulai járás, Békés megye ...	1933.	45,2

Díj	Az elejtés		Az agancs súlya dkg
	helye	időpontja	
VII. ezüst	Nábrád, Fehérgyarmati járás, Szatmár megye	1933. VI. 15.	49,1
IX. ezüst	Körmend, Körmendi járás, Vas m. ...	1933. VII. 28.	48,—
XVIII. ezüst	Hercegfalva, Sárbogárdi járás, Fejér megye	1933. IV. 22.	45,6
I. arany	Komárom	1934. IV. 20.	51,—
II. ezüst	Dinnyeberki, Szentlőrinci járás, Baranya megye	1934. VI. 3.	46,7
II. ezüst	Kajdacs, Dunaföldvári j., Tolna m. ...	1934. V. 23.	46,1
II. ezüst	Tápéirét, Kiskundorozsmai járás, Csongrád megye	1935. V. 11.	51,6
III. ezüst	Szentegát, Szentlőrinci járás, Baranya megye	1935. V. 5.	46,—
III. bronz	Szentegát, Szentlőrinci járás, Baranya megye	1935. V. 6.	46,2
I. arany	Debrecen, Hajdú megye	1936. V. 3.	58,2
II. ezüst	Hercegfalva, Sárbogárdi j., Fejér m. ...	1936. V. 16.	51,5
III. ezüst	Debrecen, Hajdú megye	1936. V. 7.	46,—
IV. ezüst	Békés, Békési járás, Békés megye ...	1936. V. 5.	45,4
VII. ezüst	Gyula, Gyulai járás, Békés megye ...	1936. V. 11.	46,—
X. bronz	Kengyelpuszta, Tiszai közép járás, Szolnok megye	1936. VIII. 10.	45,3
XIV. bronz	Ják, Szombathelyi járás, Vas megye	1936. VIII. 15.	45,4
II. ezüst	Debrecen, Haláp, Hajdú megye	1936. V. 1.	47,—
I. arany	Tárkány, Gesztesi járás, Komárom m.	1937. V. 9.	53,5
II. ezüst	Nagylók, Sárbogárdi járás, Fejér m.	1937. V. 1.	50,—
III. ezüst	Pusztakengyel, Tiszai közép járás, Szolnok megye	1937. V. 1.	46,6
IV. ezüst	Doboz, Gyulai járás, Békés megye ...	1937. V. 7.	48,1
XI. bronz	Sárospatak, Sárospataki járás, Zemplén megye	1937. V. 9.	45,9
I/1 arany	Hobol, Szigetvári járás, Somogy m.	1938. V. 5.	52,5
I/2 arany	Gerla, Gyulai járás, Békés megye ...	1938. V. 2.	47,5
II/3 ezüst	Alsószentiván, Sárbogárdi járás, Fejér megye	1938. V. 3.	51,5
II/4 ezüst	Jakabszállás, Sárbogárdi járás, Fejér megye	1938. V. 5.	48,—
II/5 ezüst	Makó, Csanád megye	1938. V. 21.	48,4

Dfj	Az elejtés		Az agancs súlya dkg
	helye	időpontja	
II/7 ezüst	Péterfa, Szentlőrinci járás, Baranya megye	1938. V. 13. 1938. V. 5.	45,7 49,3
II/8 ezüst arany	Kisigmánd, Gesztesi j., Komárom m... Lovasberény, Székesfehérvári járás, Fejér megye	1938. V. 16. 1939. V. 7.	58,5 52,1
I/2 arany	Gyula, Gyulai járás, Békés megye ...		
I/5 arany	Lovasberény, Székesfehérvári járás, Fejér megye	1939. V. 4.	45,9
II/1 ezüst	Szentmihálypuszta, Gesztesi járás, Komárom megye	1939. V. 1.	47,2
II/2 ezüst	Elekpuszta, Szigetvári járás, Somogy megye	1939. VIII. 9. 1939. V. 16.	45,9 50,7
II/4 ezüst	Békés, Békési járás, Békés megye ...	1939. V. 14.	45,3
II/6 ezüst	Makó, Csanád megye	1939. V. 17.	45,—
III/17 bronz	Békés, Békési járás, Békés megye ...	1939. V. 26.	47,—
II/10 ezüst ezüst	Hobol, Szigetvári járás, Somogy m. Hobol, Szigetvári járás, Somogy m.	1939. V. 18.	48,1
III/1 bronz	Ölbőpuszta, Gesztesi járás, Komárom megye.....	1940.VIII. 11.	47,—
I. arany	Köveshegy	1941. VIII. 9.	50,—
II/1 ezüst	Dunapentele, Adonyi járás, Fejér m.	1941. V. 6.	45,9
II/3 ezüst	Aggszentpéter, Adonyi járás, Fejér m.	1941. VII. 28.	48,—
II/4 ezüst	Kopaszhegy, Kaposvári járás, Somogy megye	1941. V. 6.	47,5
II/5 ezüst	Battonya, Csongrád megye.....	1941. IX. 14.	48,5
III/5 bronz	Holt-Tisza, Csongrád megye	1941. IX. 9.	46,—
II/3 ezüst	Érköbölkkút, Bihar megye	1943. V. 15.	45,2
II/5 ezüst	Vámospécs, Központi járás, Hajdú megye.....	1943. VI. 9.	48,2
II/6 ezüst	Nagylók, Sárbogárdi járás, Fejér m.	1943. V. 1.	47,4
III/1 bronz	Karesa, Bodrogközi járás, Zemplén megye	1943. VI. 25.	46,2
III/2 bronz	Györgytarló, Sárospataki járás, Zemplén megye	1943. V. 19.	47,6

A 45 dkg-nál súlyosabb agancsok járasonkénti megoszlása a következő:

Békési járás	7 db	Bodvaszilasi járás	1 db
Sárbogárdi járás	7 db	Váci járás	1 db
Gyulai járás	7 db	Szobi járás	1 db
Szentlőrinci járás	4 db	Fehérgyarmati járás	1 db
Szigetvári járás	4 db	Körmendi járás	1 db
Gesztesi járás	4 db	Biai járás	1 db
Debrecen tvj.	4 db	Dunaföldvári járás	1 db
Székesfehérvári járás	3 db	Kiskundorozsmai járás	1 db
Adonyi járás	2 db	Kaposvári járás	1 db
Sárospataki járás	2 db	Bodrogközi járás	1 db
Tiszai közép járás	2 db	Szeged tvj.	1 db
Makói járás	2 db	Móri járás	1 db
Csongrádi járás	2 db	Szeghalmi járás	1 db
Völgységi járás	1 db		

AZ AGANCS KÜBTARTALMA

Az őzagancsok köbtartalmára 1928—1943. évekre vannak adataink. A rendelkezésre álló adatok alapján ebben az időszakban elejtett őzbakok díjazott agancsai közül 171 meghaladta a 180 cm³-t, 76 a 200 cm³-t, 21 a 220 cm³-t és 13 a 240 cm³-t.

A 200 cm³-nél nagyobb köbtartalmú őzagancsok elejtési helye járasonként a következőképpen oszlik meg:

Gyulai járás	15 db	Dadai járás	1 db
Békési járás	11 db	Biai járás	1 db
Sárbogárdi járás	9 db	Szeged város	1 db
Szeghalmi járás	6 db	Fehérgyarmati járás	1 db
Szigetvári járás	5 db	Körmendi járás	1 db
Székesfehérvári járás	5 db	Szerencsi járás	1 db
Szentlőrinci járás	4 db	Sziráki járás	1 db
Debrecen város	3 db	Siklósi járás	1 db
Váli járás	2 db	Eleki járás	1 db
Bodrogközi járás	2 db	Pomázi járás	1 db
Adonyi járás	2 db	Váci járás	1 db
Móri járás	2 db	Kiskundorozsmai járás	1 db
Mátészalkai járás	1 db	Tiszai közép járás	1 db
Orosházi járás	1 db	Makói járás	1 db
Nyírbaktai járás	1 db	Mohácsi járás	1 db
Miskolci járás	1 db		

A 250 cm³-nél nagyobb agancsú őzbakok elejtési helyét a 12. táblázatban találjuk.

12. táblázat

Díj	Az elejtés		Az agancs köbértartalma cm ³
	helye	időpontja	
I. arany	Csákvár, Móri járás, Fejér megye	1928. V. 18.	282
I. arany	Nyírség, Szabolcs megye	1933. VI. 18.	253
I. arany	Debrecen, Hajdú megye.....	1936. V. 3.	276
arany	Lovasberény, Székesfehérvári járás, Fejér megye	1938. V. 16.	292

AGANCSSZÁRHOSSZ

A díjazott agancsok szárhosszára vonatkozó adatokat csak 1927. évből és 1931–1943. évekből találtam. Az ezekben az években elejtett őzbakok díjazott agancsai közül 57 agancs szárhossza meghaladta a 20 cm-t, 184 a 23 cm-t, 178 a 25 cm-t, 54 a 27 cm-t és 6 a 29 cm-t.

A 25 cm-nél hosszabb szárú díjazott őzagancsok járásonként a következőképpen oszlanak meg:

Gyulai járás	20 db	Váci járás	3 db
Sárbogárdi járás	17 db	Tószigetcsiliközi járás	3 db
Békési járás	14 db	Tiszai járás	2 db
Székesfehérvári járás	10 db	Eleki járás	2 db
Szeghalmi járás	8 db	Sziráki járás	2 db
Szentlőrinci járás	8 db	Szombathelyi járás	2 db
Debrecen város	6 db	Szeged város	2 db
Dadai alsó járás	6 db	Pomázi járás	2 db
Adonyi járás	5 db	Tiszai közép járás	2 db
Váli járás	5 db	Esztergomi járás	1 db
Mátészalkai járás	5 db	Sokoróaljai járás	1 db
Szigetvári járás	5 db	Körmendi járás	1 db
Gödöllői járás	4 db	Marcali járás	1 db
Monori járás	4 db	Nagykőrös város	1 db
Magyaróvári járás	4 db	Pusztai járás	1 db
Kiskundorozsmai járás	4 db	Gyömri járás	1 db
Sárospataki járás	4 db	Dadai felső járás	1 db
Szerencsi járás	3 db	Kaposvári járás	1 db
Tatai járás	3 db	Makói járás	1 db
Siklósi járás	3 db		

Nyírbátori járás	1 db	Veszprémi járás	1 db
Egri járás	1 db	Vasvári járás	1 db
Budapesti közp.	1 db	Pacsai járás	1 db
Biai járás	1 db	Berettyóújfalui járás ..	1 db
Sajószentpéteri járás ..	1 db	Ligetajjai járás	1 db
Dunaföldvári járás	1 db	Kisvárdai járás	1 db
Bodrogközi járás	1 db	Móri járás	1 db

A 29 cm-nél hosszabb szárú agancsokat a 13. táblázatban soroltam fel.

13. táblázat

Díj	Az elejtés		Az agancs- szárak átl. hossza cm
	helye	időpontja	
I. arany	Nyírség, Szabolcs megye	1933. VI. 18.	31,5
X. bronz	Szilvásvárad, Sajószentpéteri járás, Borsod megye	1934. V. 20.	29,8
XXVI. bronz	Márk, Mátészalkai járás, Szatmár m.	1933. V.	29,3
II. ezüst	Dimnyeberki, Szentlőrinci járás, Ba- ranya megye	1934. VI. 3.	29,—
XI. bronz	Alberti, Monori járás, Pest megye ...	1935. V. 3.	29,—

A KOSZORÚK ÁTMÉRŐJE

A díjazott őz agancsok koszorúinak méreteire igen kevés adatunk van, ezek is jobbára az 1931—1937. évekből. Az ekkor elejtett őz bakok díjazott agancsai közül 188 agancs-koszorú átlagos átmérője meghaladta a 4,0 cm-t, 80-on az 5,0 cm-t és kettőn a 6,0 cm-t.

Az 5 cm-nél nagyobb koszorú átmérőjű agancsok járásonként a következőképpen oszlanak meg:

Sárbogárdi járás	7 db	Bodrogközi járás	2 db
Békési járás	6 db	Váli járás	2 db
Debrecen város	6 db	Biai járás	1 db
Gyulai járás	5 db	Pomázi járás	1 db
Székesfehérvári járás ..	4 db	Nógrádi járás	1 db
Magyaróvári járás	3 db	Battonyai járás	1 db
Szeghalmi járás	3 db	Kiskundorozsmai járás ..	1 db
Szeged város	2 db	Fehérgyarmati járás ..	1 db
Szentlőrinci járás	2 db	Körmenyi járás	1 db
Eleki járás	2 db	Szerencsi járás	1 db
Adonyi járás	2 db		

Nagykőrös város	1 db	Tószigetcsiliközi járás	1 db
Sárospataki járás	1 db	Dadai alsó járás	1 db
Dadai felső járás	1 db	Szigetvári járás	1 db
Siklói járás	1 db	Gödöllői járás	1 db
Tatai járás	1 db	Mátészalkai járás	1 db
Tiszai járás	1 db	Devecseri járás	1 db

A legkiválóbb, 6,2 cm koszorú átmérőjű I. arany díjas agancsú őzbakot Nyírségben, Szabolcs megyében 1933. VI. 18-án ejtették el.

A SZÁRAK KÖRMÉRETE

A száruk körméretéről 1939—1943. évekből vannak adataink. Az ezekben az években elejtett őzbakok díjazott agancsai közül a szárkörméretben 55 haladta meg az 5 cm-t, 98 a 6 cm-t, 15 a 7 cm-t és 2 a 8 cm-t.

A 7 cm-nél nagyobb szárkörméretűeket a 14. táblázat tünteti fel.

14. táblázat

Díj	Az elejtés		A száruk körmérete cm
	helye	időpontja	
I/1 arany	Hobol, Szigetvári járás, Somogy m.	1938. V. 5.	7,2
II/5 ezüst	Makó, Csanád megye	1938. V. 21.	7,—
III/4 bronz	Penyige, Fehérgyarmati járás, Szatmár megye.....	1938. V. 1.	7,—
III/23 bronz	Póstelek, Gyulai járás, Békés megye	1838. V. 17.	7,5
I/2 arany	Gyula, Gyulai járás, Békés megye ...	1939. V. 7.	7,2
I/5 arany	Lovasberény, Székesfehérvári járás, Fejér megye	1939. V. 4.	7,2
II/8 ezüst	Mátyus, Tiszai járás, Szabolcs megye	1939. VII. 29.	7,—
III/48 bronz	Danesháza, Szentlőrinci járás, Baranya megye	1939. VI. 23.	7,—
III/1 bronz	Gyula, Gyulai járás, Békés megye ...	1939. V. 14.	7,1
III/5 bronz	Danesháza, Szentlőrinci járás, Baranya megye.....	1939. V. 15.	8,3
III/18 bronz	Révleányvár, Bodroghközi járás, Zemplén megye	1939. V. 5.	8,1
II/1 ezüst	Dunapentele, Adonyi járás, Fejér megye	1941. V. 6.	7,—
II/3 ezüst	Aggszentpéter, Adonyi járás, Fejér megye	1941. VII. 28.	7,—
II/5 ezüst	Vámospéres, Központi járás, Hajdú megye	1943. VI. 9.	7,5

SZÉPSÉG

Az agancs bírálatát később külön fejezetben tárgyalom. Vérfrissítés szempontjából azonban ezek származási helyének ismerete fontos.

A 10 szépség pontot meghaladó, díjazott őzagancsok járásonkénti megoszlása a következő:

Békési járás	7 db	Szeged város	1 db
Gyulai járás	4 db	Fehérgyarmati járás ..	1 db
Székesfehérvári járás ..	3 db	Kiskundorozsmai járás ..	1 db
Ligetaljai járás	2 db	Csurgói járás	1 db
Szeghalmi járás	2 db	Szigetvári járás	1 db
Mátészalkai járás	2 db	Siklósi járás	1 db
Debrecen város	2 db	Bodrogközi járás	1 db
Sárbogárdi járás	2 db	Pomázi járás	1 db
Váli járás	1 db	Tatai járás	1 db
Miskolci járás	1 db	Tiszai felső járás	1 db
Budapest közp. járás ..	1 db	Szentlőrinci járás	1 db
Biai járás	1 db		

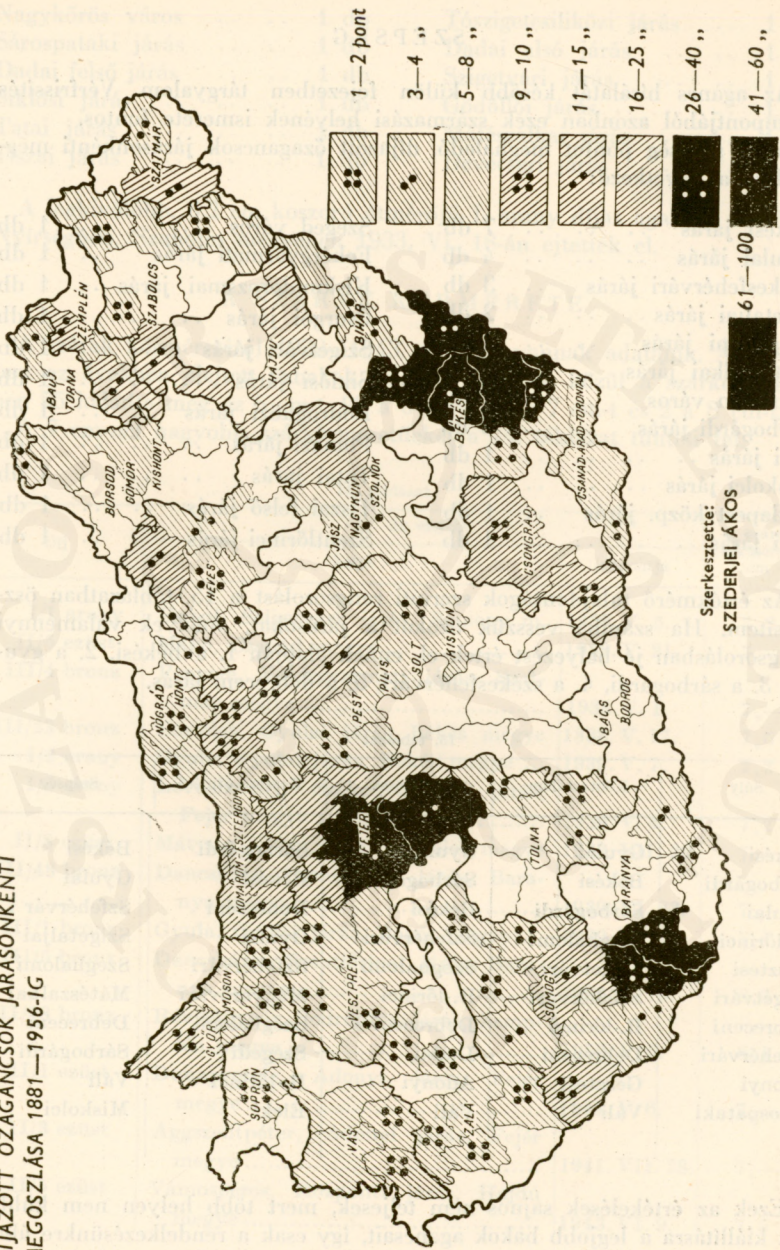
Az értékmérő tulajdonságok szerinti rangsorolást a 15. táblázatban összesítem. Ha számba vesszük azokat a járásokat, amelyek valamennyi rangsorolásban jó helyezést értek el, ennek alapján 1. a békési, 2. a gyulai, 3. a sárbogárdi, 4. a székesfehérvári, 5. a debreceni járás.

15. táblázat

Súly	Köbtartalom	Szárhossz	Koszorú átmérő	Szépség
Békési	Gyulai	Gyulai	Sárbogárdi	Békési
Sárbogárdi	Békési	Sárbogárdi	Békési	Gyulai
Gyulai	Sárbogárdi	Békési	Debreceni	Szféhérvári
B.-lőrinci	Szeghalomi	Szféhérvári	Gyulai	Szigetaljai
Gesztesi	Szigetvári	Szeghalomi	Szféhérvári	Szeghalomi
Szigetvári	Szféhérvári	B.-lőrinci	Magyaróvári	Mátészalkai
Debreceni	B.-lőrinci	Debreceni	Szeghalomi	Debreceni
Szféhérvári	Debreceni	Dadai	Szegedi	Sárbogárdi
Adonyi	Gesztesi	Adonyi	B.-lőrinci	Váli
Sárospataki	Váli	Váli	Eleki	Miskolci

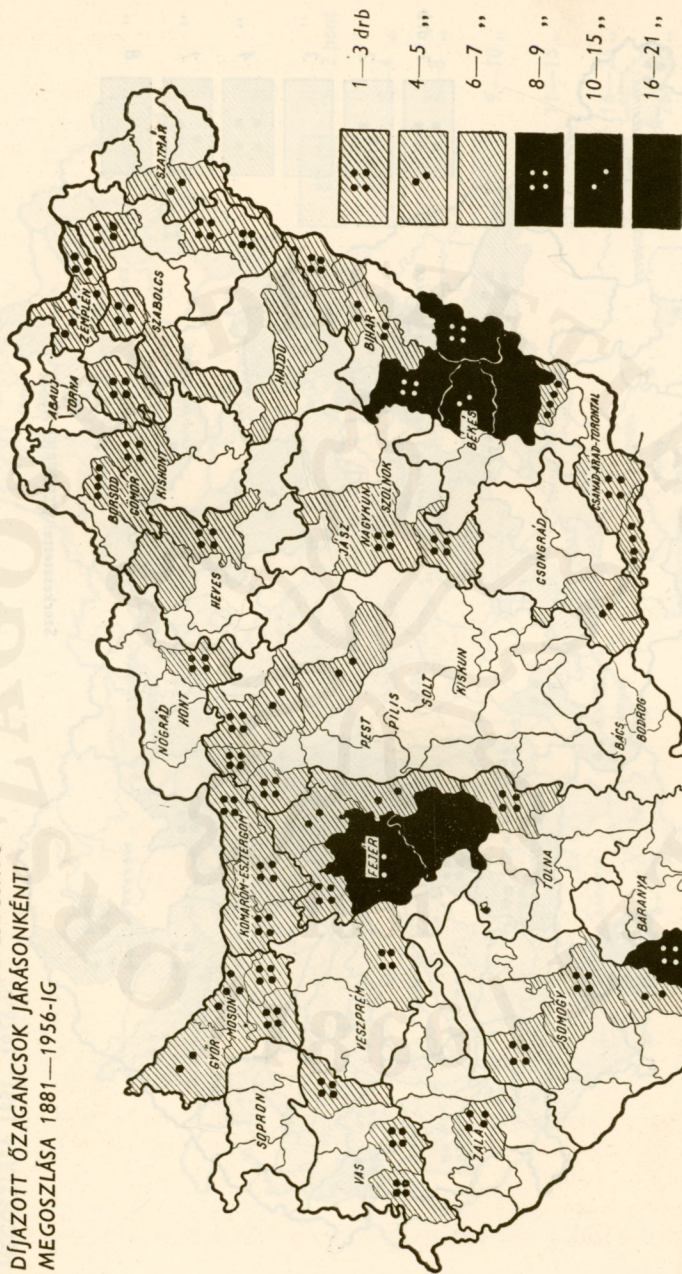
Ezek az értékelések sajnos nem teljesek, mert több helyen nem küldték kiállításra a legjobb bakok agancsait, így csak a rendelkezésünkre álló

DÍJAZOTT ŐZAGANCOK JÁRÁSONKÉNTI
MEGOSZLÁSA 1881—1956-IG

64. ábra. Térkép a díjas agancsok eloszlásáról

28 CM-NÉL HOSSZABB SZÁRHOSSZÚSÁGÚ
DÍJAZOTT ŐZAGANCOK JÁRÁSONKÉNTI
MEGOSZLÁSA 1881—1956-IG

Szerkesztette: SZEDERJEI ÁKOS

66. ábra. Térkép az agancshossz eloszlásáról

adatokból indulhattam ki, kiegészítve azokat az egyes özes területeken évtizedeken át élő megfigyelőinktől kapott adatokkal.

A kiállítási eredmények évek szerinti kiértékelése, de főként a kiállítási részeredmények (agancssúly, köbtartalom, szárhossz, koszorúméret, szárkörméret és szépségpontok) figyelembevételével, valamint a hullott agancsok és az egyes állományok éveken át tartó megfigyelése, továbbá a helyi szakemberek adatai alapján megállapítottuk, hogy hol élnek hazánkban a legsúlyosabb agancsú, leghosszabb agancsszárú és koszorújú, valamint a legszebb agancsú bakok. Az adatok alapján térképek készültek. Pl. térképen mutattuk be, hogy hol a legsúlyosabbak és hol a legkönnyebbek az őz agancsok hazánkban. Ezeket az adatokat Boldizsár János dolgozta fel és így a meglevő jegyzetek és térképek segítségével könnyen megállapíthattuk, hogy honnan és hová kell vinni vérfelfrissítési anyagot. Később az adatgyűjtést Jankovich Rudolf tökéletesítette és egészítette ki.

Az így összegyűjtött adatok alapján jelöltük ki azokat a területeket, ahol a vérfelfrissítésre legalkalmasabb az őzállomány. Ezekben a helyeken őzkerteket, gidanevelőket létesítettünk és ott igyekeztünk minél több, vérfelfrissítésre alkalmas egyedet befogni. Az így befogott anyagot gyűjtőhelyeken válogattuk át és a megfelelő egyedeket ezután vittük rendeltési helyükre. Hogy ez a munkánk eredményes volt, bizonyítja az is, hogy 5 év után olyan országrészekben is mutatkoztak jó agancsú bakok, ahol évtizedeken át sem tapasztaltak kiváló agancsokat.

A vérfelfrissítési terv elkészítése és végrehajtása és az egyes területek őzpopulációinak megállapítása során vizsgáltuk az agancsban és a testi fejlődésben látható hiányosságokat is. Megállapítottuk, hogy pl. a szini őzek agancsának szárhossza a haragistyai részen rövid, a Derenk környékén élők agancsa kis súlyú, a vidumaiaknál sokszor tapasztalható szűk állás stb. A hiányosságoknak megfelelően a szini őzkertbe hosszúszerű, nagy súlyú és megfelelő állású agancsot felrakó őzek kerültek, hogy javítsák a területen tapasztalható hibákat.

Miután már ismerjük állományunkat és tudjuk, hogy milyen tulajdonságú őzekre van szükségünk a minőség javítása érdekében, tudnunk kell azt is, hogy honnan, milyen nemű és milyen korú őzeket hozassunk területünkre.

Az első kérdésre a legkönnyebb válaszolni: csak megbízható és a mi állományunknál jobb minőségű őzeket szabad hozatni. Előnyös még az is, ha hasonló környezeti adottságokkal rendelkező területről hozatjuk az anyagot. Semmiképpen ne hozassunk ház körül tartott, rosszul táplált, gyenge, a betegségekkel szemben kevésbé ellenálló szelíd őzeket. Ezek inkább károsak, mint hasznosak. Tehát csak megbízható helyről lehet vérfelfrissítési anyagot hozatni.

A nemek közül, tapasztalataink szerint, előnyösebb a suta vad hozatása.

A suták jobban megmaradnak az új területen, és hamarabb is megszokják új környezetüket. A hozatott bakokat a területen hosszabb ideje élő bakok zavarják, ha erősebbek le is szúrják, de ha gyengébbek is, a régi helyszerzés jogán üldözik, hajtják őket. Többször megfigyeltük, hogy a hozatott baknak nem volt nyugta, pihenése.

Kor szerint inkább fiatalokat és középkorúakat hozassunk, öregeket nem. A fiatal állat könnyebben hozzászokik az új helyhez, az utazást és a szállítást is könnyebben elviseli, tehát a fiatalok hozatása előnyösebb. A hozatott özeknek természetesen egészségeseeknek kell lenniök, mert a beteg — különösen a szervi bajban szenvedő állat — vagy a gyenge őz az utazás izgalmai után új helyén hamarabb elpusztul.

Hacsak lehet, a hozatott özeket ne engedjük ki a többiek közé, hanem ha erre mód van, nagyobb szoktató kertben tartsuk őket. Legjobb, ha a szoktató kert ott van, ahol az özeket később a szabadba akarjuk engedni. Legjobbak erre a célra a rudakból készült hordozható kerítésekkel bekerített kertek. Felhasználhatjuk még a hordozható fácánkertek kerítéseit is, különösen, ha azok bundázottak. A drótkerítés kevésbé jó (ha nincs bundázva), mert ha ez szokatlan az őznek (és valamitől megriad, nekiugrik a drótnak. Láttunk pl. olyan őzet is, amelyet már éveket tartottak léckerítéses kifutóban és új helyén, két nap múlva mégis nekiugrott a neki szokatlan drótnak és el is pusztult. Pedig ez a kerítéshez szokott, hosszabb időn át bekerített helyen élő őz volt.

Ha a hozatott özek egészségeseeknek és megfelelőeknek bizonyultak, pár hete megfigyelés után, egy csendes este nyitva kell hagyni a kerítés ajtaját és az özek így zavarás nélkül elhagyják a kertet. Megeshet, hogy az első napokban még visszajárnak a bekerített rész nyitvahagyott kapuján át az etetőkre, de lassan elhúzódnak és újra megszokják a vad életet.

A hosszú időn át (1–2 évig) megszeliidített özek jó részét nem ajánlatos kiengedni. Az ilyen bakok, ha megszokták az embert — különösen üzekedési időben — támadnak és veszélyesek is lehetnek. Nem egy ilyen „szelíd” bak veszélyes sebeket okozott agancsának szúrásával. Ezekkel az emberekhez szokott állatokkal nincs mit kezdeni, mert csak ritka esetben lehet újra elvadítani őket. A szelíd suták sem előnyösebbek, mert előbb-utóbb áldozatul esnek az emberekhez bizalmas voltuknak. A legtöbb ilyen szelíd sutát előbb-utóbb leüti valaki. Ezért óvakodjunk a hosszú ideig emberhez szokott „szelíd” özekről.

Röviden megemlékezem még az őz befogásáról is. A vérfelfrissítésre szánt anyagot kétféle módon foghatjuk be: gida korukban és befogókkal felnőtt korban. Valamennyi nagyvad-faj közül legkönnyebb az őz befogása. Sajnos, az őzsutának az a rossz tulajdonsága, hogy a gidázás utáni első napokban „elfeketi” csemetéjét, az ilyen magára hagyott kis gida földhöz lapul és aránylag elég könnyen megfogható.

A kifejlett özeket a közismert különböző rendszerű és nagyságú befo-

gókkal foghatjuk meg. Az őzfogónak elég 2 m-es magasságú 2 ujjnyi vastagságú rudakból készült kerítés. Legjobban megfelel az önműködő (az őz által működésbe hozott) zuhanó vagy gyorsan csukódó, kerekeken futó kapu is. A kaput a vasúti teherkocsi közismert szerkezetéhez hasonlóan készíthetjük úgy, hogy a befogó közepén levő etetőnél kifeszített vékony zsineg megérintésére, a kapu saját súlyától gyorsan becsukódik. Hogy a kapu még gyorsabban csukódjon, a felső szélét, ahol a kaput tartó két kerék van, olyan szögben helyezzük el, hogy a kerekek az elzárószerkezet megérintésekor gyorsan végigguruljanak a síneken és a kapu saját súlyánál fogva hirtelen záródjék. Kevésbé jó, de megfelel a felülről lefelé zuhanó kapu is.

Nagyon beváltak a hordozható kerítésű őzbefogók. Ugyanis az őz nem jár csapatban, így egy-egy területrészről nem lehet egyszerre sok őzet befogni, mint ahogy a szarvasoknál lehetséges. Előnye ennek az is, hogy így csak a befogásra legalkalmasabb egyedeket válogatjuk és fogjuk ki. Vagyis a hordozható befogót a kiszemelt 2–3 őz befogása után új helyre lehet telepíteni. Az őznél tehát az legyen a szabály, hogy jobb a befogót az őzhez vinni, mint az őzet távolról a befogóhoz csalni. Az őz a csalogató takarmánnyal nem is csalható el olyan könnyen és nagy távolságra, mint a falánk, nagyétkű szarvas, vaddisznó stb. Az őzbefogó leginkább csak télen üzemeltethető. A többi évszakban többnyire csak azok a befogók működnek eredménnyel, melyekbe nem etetővel csaljuk be az őzeket, hanem a vadföldön termelt takarmány díszlik a befogó udvarában.

A befogóba került őzzel csinján kell bánni. A kis állat szorultságában igen nagy erőt fejt ki, ezért nem szabad beugrani a kerítésen, mert az így megvadított őz nagyokat szökell, a kerítésnek ugrik, és összetörheti magát. A bak még az agancsát is összetörheti és olyan súlyos sebeket kaphat, amit többé nem is hever ki. Ennek elkerülése végett kisebb udvart és szűkülő méretű folyosót is képezzünk ki, amelynek végében a szállító ládába kényszeríthetjük az őzet. Ezzel a módszerrel hozzá sem kell nyúlni az amúgyis rettegő állathoz, amit így a legkevesebb veszéllyel tehetünk a szállító ládába.

Egyes helyeken hálóval is fogják az őzet. Ennek az eljárásnak nagy előnye a mozgékonyosság és az, hogy eredményesebb a többi befogási módszerénél. A Franciaországban legjobban bevált fogási módszert az alábbiak során ismertetjük.

A hálóval való befogással is az őz természetrajzához és szokásaihoz kell alkalmazkodnunk. Leglényegesebb követelmény az, hogy ismerjük az őz tartózkodási helyét, mert ennél a fogási módszernél odamegyünk a befogási eszközzel, ahol az őz él. Tehát az egyedek kiválasztása után állapítjuk meg a fogás helyét. Annak ellenére, hogy egy-egy állatot akarunk befogni, mégis lehetőleg olyan helyeket válasszunk ki, ahol több befogásra alkalmas egyed tartózkodik. Ugyanis minél több az őz a befogásra szánt

területen, annál valószínűbb a jó eredmény. Általánosságban azt szokták mondani, ahol 20 hektáron 6–8 ős él, ott már érdemes a befogással kísérletezni, mert általában az állománynak $\frac{1}{3}$ – $\frac{1}{4}$ részét lehet többnyire befogni, míg a többi vagy visszatör, vagy a hálóba jutott társán keresztülgörve elmenekül. Általában az ősök úgy szoktak futni, hogy elől rohan a suta, utána a gida és hátul a legóvatosabb — a bak. Ezért a hálóval való fogásnál legtöbbször a suta és a gida kerül bele a hálóba, ha csoportosan, együtt menekülnek az ősök. A bak azért van viszont hátrányos helyzetben, mert agancsa is beleakadhat a hálóba.

A befogásra legalkalmasabb évszak I. hó 25-től II. hó 25-ig tart. Nagy hó esetén azonban kissé eltolódik ez az időpont február végéig, ugyanis sem nagy hóban, sem zúzmarás időben, sem bővizű eső esetén nem jó befogni. Korábban azért nem jó a befogás, mert akkor a bakok agancsa még túlságosan képlékeny, később viszont már a suták vannak nagyon előrehaladott vemhes állapotban. Nagy hideg következtében a bakok agancsfejlődése késhet, ezért ilyenkor február eleje előtt ne fogjunk be őzet és általában lehetőleg ne bakot, hanem sutát és gidát fogjunk.

A befogáshoz a következő készség kell: erős, a nyúlhálónál vastagabb és szívósabb zsinemből készült, 12–16 cm lyukbőségű, terepszínű háló, melynek magassága 65–75 cm. Egy-egy hálórész hossza 50 m, súlya kb. 35 kg. A hálótartó cölöpök 3 cm átmérőjű vastagságúak és 1,75 m magasságúak legyenek. A cölöptávolság 6 m. A hálót lazán erősítjük a cölöpökön levő dróthorgonyokra, úgyhogy a hálónak mekiugró ős ne szakítsa a fesszes hálót, hanem abba belegabalyodjon. A háló alsó része lazán feküdjön a földön, úgyhogy ebbe is beleakadhasson az ős. Nem árt, kissé kifizétni a hálót 60 cm-es hosszú és 8 cm-es átmérőjű kisebb karók segítségével, hogy az ős ne dönthesse ki a hálót tartó karókat.

A menekülő őzet 50 cm magasságban elhelyezett, zsinórra erősített, egymástól 30 cm-re levő kis piros zászlócskákkal vagy rongydarabokkal tereljük a háló felé. A riasztószalagok mellett még szükség van szállító ládákra. (Méretük: 1,50 m hosszú, 0,50 m széles és 1 m magas.)

A hálót lehetőleg keskeny (legfeljebb 2–3 m szélességű) „váltókra”, az ős kedvenc mozgási helyein helyezük el, úgyhogy a bokrok minél jobban leplezzék, és az ős csak akkor vegye észre, amikor már beleke-rült. A háló felhelyezése előtt kell jó erősen beverni a cölöpöket és erre akasszuk rá a cölöp felső részén levő kis horonyba a háló felső szélét.

A riasztószinór mögött, ettől kb. 20 m-re és egymástól kb. 50 m-re jól bújjanak el a riasztók, akik abban a pillanatban ugranak fel, amikor az ős elfutott előttük, hogy a menekülő állatot még gyorsabb futásra serkentsék a háló felé. A háló mögött jó fedezékben fekvő három „fogó” ember a hálóba futott őzet minél gyorsabban igyekezzen jól megfogni, úgyhogy az lehetőleg ne tudjon rugdosni, kapálózni, ne törje magát — és mielőbb tegye a közelben elhelyezett szállító ládába.

Szükségesek még ezenkívül a hajtók, akik a háló felé hajtják az őzeket. Kb. 30 hajtó szükséges, akik egymástól 10–15 m távolságra „rossz széllel” hangtalanul riasszák az őzeket a háló felé. A hajtók mozgását kürt- és füttyjelekkel kell vezényelni. A hajtók jelezzék az előttük felugró és a háló felé menekülő őzeket. A hálóba került őz riadt hangjára álljanak meg, és csak kürtjelre menjenek tovább. Egyes helyeken nem fogós és nem harapós tacsokókat is használnak az őzek riasztására.

Nagyon előnyös, ha minél több hálórészünk van, a jól felszerelt gazdaságokban 1000 m hosszúságú hálót is használnak.

A vérfelfrissítés szükségességét az állomány minősége határozza meg. Ezért nagyon nehéz évszámokban megadni, hogy milyen időközökben szükséges a vérfelfrissítés. Kísérleteim során jól bevált az a módszer, hogy átlag ötvenként hozattam friss anyagot a területre, ami egyetlen eset kivételével mindig előnyére szolgált az állománynak. A kivételes eset is csak a kezelő személyzet rossz megfigyeléséből és gondatlanságából adódott, amikor megbetegedtek a szoktatókerthben levő őzek, és ezek egy részét oktalanul kiengedték.

A hozatott őzeket meg kell jelölni, mégpedig minden évben más és más jelet használjunk, hogy később meg tudjuk különböztetni őket. Legjobb a fülgomb, de a fül hegyének különféle alakban való bevágása, csipkézése vagy levágása is megfelelő. Használható „U” alakú fémszalag is, amit közvetlenül a koponya mellett, a homlok felől rakjunk a fülbe, hogy az őz lábával ne kaparhassa ki.

Ott, ahol több helyről hozatott őzeket engedünk ki, minden egyes helynek megfelelően más-más jelet használjunk. Az így megjelölt őzek később is könnyen megfigyelhetők és ezáltal a vérfelfrissítés eredményéről jól meggyőződhetünk.

Az őzagancsnak sokféle változatát ismerjük. Többen próbálták a különböző formákat 3—4 alapalakra visszavezetni, de helyesebbnek vélem megismertetni minden alakot, még az átmeneti változatokat is.

A száraz állását már az agancstövek elhelyezkedése is befolyásolja. Az agancstövek lehetnek szűkek, egymáshoz közel állók és szétállóak, egymástól távollevők. Mivel az agancstő mindig állandó és nem váltódik évről évre, mint az agancs — ennek elhelyezkedése döntően hat az agancs állására. Ezért kell a szűk állású agancsot rakó bakot — korától és az agancs tömegétől függetlenül — *kilőni!*

A következő változat az agancstövek egymáshoz viszonyított *a)* párhuzamos, *b)* szétálló és *c)* összeálló állása. Ezek a változatok azért befolyásolják az agancs állását, mert az agancsszár tengelye többnyire egy vonalba esik az agancstő tengelyével. Kivétel az összeálló agancstő, ami az első agancsú bakoknál néha még észrevehető, de a második agancsnál ez az összehajlás (az agancstő felső végén) már kiegyenesedik. Ha ez nem következik be, úgy az agancstő tengelye ennél az esetnél (*c*-vel jelzett eset) nem esik egy vonalba az agancs tengelyével.

Az agancs alakját a barkában levő vérrendszer hálózat befolyásolja a legjobban. A fejlődésben levő agancsot borító barkaréteg összefügg a csonthátyával. Ebben a barkában vannak a csontképző sejtek és a vért szállító érrendszer is. Ez utóbbi szállítja rendeltetési helyére az agancs felépítéséhez szükséges anyagokat. Az érrendszer a barka legalsó, legmélyebb rétegében van, rajta fekszik a keményedő agancsszár felületén, melyen kis bemélyedéseket, csatornavájakat alkot. Ez a csatornarendszer vagy érrendszer a döntő az agancs alakjára. A kis csatornamélyedések azt mutatják, hogy az az agancsrész fejlődik gyorsabban, amely a legbővebb vérellátást kapja, vagyis többnyire az agancs külső része. Amikor az agancsszár körös-körül egyforma vérellátást kap, akkor egyenesen az agancstő tengelyével egy irányban fejlődik. Így alakulnak ki az egyenes szárú agancsok. Az agancstő állása és az érrendszer felépítése évről évre ugyanaz és öröklődik.

Nemcsak az agancs alakja, de *a szárak hossza és vastagsága, az ágak tűzése* és azok ívelése, valamint *az agancs súlya* is öröklődő tulajdonság, vagyis helyesebben az agancsfejlesztő készség öröklődik. Egy-egy bakon az évek folyamán változik az agancsszárak hossza, vastagsága, az ágak száma, hossza, az agancs súlya és köbtartalma. Általában ezek az agancsrészek az őzbak fejlődése alatt a csúcspontig — 3–6 évig — erősödnek, gyarapodnak, majd a csúcsponton 1–2, néha 3 évig is igen jók maradnak, majd lassan hanyatlani kezdenek. Azonban a felsorolt agancsrészek alakja, ívelése, hossza, tűzése, súlya stb. az egyes populációkon belül a rokonegyedek között jól felismerhető, tehát öröklődik; ennek megfelelően a tettesetöbbség változatokat mutató egyedeket kíméljük, a nem kívánatosakat válogassuk, selejtezzük ki. Pl. a különböző tenyésztőterületeken belül is feltűnő, hogy egyes területrészekon hosszú szárú, de könnyű agancsú bakok élnek, míg másutt tömzsi, tömör, súlyos az agancs. A levetett agancsok sorozata jó utmutatást nyújt ezen a téren. A levetett agancsokról néha nem tudjuk felismerni, hogy több egymás utáni agancs ugyanattól a baktól származik-e. Viszont az egymással rokon őzek agancsait már sokszor nagyon könnyen és gyakran nehézség nélkül felismerhetjük a közös tulajdonságokról, amelyek ezek szerint öröklődhetnek.

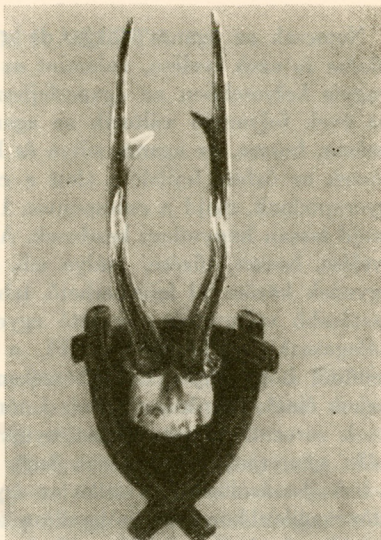
Gyöngyözés és koszorú (rózsa). A gyöngyözési és koszorúfejlesztési hajlam is öröklődik. Itt is csak azt ajánljuk, hogy a legszebben gyöngyözőtt és legszebb koszorújú bakokat (a kettő sokszor együtt jár) igyekezzünk megkímélni. Ezzel szemben lőjük ki a sima szárú, gyöngytelen, vékony koszorújú agancsok viselőit. Ez a minőségi válogatás azonban csak akkor helyénvaló (kivéve a nagyon kirívó eseteket), ha a már felsorolt szempontokból nézve (jó szám- és ivararány, egészségi állapot) kifogástalan az állományunk.

Az agancs színe. Az agancs jellegzetes színét nem tulajdoníthatjuk csak az átörökítő erők hatásának. A barka leszakadása után minden agancs világosabb színű és egyenetlen felületű. Ezen az érdes felületen a barka letisztítása után némi bedörzsölt vér is visszamarad, ami már valamennyire színezi az agancsot; további színeződés a növényzettől és a talajtól származhat. Amikor a bak a fához, bokrokhoz dörzsöli az agancsát vagy belekapar vele a talajba, növényi nedvek és a színező talaj kerülnek az agancsra. Ezt igazolja az is, hogy a különböző körülmények között élő őzek agancsa különböző színű. Pl. a mezei őznek, amely kint él a gabona között, a gabona állandóan dörzsöli, súrolja agancsát. Ennek következtében az agancs világos sárgás színű lesz, csak egyes mélyebben fekvő részekin az agancsbarázdák maradnak sötétek, míg a szár és az ágak kiálló vagy sima felülete, valamint a gyöngyök egy része, a csiszolás következtében kivilágosodik.

A mezei őzzel szemben a lápokban, mocsarakban élő őz agancsa egy színű, sötét. Ennek a magyarázata részben az, hogy a bakok a sötét színű

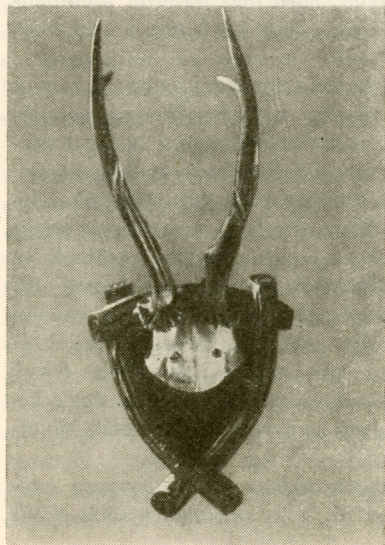

67. ábra. Középkorú bak gyöngytelen és koszorútlan agancsa

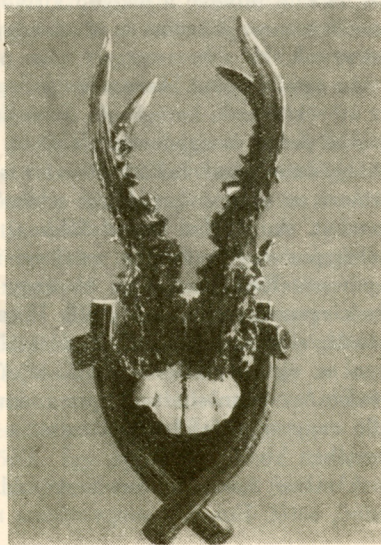

68. ábra. Gyenge gyöngyözésű „tetőrózsájú” agancs

69. ábra. Gyenge gyöngyözésű „hullámos tetőrózsájú” agancs

70. ábra. Üreg bak ritka erős gyöngyözésű agancsa

mocsár földjében vájkálnak agancsukkal, de méginkább az, hogy fekete fák törzséhez, bokrokhoz dörzsölik agancsukat.

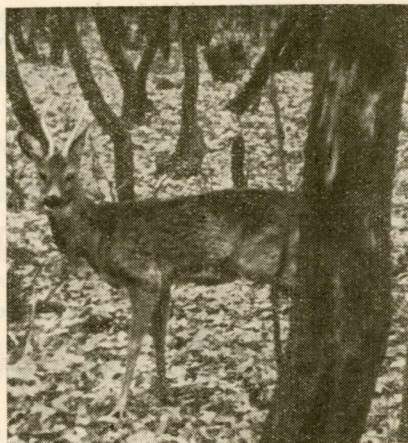
A világos sárgás agancsszínűtől a sötét, csaknem feketéig sok átmenet fordul elő: világosbarna, vörös, sötétbarna, feketésen barna stb.

Ahol a bakok nem juthatnak élő fához vagy bokorhoz s csak száraz fán takaríthatják agancsaikat (pl. ketrecben), ott az agancs színe világosabb. Az agancsszín egyébként a környező fák és bokrok fajától is függ. Így pl. a tölgy-, lucfenyő-, égererdőkben sötétebbek az agancsok, mint a bükk-, nyír-, fűz-erdőkben.

Eddig az agancsfejlődést befolyásoló külső körülményeket tárgyaltuk. Vannak azonban belső körülmények is. Ilyen az agancs szerkezete, összetétele, színező anyagok felvételének képessége. A lazább szerkezetű agancs tudvalevőleg hamarabb és jobban színeződik. Sőt, még az illető bak egyéni természete is hat agancsának színeződésére. A szilajabbak, temperamentumosabbak ugyanis hosszabb ideig dörzsölik agancsukat, következésképp azt színesebbé, csiszoltabbá fenik.

Az agancs színeződésével egyidejűleg az agancs kiemelkedőbb részein (ágvégeken, gyöngyökön) a fenés, köszörülés következtében lecsiszolódik a színeket jobban felvevő hártya és felszínre kerül a tömör, fehér elefántcsontszínű réteg. Az ilyen kívánatos, fehérén villogó agancs akkor mutat a legjobban, ha ágvégei elefántcsontszínű fehérre fényezettek, a száruk mélyedései pedig sötétek.

Az agancsnak az előbbieken felsorolt jellemző tulajdonságait (a súlyt, szárhosszat, köbtartalmat, alakot, gyöngyözést, színt stb.) szokták a kiállítások és versenyek alkalmával a bírálati képletekben szereplő pontok alapján értékelni, pontozni. Érdekes, hogy bár a múlt század utolsó évtizedeiben már hazánkban is voltak kiállítások, ahol az őztrófeákat értékelték, részletes, pontos képleteket jóval később kezdtek használni. Az első kiállításokon „ránézéssel” bíráltak. Amelyik agancs tetszett a bíráló bizottságnak, az kapta az aranyérmét. Később rájöttek, hogy ez a bírálati mód nagyon is egyéni, és nagy viták származhatnak a különböző ízlésű vadászok eltérő véleményeiből. Ekkor készítették a bírálati képleteket.

71. ábra. Az agancs színe egészen világos, csaknem fehér is lehet

A Nemzeti Vadászati Védőegylet agancskiállításainak katalógusaiban 1929-től kezdve nyomatták ki a védőegylet hivatalosan elfogadott bírálati képletét. Ez a képlet az évek során a következőképpen változott:

1930-ban használt képlet az őzagancsok elbírálására

Súly (dkg-ban): az agancs súlya homlokcsonttal mérve.

Kőbtartalom (kőbc centiméterekben).

Szépség (kalkulusok):

Szín:	$\left. \begin{array}{l} \text{fakó vagy mesterségesen} \\ \text{színezett} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{világos színű} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{barna} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 2 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 2\text{-ig}$	
Gyöngyözés:	$\left. \begin{array}{l} \text{sima} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{ritka apró gyöngyök} \dots = 1 \\ \text{ritka nagy gyöngyök} = 2 \\ \text{sűrű apró gyöngyök} \dots = 3 \\ \text{sűrű nagy gyöngyök} \dots = 4 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 4\text{-ig}$	
Rózsza: (koszorú)	$\left. \begin{array}{l} \text{hiányos} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{közepes nagyságú} \quad \dots = 1 \\ \text{erős} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 2 \\ \text{kiválóan erős} \quad \dots \quad \dots = 3 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 3\text{-ig}$	} 0-től 15-ig
A szárazak elhajlása:	$\left. \begin{array}{l} \text{szűk} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{átlagos rendes} \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{nagy, széles} \quad \dots \quad \dots = 2 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 2\text{-ig}$	
Anyag minőség: (struktúra)	$\left. \begin{array}{l} \text{tompá, pudvás vagy} \\ \text{töredező ágvégek} \quad \dots = 0 \\ \text{fénytelen} \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{fényesre csiszolt, ke-} \\ \text{mény csontanyag} \quad \dots = 2 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 2\text{-ig}$	
Ágak száma:	$\left. \begin{array}{l} \text{hatos} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{nyolcas} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{nyolcásnál több ág} = 2 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 2\text{-ig}$	

E számok összeadása után esetleges levonás szépséghibákért .. 1-től 5-ig

Pontozati végösszeg

1931-ben használt képlet az őzágancsok elbírálására

Súly (dkg-ban): az agancs súlya homlokesonttal mérve.

Kőbtartalom (kőbcéntiméterekben).

Szépség (kalkulusok):

Szín:	$\left. \begin{array}{l} \text{fakó vagy mesterségesen} \\ \text{színezett} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{világos színű} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{barna} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 2 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 2\text{-ig}$	
Gyöngyözés:	$\left. \begin{array}{l} \text{sima} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{ritka apró gyöngyök} \dots = 1 \\ \text{ritka nagy gyöngyök} = 2 \\ \text{sűrű apró gyöngyök} \dots = 3 \\ \text{sűrű nagy gyöngyök} \dots = 4 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 4\text{-ig}$	
Rózsza: (koszorú)	$\left. \begin{array}{l} \text{hiányos} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{közepes nagyságú} \quad \dots = 1 \\ \text{erős} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 2 \\ \text{kiválóan erős} \quad \dots \quad \dots = 3 \end{array} \right\} 0\text{-től } 3\text{-ig}$	
Szárak hossza:	$\left. \begin{array}{l} \text{a két szárnak } 24 \text{ cm-en} \\ \text{aluli átlagos hosszáért} = 0 \\ \text{a } 22 \text{ cm-en felül min-} \\ \text{den teljes } 2 \text{ cm-ért} \dots = 1 \end{array} \right\} 0\text{-től } 5\text{-ig}$	} 0-től 20-ig
A szárok elhajlása:	$\left. \begin{array}{l} \text{szűk} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{átlagos rendes} \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{nagy, széles} \quad \dots \quad \dots = 2 \end{array} \right\} 0\text{-től } 2\text{-ig}$	
Anyag minőség: (struktúra)	$\left. \begin{array}{l} \text{tompá, pudvás vagy} \\ \text{töredező ágvégek} \quad \dots = 0 \\ \text{fénytelen} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{fényesre csiszolt, ke-} \\ \text{mény csontanyag} \quad \dots = 2 \end{array} \right\} 0\text{-től } 2\text{-ig}$	
Ágak száma:	$\left. \begin{array}{l} \text{hatos} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{nyolcas} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{nyolcásnál több ágú} = 2 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 2\text{-ig}$	

E számok összeadása után esetleges levonás szépséghibákért .. 1-től 6-ig

Pontozati végösszeg

1932-től 1938-ig használt képlet
az özágancsok elbírálására

Súly (dkg-ban): a homlokessonttal mért agancs súlyának fele.

Köbtartalom (köbcéntiméterekben).

Magasság: a két szár hosszának átlaga (cm-ben).

Rózsa: a két rózsza átmérőjének átlaga (cm-ben) $\times 3$.

Szépség (kalkulusok):

Szín:	$\left. \begin{array}{l} \text{fakó vagy mesterségesen} \\ \text{színezett} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{világos színű} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{barna} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 2 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 2\text{-ig}$	
Gyöngyözés:	$\left. \begin{array}{l} \text{sima} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{ritka apró gyöngyök} \dots = 1 \\ \text{ritka nagy gyöngyök} = 2 \\ \text{sűrű apró gyöngyök} \dots = 3 \\ \text{sűrű nagy gyöngyök} \dots = 4 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 4\text{-ig}$	
Rózsa szépsége:	$\left. \begin{array}{l} \text{hiányos} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{közepes nagyságú} \quad \dots = 1 \\ \text{erős} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 2 \\ \text{kiválóan erős} \quad \dots \quad \dots = 3 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 3\text{-ig}$	} = 0-től 15-ig
Szárak elhajlása:	$\left. \begin{array}{l} \text{szűk} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{átlagos rendes} \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{nagy, széles} \quad \dots \quad \dots = 2 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 2\text{-ig}$	
Anyag minőség: (struktúra)	$\left. \begin{array}{l} \text{tompá, pudvás vagy} \\ \text{töredező ágvégek} \quad \dots = 0 \\ \text{fénytelen} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{fényesre csiszolt, ke-} \\ \text{mény csontanyag} \quad \dots = 2 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 2\text{-ig}$	
Ágak száma:	$\left. \begin{array}{l} \text{hatos} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 0 \\ \text{nyolcas} \quad \dots \quad \dots \quad \dots = 1 \\ \text{nyolcasnál több ágú} = 2 \end{array} \right\} = 0\text{-től } 2\text{-ig}$	

E számok összeadása után esetleges levonás szépséghibákért .. 1-től 5-ig

Pontozati végösszeg

1939—42-ig használt képlet az özágancsok elbírálására

Súly:* a homlokcsonttal mért agancs súlya (dkg-ban) $\times 0,25$.

Köbtartalom: köbcentiméterekben $\times 0,75$.

Magasság:** a két szár hosszának átlagából a 23 cm-en felüli centiméterek száma $\times 2$, és a 28 cm-en felüli centiméterek száma $\times 3$.

Szárak körmérete:*** a két szár körméretének átlaga (cm-ben) $\times 1,5$.

Szépség (kalkulusok):

Szín	0-tól 2-ig
Gyöngyözés	0-tól 4-ig
A koszorú szépsége	0-tól 3-ig
Az alak szépsége	0-tól 3-ig
Az anyag minősége	0-tól 2-ig
Ágak száma: hat ágon felül minden ág		0,5
Igazítás: a minőségi sorrend helyesbítése céljából hozzáadható vagy levonható	1-től 3-ig

(A szépségi és igazítási tényezők elbírálásánál negyedpontok is adhatók.)

Pontozati végösszeg

* Grammra pontosan mérve; a grammok is számítandók, ** mm-nyi pontossággal mérve; a mm-ek is számítandók, *** a mellső és hátsó ág között a legvékonyabb helyen mm-nyi pontossággal mérve; a mm-ek is számítandók.

1942 és 1943-ban használt képlet
az özágancsok elbírálására

Súly:* a homlokcsonttal mért agancs súly (dkg-ban) $\times 0,25$.

Köbtartalom: köbcentiméterekben $\times 0,75$.

Magasság:** a szár két hosszának átlagából a 23 cm-en felüli centiméterek száma $\times 2$, és a 28 cm-en felüli centiméterek száma $\times 3$.

Szárak körmérete:*** a két szár körméretének átlaga (cm-ben) $\times 1,5$.

Szépség (kalkulusok):

Szín	0-tól 2-ig
Gyöngyözés	0-tól 4-ig
A koszorú szépsége	0-tól 3-ig
Az alak szépsége	0-tól 3-ig
Az anyag minősége	0-tól 2-ig
Ágak száma: hat ágon felül minden ág		0,5
Szépséghibák: a szépségi pontok összegéből letört ágak, csúnya eltorzulás, túlságos terpesztés, a részarányosság feltűnő hiánya vagy bármi más szépséghibák miatt levonható	1-től 3-ig
Igazítás: a minőségi sorrend helyesbítése céljából hozzáadható vagy levonható	1-től 3-ig

(A szépségi és igazítási tényezők elbírálásánál negyedpontok, esetleg tizedpontok is adhatók.)

Pontozati végösszeg

* Gramma pontosan mérve; a grammok is számítandók, ** mm-nyi pontossággal mérve; a mm-ek is számítandók, *** a mellső és hátsó ág között a legvékonyabb helyen mm-nyi pontossággal mérve; a mm-ek is számítandók.

1944-től napjainkig használt képlet
az őz agancsok elbírálására

Súly:* a homlokcsonttal mért agancs súlya (dkg-ban) $\times 0,40$.

Köbtartalom: köbcéntiméterekben $\times 0,75$.

Magasság:** a két szár hosszának átlagából a 26 cm-en felüli centiméterek száma $\times 1$.

Szárak körmérete:*** a két szár körméretének átlaga (cm-ben) $\times 1,5$.

Szépség (kalkulusok):

Szín	0-tól 2-ig
Gyöngyözés	0-tól 4-ig
A koszorú szépsége	0-tól 3-ig
Az alak szépsége	0-tól 3-ig
Az anyag minősége	0-tól 2-ig
Ágak száma:	hat ágon felül minden ág	0,5
Szépség hibák:	a szépségi pontok összegéből letört ágak, csúnya eltorzulás, túlságos terpesztés, a részarányosság feltűnő hiánya vagy bármi más szépségi hibák miatt levonható.. ..	1-től 3-ig
Igazítás:	a minőségi sorrend helyesbítése céljából hozzáadható vagy levonható	1-től 3-ig

(A szépségi és igazítási tényezők elbírálásánál negyedpontok, esetleg tizedpontok is adhatók.)

Pontozati végösszeg

A nemzetközi vadászegyesület által elfogadott képletek is sok változtatáson mentek át. Az utolsó, ún. Madridi képlet (azért madridi, mert a Madridban tartott utolsó nemzetközi értekezleten fogadták el) a következő adatokat tartalmazza:

* Grammra pontosan mérve; a grammok is számítandók, ** mm-nyi pontossággal mérve; a mm-ek is számítandók, *** a mellső és hátsó ág között a legvékonyabb helyen mm-nyi pontossággal mérve; a mm-ek is számítandók.

Az özágancs mérése és értékelése
a nemzetközi képlet alapján

Mértékegység: mm, g, és cm³.

1. A szár hossza: mindkét agancsszár hosszának (AH) átlaga cm-ben, a koszorú alsó szélétől a szár csúcsáig a külső szélén mérve $\times 0,5$ pont
2. Az agancs súlya: az agancs súlya száraz állapotban mérve, egész koponya esetén alsó állkapocs nélkül, a koponya nagyságától függően 90 g-ig levonás eszközrendelendő. Dkg-ok száma $\times 1$ pont
3. Az agancs térfogata: az agancs térfogata a koponyacsont és agancstövek nélkül vízbemerítéssel megállapítva cm³-ben $\times 0,3$ pont
4. Szépségpontok: a) Szín 0 – 4 pont
 1. világos vagy mesterségesen festve = 0 pont
 2. sárgás vagy sárgásbarna = 1 pont
 3. közepes barna = 2 pont
 4. sötétbarna = 3 pont
 5. nagyon sötét, majdnem fekete = 4 pont
 b) Gyöngyözés 0 – 4 pont
 1. sima és majdnem gyöngyözés nélkül = 0 pont
 2. gyengén gyöngyözött = 1 pont
 3. közepesen gyöngyözött (számos apró gyöngy) = 2 pont
 4. jól gyöngyözött (apró gyöngyök az agancs mindkét oldalán) = 3 pont
 5. nagyon jól gyöngyözött (gazdag, erős gyöngyözés az agancs mindegyik oldalán) = 4 pont
 c) Koszorú 0 – 4 pont
 1. gyenge (jelentéktelen, alacsony) = 0 pont
 2. közepes (szalagszerű, szélesebb, kissé gyöngyözött) = 1 pont
 3. jó (koszorú alakú, meglehetősen magas) = 2 pont
 4. erős (széles és magas) = 3 pont
 5. nagyon erős = 4 pont
 d) Terpesztés (T) 0 – 4 pont
 1. nagyon szűk (a szár hosszának 30⁰/₀-ánál kisebb) = pont
 2. szűk (a szárhosszúság 30–35⁰/₀-a) = 1 pont
 3. közepes (a szárhosszúság 35–40⁰/₀-a) = 2 pont
 4. jó (a szárhosszúság 40–45⁰/₀-a) = 3 pont
 5. nagyon jó (a szárhosszúság 45–75⁰/₀-a) = 4 pont
 6. abnormis (a szárhosszúság 75⁰/₀-ánál több) = 0 pont
 e) Ágvégek 0 – 2 pont

1. tompa és gyengén fejlett	= 0 pont
2. tompa és közepesen fejlett	= 1 pont
3. hegyes és fényes	= 2 pont
5. Hozzáadás szabályos és nemes alakért	0 – 5 pont
ö. Levonás szabálytalan szárért és ágakért, pudvás agancsért	0 – 5 pont

A sok képletnek szerintem nagy hibája, hogy az agancs legjellemzőbb tulajdonságainak egyikét, az agancs alakját vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon kevésbé értékeli. Viszont a köbtartalmat, ami már úgyis értékelve van a száraz magasságával és részben a súllyal — el lehetne hagyni, mert a súly összefüggésben van a köbtartalommal, hiszen a nagy súlyú agancsok többnyire nagy kiterjedésűek is, és így nagy a köbtartalmuk, viszont véleményem szerint, lényeges az ágak hosszának és szépségének értékelése. A kiállításokon gyakran igen kevésbé tetszetős agancsok viszik el az első díjakat, mert nagy a súlyuk és a köbtartalmuk.

Én döntő tényezőnek tartom az agancs alakját, szépségét. Természetesen ezenkívül fontos a súly, a szárhossz, a koszorú, a gyöngyözés, szín stb. szépsége is. Ennek megfelelően a következő képletet javaslom:

Javasolt képlet az őzagancs értékelésére

1. Súly: a száraz állapotban levő (legalább egy hónappal az elejtés után) a homlokcsonttal mért agancs súlya g-okban mérve. A dkg-ok száma pont
Magyarázat: hosszú orrcsont esetén 10 g-ot, egész koponya esetén 100 g-ot kell levonni. Amennyiben az agancs a kettő között van levágva, úgy a két szélső érték között arányosan kell megállapítani a megmaradt koponyadarab nagyságának megfelelően becsülve annak súlyát.
2. Az agancs alakja: tetszetős alakú (kosár, szív, „V”-alak) agancs, amelynek terpesztése a szárhosszúság 45—75%-a, és ágvégei nem hajlanak erősen össze 45 pont
kevésbé szép alakú (koszorúnál kissé szűk, túlságosan szétálló szárú, túl rövid szárú és ezért rossz alakú, túlságosan összehajló ágvégű, ahol az ágvégek közötti távolság a terpesztés 50%-ánál kisebb, ahol a terpesztés a szárhossz 40—45%-a) 35 pont
csúnya agancsalak (létra, erősen szűk állású, felemás agancs stb.), ahol a terpesztés nem éri el a szárhossz 40%-át 25 pont
csúnya, rendellenes agancsalak 0 pont
Magyarázat: a terpesztést a két agancsszár felső $\frac{2}{3}$ -a

fölött a legszélesebb helyen, a száruk belső oldalai között kell mérni.

3. Az agancsszár hossza: a két szár hosszúságának átlaga cm-ekben, egytizedesnyi pontossággal mérve pont
 Magyarázat: a száruk külső oldalát mérjük a koszorú aljától a leghosszabb ág hegyéig. A mérést vékony, a szár oldalára nyomott zsinórral végezzük úgy, hogy az a szár minden hajlását pontosan kövesse.
4. A koszorúk körmérete: a két koszorú körméretének átlaga cm-ekben pont
 Magyarázat: a koszorúk körméretét a koszorúk minden kis hajlásába benyomható vékony zsinórral kell mérni.
5. Az ágak tényleges száma: minden, legalább 2 cm hosszúságú ág 1 pontot számít pont
6. Szemághossz: a két szemág hosszúságának átlaga cm-ekben, egytizedesnyi pontossággal mérve pont
 Magyarázat: a szemág elágazásának legmélyebb pontjától rányomott zsinórral a szemág felső oldalán, annak hegyéig kell mérni.
7. Hátsó ághossz: a két hátsó ág hosszúságának átlaga cm-ekben, egytizedesnyi pontossággal mérve pont
 Magyarázat: a hátsó ág elágazásának legmélyebb pontjától rányomott zsinórral, a hátsó ág felső oldalán a hegyéig kell mérni.
8. Szépségpontok:
Magyarázat: elérhető legtöbb szépségpont..	+ 20	pont
levonható legtöbb pont szépséghibákért	- 40	pont
- a) szín:
világos fakó	0	pont
középbarna	1	pont
sötétbarna vagy fekete	2	pont
levonás mesterséges színezésért	- 10	pont
- b) fényezés:
fénytelen	0	pont
kicsit fényes	1	pont
üvegszerűen csillogó	2	pont
levonás mesterséges fényezésért	- 10	pont
- c) gyöngyözés:
sima, gyöngytelen	0	pont
kis, ritka gyöngyök az agancsszár egyik oldalán ..	1	pont
kis, sűrű gyöngyök az agancsszár mindkét oldalán ..	2	pont
nagy, ritka gyöngyök az agancsszár egyik oldalán ..	3	pont
nagy, sűrű gyöngyök az agancsszár mindkét oldalán..	4	pont

d) ágvégek:	
gyégen fejlett, pudvás vagy töredezett	0 pont
közepesen fejlett, tompa, de ép	1 pont
jól fejlett, hegyes és ép	2 pont
levonás mesterséges csiszolásért	— 10 pont
e) koszorúszépség:	
kicsi	0 pont
átlagos nagyságú	1 pont
nagyon erős	2 pont
levonás 2 koszorú hiánya esetén	— 2 pont
levonás 1 koszorú hiánya esetén	— 1 pont
levonás 2 koszorútörés vagy deformáltság esetén ..	— 1 pont
levonás 1 koszorútörés vagy deformáltság esetén ..	— 0,5 pont
f) részarányosság:	
túlásagosan „menetelő” szárok	0 pont
kissé „mentelő” szárok	1 pont
egészen egyforma szárok	2 pont
levonás csúnya aránytalanságért	— 2 pont
levonás kisebb aránytalanságért	— 1 pont
Magyarázat: „menetelő” az az agancs, melynek szárai oldalnézetben nem fedik egymást.	
g) a szárok hajlása:	
kis, alig látható törések	0 pont
egyenes szárok	1 pont
szép ívelésű szárok	2 pont
levonás kisebb törésekért	— 1 pont
levonás erősebb törésekért	— 2 pont
Magyarázat: törés az agancsszárnak az íveléstől eltérő, többnyire csúnya hajlásai, melyek az agancsszár egységes összképét rontják.	
h) szemág:	
rövid, 3 cm-nél kurtább szemág vagy rossz állású szemág	0 pont
közepes, 3—5 cm hosszúságú, egyenes szemág	1 pont
szép, 5 cm-nél hosszabb, egyenes vagy szép ívelésű szemág	2 pont
levonás két szemág hiánya miatt	— 2 pont
levonás egy szemág hiánya miatt	— 1 pont
levonás két letört szemág miatt	— 1 pont
levonás egy letört szemág miatt	— 0,5 pont
i) középág:	
rövid, 5 cm-nél kurtább középág vagy rosszul fejlett állású középág	0 pont

közepes, 5—6 cm hosszúságú egyenes középág	1 pont
szép, 6 cm-nél hosszabb egyenes vagy szép ívelésű középág	2 pont
levonás két középág hiánya miatt	— 2 pont
levonás egy középág hiánya miatt	— 1 pont
levonás két letört középág miatt	— 1 pont
levonás egy letört középág miatt	— 0,5 pont

j) hátsó ág:

rövid, 3 cm-nél kurtább hátsó ág vagy rossz állású hátsó ág	0 pont
közepes, 3—5 cm hosszúságú egyenes hátsó ág	1 pont
szép, 5 cm-nél hosszabb, egyenes vagy szép ívelésű hátsó ág	2 pont
levonás két hátsó ág hiánya miatt	— 2 pont
levonás egy hátsó ág hiánya miatt	— 1 pont
levonás két letört hátsó ág miatt	— 1 pont
levonás egy letört hátsó ág miatt	— 0,5 pont

Hozzáadható különlegességi szépségpontok, pl. „keresztes” agancsért, lapátos koronáért, sokágú koronáért stb. 0 — 5 pont

Levonható különleges aránytalanságokért 0 — 5 pont

Aranyérmes ére az az őzagancs, melynek pontszáma 300, vagy e fölött van.

Ezüstérmes kap az az agancs, melynek pontszáma 275-től 299,99 között van.

Bronzérmes kap az az agancs, melynek pontszáma 250-től 274,99 között van.

A vázolt pontozási képletet még nem tekintem véglegesnek, így ezzel kapcsolatban minden javaslatot örömmel fogadok. Hibája eddigi képleteinknek, hogy az őzagancsok díjazásának magasabb volt a követelménye, mint a szarvasagancsokénak, ezért nehezebb volt elérni az arany, ezüst és bronzérem mértékét. Emellett, mint már említettem, az agancs szépsége nem jutott kifejezésre a bírálókat értékelésében. Ugyancsak kívánatosnak tartom a száraz szépségének, hosszának a pontozását is.

RENDELLENESEN FEJLŐDÖTT AGANCSOK ÉS KÉPZŐDMÉNYEK

KÜLSŐ ERŐ HATÁSÁRA KELETKEZETT RENDELLENESSÉGEK

Összenövés

Ág-, szár-, koszorú-, agancstő-összenövés. Ilyen összenövés akkor keletkezik, ha az agancstő, a koszorúk, szárok vagy ágak a belső felületükön megsérülnek, pl. ha az őz a még barkás agancsával fának, drótkerítésnek fut, ilyenbe gabalyodik vagy lövés éri stb. Ha ez a sérülés mindkét szár belső részét éri, akkor a felszakadt barka alatti csonthártyán burjánzás, sarjadzás indul; ha pedig a szárok burjánzási felületei egymáshoz érnek, összenőnek. Később, amikor az agancs megszilárdulván megszabadul a barkától, előtűnik az összenőtt szárú, koszorújú vagy agancstövű agancs.

Az így összenőtt szárok együtt hullanak le, és ha netán a két agancstő is összenőtt, az újraképződő szárok ismét egyetlen agancstőből indulván ki, újra összenőve fejlődhetnek.

Az említett összenövés, mint agancstő-, koszorú-, szár- és ágösszenövés fordulhatnak elő, egyazon agancson is jelentkezhetnek egyenként is, esetleg több is ugyanazon az agancson.

Egyes agancsok mindkét agancstövének belső oldalán, valamint a homlokvarratán is oly sűrűn burjánzanak a csontkinövés, hogy az agancstövek összeforrnak.

A koszorúk összenövését nem szabad összetévesztenünk a szépen, erősen fejlett koszorúkon gyakori „összepsélt” koszorúkkal. Ez utóbbiak ugyanis csak egymásba fonódtak, préselődtek, de nem nőttek össze.

Az összenőtt agancs nem kívánatos, az ilyen agancsú bakot ki kell löni, mert csak ritkán különböztethető meg a hasonló képet mutató öröklött rendellenességtől.

Törések, sérülések

Ágtörés. Elég gyakori jelenség. A verekedő bakok összeütik agancsukat vagy takarítás (dörzsölés) közben agancsuk a fa ág villájába akad, vagy a még puha barkában levő agancsot ütés éri, s ennek következtében az ágak hegye vagy az egész ág letörik. Átmeneti hiba. Nem öröklődik.

A törött agancságú bakot nem kell kilőni.

72. ábra. Összenőtt agancstő, koszorú és agancsszár

73. ábra. Agancstő és koponyatörés

Szártörés. Az előbbi okok következtében nemcsak az ágak, de az agancsszárak is letörhetnek. Csak átmeneti szépséghiba; a puska csak abban az esetben szóljon, ha az agancsszár a koponyához nagyon közel tört le, mert az ilyen félagancsú bakot nehéz megkülönböztetni (hacsak nem nagyon közelről és jó távcsővel nézzük a törési felületet) az eredetileg félagancsú vagy betegség következtében félagancsú baktól. Másik ok a kilövésre, hogy ha a koponyához közel történt a szártörés (különösen, ha már kifejldött, érett agancs tört le, melynek letöréséhez nagy erő szükséges), a csonthártya és esetleg még a koponyavarratok is megsérültek. Ebbe a bak többnyire belebetegszik és nem fejleszt többé jó agancsot.

Csak a nagyon alacsonyan tört agancsszárú bakot kell tehát kilőni!

Agancstőtörés. Az agancstőtörés is külső, erőszakos hatás következménye. Ez a sérülés ha a koponyavarratokat nem lazítja meg — talán nem is befolyásolná a bak tenyészértékét, de mivel ilyenkor többnyire a koponyacsont is megsérül, a tört agancstővel járó bakot ki kell löni!

Koponyatörés. Az előzőnél is súlyosabb eset, amikor nemcsak az agancstő, hanem egyúttal a koponya is megsérül, sőt egy darabkája eset-

leg ki is törik. Megeshet — nagyon ritkán — hogy a bak ilyen sérülésekbe sem pusztul bele. A kitört rész azonban nem forr többé össze, hanem a törési vonal szilánkos szélei letompulnak, nem maradnak élesek, amilyenek közvetlenül a törés után voltak. Az agancsot azonban, amely a koponyával való szilárd összeköttetését elvesztette, immár csak a fejbőr tartja, tehát ide-oda mozog. Az ilyen meglazult agancs, ha valamihez hozzáér, de még a járással kapcsolatos rázkódáskor is (menet közben lombokhoz, ágakhoz stb. ér) sok bajt és fájdalmat okoz.

A koponyatöréses bakot ki kell löni.

Hintázó vagy ingó agancs. Többnyire agancstősérülés következménye. A sérült agancstő darabjának táplálása, minthogy a csonthártyától elvált — nem folytatódhat a megszokott úton, hanem csak a bőr véredényei révén. Miután ez az utánpótlás jóval gyengébb a rendesnél, a letört agancs helyén az elvetés után csak kis korcsképződmény jelentkezik. Az így fejlődött korcsagancs lazán lóg a mocsingszerű bőrrrel fedett nyúlványon, ezért mondjuk „hintázó” vagy „ingó” agancsoknak. Ezek a hintázó-, ingó agancsok évről évre a rendes agancshoz hasonlóan levetődnek és újra fejlődnek.

Az ilyen hintázó agancsú bakot ki kell löni.

Hamis izületű agancstő. A már ismertetett agancstörés, annak ellenére, hogy a csontdarabok nem kerülnek eredeti helyükre, többnyire begyógyul. Van azonban olyan eset is, amikor a gyógyulás rendellenes. Ilyenkor az egyes roncsolt csontdarabok között porcosodás képződik, ami többé nem múlik el, és ennek következtében az agancsszár a bőrben mozog. Az ilyen módon begyógyult sérülés után is elveti agancsát a bak, sőt újat is fejleszthet.

Az ilyen agancsú bakot ki kell löni.

Agancssérülés utáni sarjadzások

Bőragancs. A bőr — többnyire sérülés után — erős, beteges sarjadzásnak indulhat, ennek folytán csökevényes bőrképződmény jön létre. Ez abban különbözik a „hintázó” agancstól, hogy az a csonthártya képződménye, tehát beteges állapot, míg emez csak csökevényes bőrképződmény.

Az ilyen csökevényes agancsú bakot ki kell löni.

Ágsarjadás, szársarjadás, koszorúsarjadás. Mindhárom rendellenesség fejlődésének módja többnyire azonos. A sarjadás azt jelenti, hogy olyan helyen, ahol egyébként nem szokott ág lenni, nagyobb ágszerű képződmény, kinövés stb. jelentkezik. Ennek oka az, hogy még a barkás agancsot ért sérülés ingert váltott ki az agancsszárból, s az a sérülés helyén sarjadzásnak indul, amely különbözőképpen, ágak, kinövések stb. formájában jelentkezhet. Ezek a rendellenes képződmények a sérülés helyének megfelelően keletkezhetnek az ágon, a száron vagy a koszorún.

Az ilyen agancsú bakot nem kell kilőni, mert — ha egyébként jó tulajdonságot mutatott, következő agancsán a sarjadzás nem ismétlődik.

Agancstő-, agancsszár-osztódás. Az előbbi esethez nagyon hasonlóan keletkezik ez is. Ha a háncsal borított agancsot a szár mentén mély sérülés éri, a seb begyógyulása előtt már új anyag rakódik le, úgyhogy a seb mélyebbre kerül, és mindkét oldalán egy-egy agancsszár fejlődik. A sérülés helyzete szerint az egyik szár esetleg vastagabb a másiknál, vagy ha a sérülés éppen a felében (hosszanti irányban) érte a még barkás agancsot, két egyforma szárra oszolhat.

Hasonló módon sérülhet meg fiatal korban az agancstő is, és ugyanígy fejlődhet ki az agancstőosztódás. Ez az eset azonban többnyire még gidakorbéli sérülés következménye.

Az ilyen agancsú bakot ki kell lőni, mert ennek aligha lesz többé jó agancsa.

Többzsárúság. Fejlődésének oka rendszeren a csonthártyának az agancstő környékén való megsérülése. Kísérletképpen mesterségesen is előállítottuk ezt a képződményt: befogott baknak agancstövén megsértettük a csonthártyát, aminek következtében mellékkoszorú fejlődött.

A mellékkoszorúk néha szarát is növesztenek, ezek a rendes agancsszarakhoz hasonlóan hullanak le és fejlődnek újra.

Megesett, hogy egyes vidékeken olyan mennyiségben léptek fel többzsárú agancsok, hogy szinte átöröklődőnek látszott. Ez azonban még nem bizonyított. Ha ez fennállana, úgy már gidakorban, s az első agancsnál is mutatkozni kellene az ilyen irányú fejlődési készségnek. Az összenövés tehát nem öröklődik.

Itt említjük meg, hogy a fentebb tárgyalt harmadik koszorún kívül néha „hamis” koszorúról is hallunk. Ez a rendes koszorúval összenöve fejlődik, és nem növeszt külön szarát. Nem ok a kilövésre.

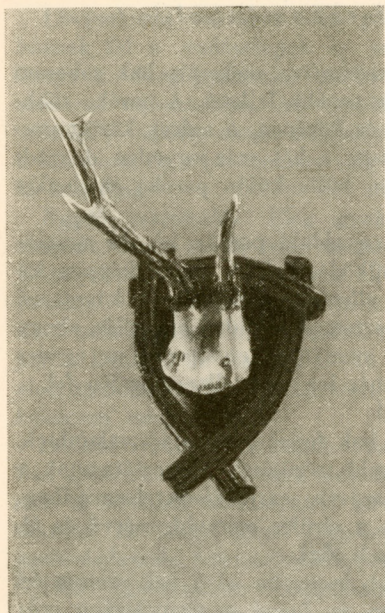
Az egyik szár örökös (nem hull le), a másik szár évente rendszeren váltódik. Ennek oka többnyire testi és különösképpen heresérülés. Megeshet, hogy a heresérülés következtében — az ismert heresérülés tünetével ellentétben — az egyik agancsszár többé nem esik le. A másik agancsszár viszont évente szabályszerűen lehull és újra kifejlődik.

Az ilyen agancsot viselő bakot ki kell lőni, mert a felemás agancs nem szép.

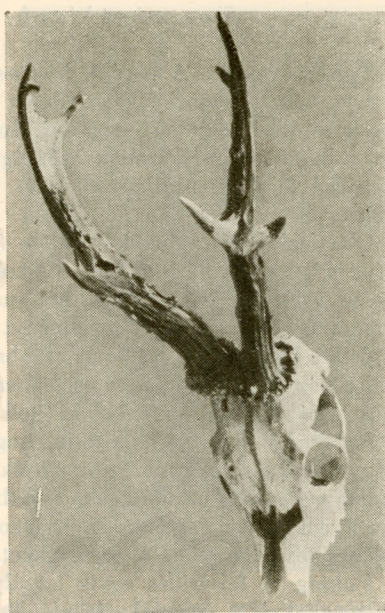
Barkában száradt agancs. Előfordul, szerencsére ritkán (többnyire külső agancssérülés következtében), hogy a barka nem pereg le, hanem rászárad az agancsra. A rászáradt barka sötét színű és alig kaparható le az agancsról.

Az ilyen agancsú bakot ki kell lőni, mert ez a rendellenesség betegséggel következménye is lehet.

Hólyagosodás. Az agancs szárán vagy ágán néha hólyag formájú duzzadásokat találunk. Ezek a hólyagok ritka esetben az egész ágat vagy szá-

74. ábra. Az egyik szár nem hullott le, míg a másik évente váltódott

75. ábra. Barkában száradt agancs

rat is körülvehetik. Többnyire azonban olyanok, mintha csak oda volnának ragasztva. Oka a fejlődő agancs barkáját ért sérülés. A barka ilyenkor összehúzódik, vérömlés következtében kisebb-nagyobb hólyag alakú dudorodások keletkeznek, s ezek a megkeményedett, kifejlődött agancson is megmaradnak. Néha fertőzés következtében gennyesedés is felléphet. Ilyenkor hólyagos fisztulaszerű lyukak és gennykifolyó nyílások is előfordulhatnak.

A „hólyag” a barkás időben eltört agancson fellépő duzzanat alatt található. Valószínűleg ott erősebb véredény elszakadása következtében bővebb vérömlés támadt, melyet a csonthártya agancsanyaggal rakott körül: így keletkezett az agancsra mintegy ráragasztott, tojásszerű daganat.

A hólyagosodás átmeneti jelenség. A következő évi agancson nem ismétlődik, ezért szépséghiba csupán és viselőjét, ha agancsa egyébként szép és erős, hagyjuk meg.

Testsérülések következményei

Parókás agancs. A paróka beteges képződmény, melyet a bak sohasem vet le, hanem agancsfejlődés idején egyre tovább fejleszt. A paróka többnyire mindkét oldalon egyszerre lép fel, és közepén, a szárok között porcos kinövések burjánzanak szét úgy, hogy a két szár egyetlen duzzadt tömeggé fejlődik. Máskor mindkét száron külön-külön paróka éktelenkedik.

Oka leginkább a herék sérülése (van egyoldalú paróka is). Az agancsképződés szorosan összefügg a herék működésével. A kísérletképpen kiherélt agancsos bak kb. két hét múlva elhullatta agancsát és következő agancs helyett parókás képződményt fejlesztett. A féoldali kiherélés, ahogy gödöllői kísérleteink igazolták, többnyire nem okoz elváltozást az agancsfejlődésében, viszont egyes esetekben a már leírt rendellenesség lép fel.

A parókás agancsú bakot ki kell löni!

Fejsérülés. Könnyen megesik, hogy a bak fejfelé nekiszalad valaminek, vagy verekedés közben fejbeszúrják. Kisebb sérülések is meglátszanak a koponyacsonton, csomócskák, csontburjánzások, sarjadzások formájában. Az ilyenek nem veszélyesek, ha azonban a sérülés nagyobb mérvű és általános testi leromlást okoz, a bakot ki kell löni.

Vakság. A fejsérülés egyik legsúlyosabb esete, ha az a bak szemét éri és megvakul. A megvakulás előállhat úgy is, hogy az agancsszárat erős ütés vagy lövés éri, aminek következtében a szemén hályog támad.

76. ábra. Parókás agancsú bak

Lövésokozta vakságra több példát hoznak fel a vadászlapok és szakkönyvek. Megfigyeléseim során ezt sohasem tapasztaltam. Az egyoldalú vakság, jó agancs esetén még nem ok a kilövésre, de a két szemére vak őzet ki kell löni.

Egyéb testsérülés. Elég gyakran megesik, hogy az őz teste megsérül. Könnyebb esetek — ha nem áll be fertőzés — gyorsan gyógyulnak és nem veszélyesek. Pl. a gödöllői telepen a lábtörés az őzeknél 6—14 hét alatt minden esetben (8 eset volt) tökéletesen meggyógyult.

Erősebb sérülés következtében azonban agancsrendellenességek támadhatnak. A féloldali erős sérülést követő sántítás és ferde (nem függőleges) agancsfejlesztés folyamányaképpen a fejlődő agancsszárak elhajolhatnak.

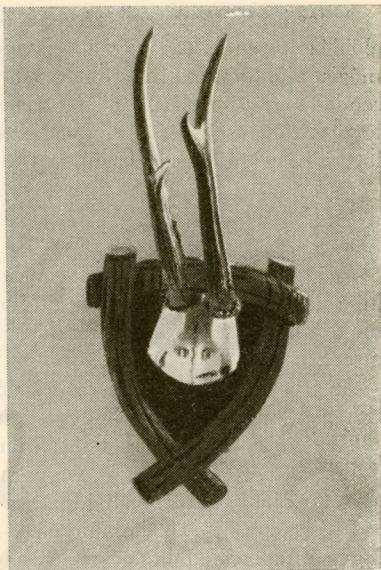
Az erősen sérült, beteg állatokat, mivel a betegség állandó jellegűvé válhat vagy leromlást idéz elő, ki kell löni!

Az erős testsérülés (beleértve lábsérülést is) következménye különböző lehet. Megfigyeléseim során pl. két ugyanolyan lövés következtében sérült bak egyike rendellenes, a másik az előző évekhez teljesen hasonló, erős agancsot rakott fel.

Lábsérülés. A törött lábú őzet — ha nagyon súlyos a törés és a sántítás állandósul — ki kell löni. Ha különösen jó agancsú baknak törik el a hátsó lába és a bakra az állománynak okvetlenül szüksége van, akkor azt meghagyhatjuk. Első lábtöréses őzet, ha az kaparni sem tud, löjjük ki. A hátsóláb törés kevésbé súlyos hiba.

Belső részek sérülései. A beteg őzet, hacsak betegsége nem szemmel láthatóan könnyű lefolyású, ki kell löni. A belső részek sérülése következtében sokféle korcsagancs fejlődhet ki, közülük csak egyről emlékezem meg. Ez a változat könnyen felismerhető, mert a feltűnően rövid, összevissza hajló agancsszárát egészen fel a hegyéig sűrűn borítják apró gyöngyök. (A többit: a dugóhúzó, kosszarv, zergekampójú agancsot más helyen tárgyalom.)

A belső részek sérülését azért emlitem meg itt, mert hiszen ezek külső sérülések következményei is lehetnek.

77. ábra. Féloldali erős testi sérülés esetén megeshet, hogy az agancsszárak a sérüléssel ellentétes oldal felé elhajlanak

A testi sérülések egy része csak átmeneti jellegű. Ilyenkor az általuk előidézett rendellenes agancs is ideiglenes lehet; ennek ellenére általában mégis ajánlom az ilyen bak kilövését, mégpedig azért, mert az élő őz rendellenes agancsáról (pl. félszárúság esetén) nagyon nehéz meghatározni, hogy vajon csak sérülés következtében lett-e félszárúvá, vagy pedig öröklött hibával állunk-e szemben.

Egyéb hibák

Félszárú agancs. Lehet agancstősérülés, mély szártörés, sőt születési hiba következménye is. Az utóbbi esetben átöröklődhet. Félszárúságnak mondjuk azt is, ha az egyik szár rendszeren kifejlődött, a másik pedig nyomorék.

Az ilyen félszárú agancsot viselő bakot ki kell löni, mert csak nagyon ritkán állapítható meg, hogy a félszárúság nem születési hiba-e.

Tarfejűség (az agancs teljes hiánya). Az agancstalanság is hiba, előfordulhat a herék elvesztése vagy mindkét rózsatő szétzúzódása folytán is.

A tarfejű bakot ki kell löni.

Egészséges, jó őzállománynál — aminek hazánk földrajzi fekvésénél fogva minden előfeltétele megvan — ha csak erre nincs különös okunk, ne kíméljük a csúnyán rendellenes agancsú bakot. Sohase felejtjük el: *csak egészséges, jó agancsú baknak és jó tehetségű sutának lesz kifogástalan utóda.*

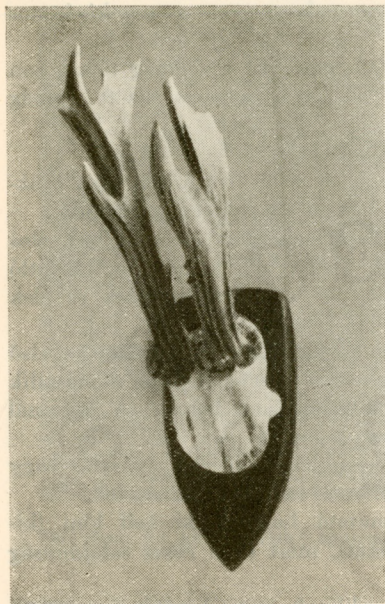
ÖRÖKLÖTT RITKA AGANCSALAKULÁSOK ÉS RENDELLENESSÉGEK

Érdekes ritkaságok

Keresztes agancs. Akkor képződik, ha a szemág a hátsó ággal egy magasságban ered, aminek következtében az agancs kereszt alakot mutat.

Lapátos agancs. Az ilyen agancsnek többnyire a középső és a hátsó ága között úszóhártyszerűen elszélesedő agancsfelület képződik. Előfordulhat ilyenkor a rendesnél több ág is, és ezek között is kiképződhet a lapát. Az ilyen őzagancs hasonlít a lapátos koronájú szarvasagancshoz.

Kehelykorona. A legritkább őzagancs alakulás. Ez a szarvasagancs koronájához hasonló képződmény. A kis korona több ágból áll, melyek között mélyedés, kehely homorodik (1926-ban a Nyírségen lőttem egy nagyon szép példányt, amely sajnos a háború folyamán elveszett). Ez az agancs meglepően hasonlított a kehelykoronájú szarvasagancshoz. Egyik szárát 8, a másikat 6 kis ág koronázta, amelyek szétágazásuknál kis kelyhet képeztek.

78. ábra. Lapátos agancs

79. ábra. Többágúságra hajlamos bak agancsa

Többágúság. A kifejlődött őzagancs általában hatágú szokott lenni, előfordulhat azonban nyolcas, tízes, tizenkettes is.

A felsorolt négyféle ritkaság, amely többnyire a természet véletlen játékának, esetleg átöröklésnek is lehet az eredménye, nagyon keresett és közkedvelt a vadászok előtt, különös jelentősége azonban nincs. Aki szereti az ilyen ritkaságokat, kímélje meg ilyen agancsú bakjait, hadd örökítsék e tulajdonságaikat.

Nemkívánatos szár- és ágképződések

Alacsonyan tűzött szemág. A szemág néha a koszorútól egészen kis távolságra, alacsonyan ered és ezzel szokatlan, nemkívánatos alakot ad az agancsnek. Az ilyen alacsonyan elágazó szemágak néha nagyon erősen fejlődnek és csaknem olyan vastagok, mint maga a szár. Ez az eset, bár hasonlít az ágosztódáshoz, mégsem az, mert nem sérülés következménye, hanem veleszületett tulajdonság.

Hacsak nem rendkívül erős agancson mutatkozik ez az alacsonyan tűzött

szemág, lőjük ki az ilyen agancsú bakot, nehogy ezt a nemkívánatos agancstűzést átörökítse.

Magasan tűzött szemág. Az első eset ellentéte. Itt a szemág túlságosan magasan ered. Majdnem keresztes bak. Az ilyen magasra tűzött szemág többnyire rövid is szokott lenni.

Nemkívánatos alak, az ilyen bakot ki kell löni.

Gyenge és rövid ágképződés. A gyenge ágképződés és a rövid ágak öröklődnek, ezért tehát ne engedjük az ilyen agancsú bakokat elszaporodni.

Ághiány. Rossz, nem tetszetős tulajdonság, azonban a fiatal bak első agancsánál megengedett. Ugyancsak, mint nem öröklődő hiba, a hanyatló bakon is. E két esetben a hiányzó ágak helyét szármegtörések és élek szokták jelezni.

A villás agancsú bak nem érdemel kíméletet. Egyetlen kivétel az első agancs. A rátermett baknak már első agancsa is lehet hatos, de a második és az ezt követő agancsnak legalábbis hatosnak kell lennie. (A hatosnál több ág nem hiba, de nem is kívánalom.)

Az ághiány jellegzetes típusa a középkorú vagy idősebb nyársas, vagy ahogy általában nevezik, gyilkos agancs, melyet külön ismertettek.

Gyenge ágfejlődésű vagy ághiányt mutató bakokat ki kell löni (kivéve az első és a hanyatló jó agancsúakat), mert ez a rossz tulajdonság öröklődhet.

Gyilkos agancs. Mikor az őzbak másodiknak vagy később ág nélküli agancsot, azaz nyársakat növeszt (de még nem hanyatló agancsú), gyilkos agancsú baknak nevezzük. A gyilkos agancs lehet villás is, ha a villa ága nagyon rövid vagy csak egyik száron mutatkozik.

A „gyilkos bak” köztudomásúan káros, mert ág nélküli nyársai verekedés közben könnyen átszaladnak az ellenfél agancsának ágai között. Az ilyen bak hamar felismeri agancsának előnyeit és verekedő, kötekedő természetű lesz. Megszurkálja, felnyársalja a nála idősebb, jó agancsú bakokat is. Káros az állományra azért is, mert ág nélkülségét átörökítheti.

A gyilkos agancsú bakot ki kell löni!

Szár vagy ágkicsavarodás, ágelhajlás. Előfordul, hogy külső sérülés vagy átöröklődés következtében az ágak félrecsavarodnak, így pl. a szemágak nem előre, hanem befelé, egymással szembe hajlanak.

Nagyon csúnya, s minthogy örökölhető ágképződés, az ilyen bakokat ki kell löni!

Meghajlott szárú agancs. Az ilyen szár a koszorú és a szemág között kissé megtörik, nagyon csúnya agancsalakulás. Gyakrabban sérülés következménye, de lehet öröklött hiba is, ezért az ilyen agancsú bakot ki kell löni!

Menetelő agancs. Az ilyen agancsot oldalról nézve azt látjuk, hogy egyik számára hátrább áll a másiknál, ezért nem tetszetős. Képződhet agancssérülésből, amikor az agancs ferde síkban tört le és utána ferde agancsszárat

80. ábra. A „gyilkos bak” agancsát sokszor már barkában is felismerhetjük

növeszt. Az is megeshet, hogy törés következtében az egyik agancs előbbre és ferdébben áll — ezáltal a száruk is ilyen felemás formájúak.

Mivel ez a hiba gyakran át is öröklődik, az ilyen agancsú bakokat tanácsos kilőni!

Vékony és görbe száruk. A agancs néha betegség, testi sérülés stb. következtében vékonyabb a szokottnál (még az agancstöveknél is vékonyabb). Az ilyen vékony agancs esetenként meg is hajlik, szárai ide-oda görbülnek. Az ilyen hiba betegségre mutat, sőt öröklődhet is.

Az ilyen agancsú bakokat ki kell lőni!

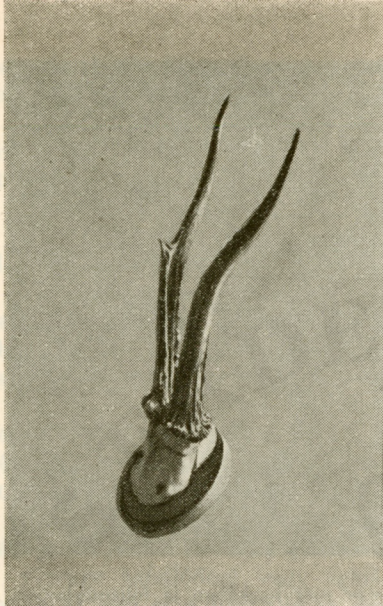
Felemás agancs. Megesik, hogy az agancs egyik szára hatos, míg a másik nyársas, villás. Ez lehet a test sérülésének eredménye vagy féoldali szár-sérülés, de lehet öröklött hiba is.

Az ilyen agancsú őzet (kivéve ha előzőleg jó agancsú, de már hanyatló bakról van szó) ki kell lőni.

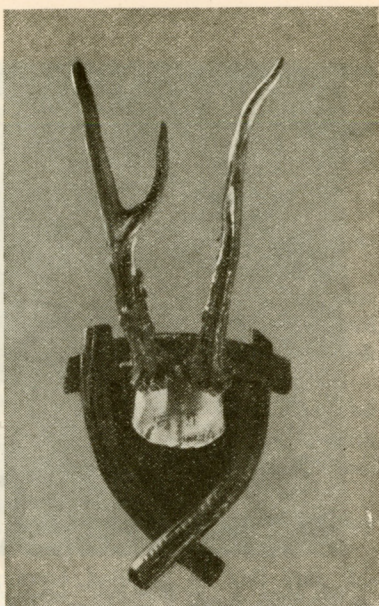
Pudvás, porózus agancsok. Néha az agancs szerkezeti összetétele hibás, s ennek következtében az agancs porózus, törékeny lesz. Az ilyen agancsot pudvás, tompa ágvégek, fénytelenység és törékenységgel jellemzi.

Lehet átöröklődő hiba is, ezért az ilyen agancsú bakot ki kell lőni. (Kivétel az első agancs, amelyen még nem hiba a tompa szár vagy ágvég.)

Szűk állású, lant alakú, ökörszarvú, ipszilon alakú agancs. Ezek közül a leggyakoribb a szűk állású. E nem kívánatos formák átöröklődnek, tehát az ilyen agancsú bakokat ki kell lőni.

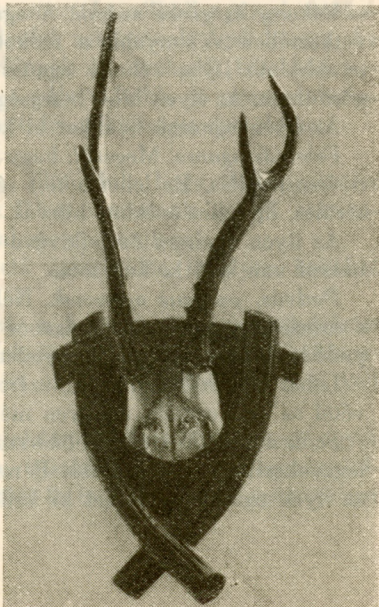
81. ábra. Gyilkos agancs

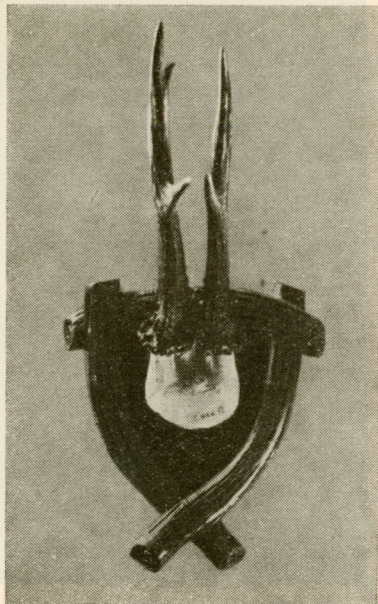

82. ábra. Ágkicsavarodás és felemás agancsúság

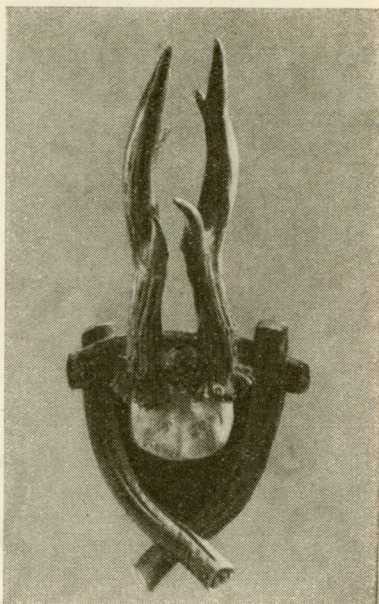
83. ábra. Meghajlott szárú agancs

84. ábra. Menetelő agancs

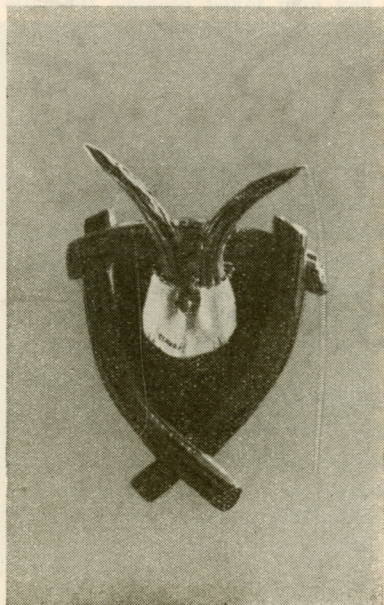

85. ábra. Szűk állású agancs

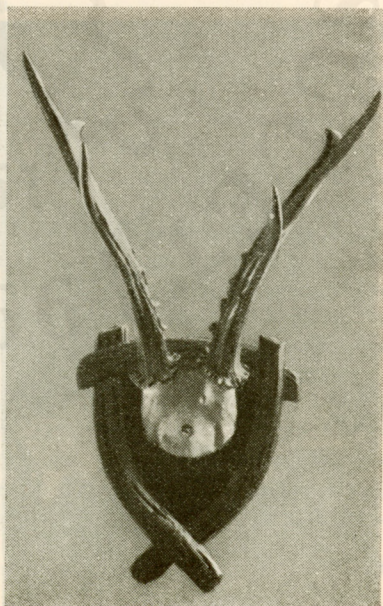

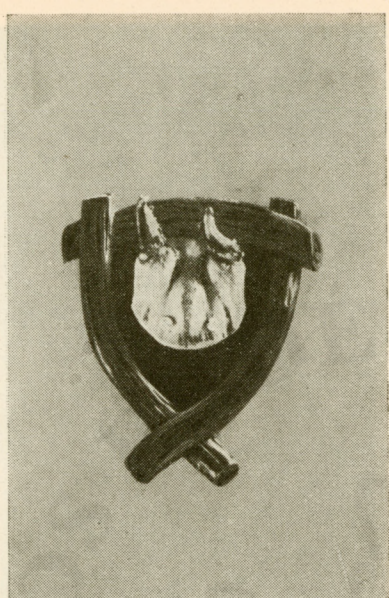
86. ábra. Lant alakú agancs

87. ábra. Kezdődő ökörszarv alak

88. ábra. Y-alakú agancs

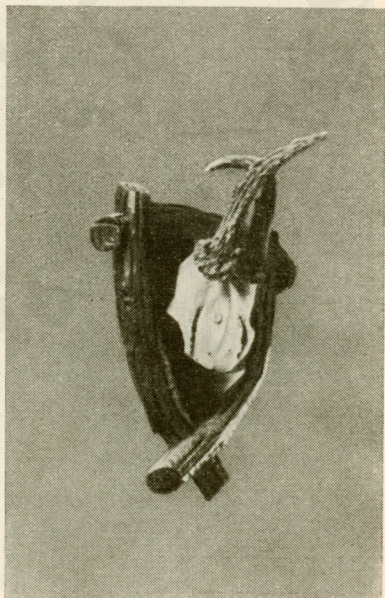
89. ábra. Gombnyársas (nyomorék) alak

90. ábra. Dugóhúzó agancs

91. ábra. Előrehajló zergekampó alak

92. ábra. Felemás — egyik száron zergekampó alakú — agancs

Nyomorék vagy torzagancsok. Többnyire a csont puhaságának (mész és foszfor stb. hiánya) következtében az agancs eltorzulhat és különböző korcformát: dugóhúzó, kosszarv vagy zergekampó alakot ölthet. Bár a felsorolt rossz agancsképződések többsége betegség következménye, de öröklött hibák is lehetnek, mikor a belső és külső körülmények összjátéka folytán az egész állomány leromlik és a leírt agancsformákkal éktelenkedik. Jellemző, hogy a rossz szárképződés mindkét oldalon jelentkezik.

Az ilyen agancsú bakot ki kell löni.

Egyéb, ritkán fellépő agancsfejlődési rendellenességek

Megfagyott agancsok. Nagyon ritkán, igen szigorú tél után, nagy fagyok idején előfordul, hogy a még barkás, puha agancs megfagy. Az elfagyott rész tompa, lyukacsos lesz és könnyen töredezik. A lefagyás mindkét száron kb. egy magasságban jelentkezik. A megfagyott szárrész alatt az egészséges rész megkeményedik és jó anyagú marad. A szárok elfagyott része nem érik be és a fagyás helyétől felfelé letöredezik. Én még nem észleltem, de több szakkönyv említi. Egyes szakírók szerint a fagyás többnyire jó tulajdonságú bakon jelentkezik, amelyen gyorsan fejlődik az agancs. Gyenge agancsfejlesztő hajlamú bakokon ritkábban fordul elő.

Átmeneti jelenség, mely nem hat a következő évi agancsra, ezért az elfagyott agancsú bakot nem kell kilőni.

Kétfű vagy kettős agancs. Nagyon ritkán, de megesik (inkább fiatal vagy nagyon öreg bakoknál), hogy az agancs valami oknál fogva nem esik le idejében és a régi agancs körül (mert másutt nincs helye) fejlődni kezd az új agancs. Így két különböző évjáratú szárképződés áll elő. A már megszilárdult új agancs nagyon szorosan veszi körül a régi agancsot, ez onnét ki sem húzható, még azután sem, amikor már elvesztette összeköttetését az agancstörővel. Az összeköttetést elvesztheti úgy is, hogy amikor az új agancsképződést takarítja a bak, a régi agancsot is megmozgatja és az könnyen leválik az agancstörőről, mert a levetés folyamata időközben már befejeződött. Ennek ellenére sem eshet le, mert az új agancs nagyon erősen körülfogja, így szabadon ül az új képződés közepén. Sokszor azért sem eshet le, mert az alsó része többnyire szélesebb, mint az őt körülfogó agancsgyűrű átmérője.

A kettős agancsú bak valószínűleg valami külső ok miatt nem vetette le a régi agancsot. Ez az ok keletkezhet pl. úgy is, hogy a levetési folyamat megindulása idején beleakadt agancsával valamibe, s ennek következtében késik az agancslevetési folyamat. Ilyen esetben az első, annak idején le nem vetett agancs is kis kores marad vagy nagyon gyenge kép-

zöldmény szokott lenni, és a körülötte kifejlődött új képződmény sem lesz erős.

A kettős agancs nagyon ritkán fordul elő, az élő bakon többnyire meg sem állapítható, de mint kores agancsképződmény feltűnik és kigyomlálendő.

Hiányzó heréjű bakok agancsfejlődése. Kísérletek folytak az agancsfejlődés és a hím nemiszerv összefüggésének felderítésére. E kísérletek alapján megállapították, hogy

az agancstőképződés előtt kiherélt bakgida nem hoz agancsot,

az agancstő kifejlődése után történő kiheréléskor kis gumó alakú paróka képződik az agancstőveken,

ha öregebb bakot agancsának fejlődése közben herélnek ki — amikor az agancs még barkás — a fejlődő agancs parókévá torzul.

Barkás agancsú bak kiherélésénél az is megeshet, hogy a barka megmarad és csak a következő évben indul meg a paróka képződése. Ha idősebb, érett agancsú bakot herélünk ki, a bak rövid idő alatt elveti agancsát és vagy még abban az évben, vagy a következő agancsfejlesztéskor parókát növeszt.

Féldoldali kiherélés nem mutatott elváltozást az agancson. Mégis megessett szabadon élő bakokkal, hogy miután fél heréjét ellőtték vagy féldoldala erősen megsérült, vagy pedig egyik oldalán megsántult, hogy egyik agancszára elkoresosodott. Helytelen azonban az a magyarázat, hogy mindig a sérülés vagy herélés átellenes oldalán képződik a kores agancszár. Több eset bizonyítja ennek az ellenkezőjét, habár előfordul az is, hogy az átellenes agancs koresosodik el.

Viszont lőttek már olyan parókás bakot is, amely híváskor sípra ugrott be és heréi rendben voltak. Feltehető ilyen esetben, hogy régebben volt valami rendellenessége, ami később elmúlt és csak annak következménye: a paróka maradt vissza.

Az elmondottakból kitűnik, hogy az agancs fejlődése összefügg a hím nemiszervvel, a herékkel. Ennek az összefüggésnek kiterjedt irodalma is van, de itt nem foglalkozom ezzel bővebben, mert azt hiszem, hogy az imént felsoroltak elég bizonyító erejűek ahhoz, hogy ezt a tételt elfogadhassuk.

Agancsos suta. A nőnemű egyedeken bizonyos fokig megtalálhatók a másodlagos hímjellegek, ugyanígy minden hímen a másodlagos nőnemű jellegek is, csak hogy lappangó állapotban, készen arra, hogy bizonyos körülmények között kifejlődhessenek. Az őzsuta koponyáján is megtaláljuk bizonyos fokig az agancstő alapját. Több sutát lőttek már, amelyek kimondott agancsfejlődési készséget mutattak, parókás vagy kis nyárszerű agancsot viseltek. A Mezőgazdasági Múzeumba vittünk be egy a Nyírségben lőtt agancsos suta koponyát, melyen gidaagancsszerű képződmények mutatkoztak.

A suta agancsképződménye vagy a bak agancsához hasonlóan mindkét oldalon, vagy csak féldalt jelentkezik. Lehetnek egyszerű agancstő formájú dudorodások is vagy vékony agancstövek és kis száruk, amelyek levetődnek és újra képződnek.

Az agancsos suták között akadnak olyanok (vadaskertben megfigyelt példányok), amelyek gidát is hoznak. Ezek egyes szakemberek állítása szerint különösen jó agancsú utódokat hoznak. Ez a nézet eléggé elterjedt, ezért szokták mondani, hogy az agancsos sutákat kímélni kell.

Volt már arra is eset, hogy a nemiszervek elsorvadása idézte elő az agancsfejlődést.

Előfordult, hogy az agancsos sutának még barkás agancsa mögött üveg-szilánkot vagy máskor lövedékdarabot találtak a koponyájában, így feltehető, hogy ez ingerelte a csonthártyát agancsfejlesztésre.

Rendellenesen fejlődik a *hermaphrodita* őzek agancsa. A hermaphroditizmus a mindkét nembeli ivarszerveknek ugyanazon állaton való jelenléte. Többféleképpen mutatkozhat. Megeshet az is, hogy mindkét nembeli ivarszerv ki van fejlődve. Arra is volt már eset, hogy az ilyen állat gidát is hozott.

Az ilyen állatok agancsa természetesen rendellenes, a selejtezésnél tehát kilövendő.

Ugyancsak hasonló következményekkel jár az *ál-hermaphroditizmus*, amikor a hím- és női ivarszervek ugyanazon állaton mutatkoznak ugyan, de nem fejlődtek ki.

Az ilyen állatot ki kell löni.

A KIVÁLASZTÁS ÉS A HELYES SELEJTEZÉS

Magyarországi viszonylatban többnyire ennek a munkának az eredménye a jó vagy rossz őzállomány. Csodákat, azonnali javulást azonban senki se várjon a jó selejteztől, mert az olyan éveken át rosszul kezelt állományt, melyből a továbbszaporításra értékes és kívánatos egyedeket hosszú évek során át kilőtték, nem lehet 1–2 év alatt megjavítani. Gondoljunk arra, hogy a suták kiválogatása éppen annyira fontos és sorsdöntő, mint a bakoké. Márpedig ezeknek teljes értékét csak a szaporulattól állapíthatjuk meg. Várnunk kell tehát a szaporulat felnövekedéséig, addig, amíg ezek el nem árulják az anya átörökített tulajdonságait. Erre még abban a kedvező esetben is szükség van, ha csak kiváló képességű, továbbszaporítás szempontjából kívánatos bakjaink vannak.

Az elrontott állomány kijavítására tehát hosszabb idő, évek kellenek. Ennek a várakozási időnek a tartama attól függ, hogy mennyire romlott, hanyatlott le az őzállomány minősége. Pl. 1945–1949-ig csaknem az egész ország területén elszórva több mint 600 000 hektáron (abban az időben házilag kezelt területeken) azonos elvek szerint kezdtünk hozzá az üzemterv szerinti vadgazdálkodásnak és selejtezésnek, amit csak a legkiválóbb szakemberek végeztek, és minden elejtett bak agancsát alaposan megvizsgáltuk, valamint az élő állományt is évente többször felülvizsgáltuk. Az eredmény az volt, hogy bár csak a legkiválóbb hozzáértők selejteztek ezeken a területeken, egyes területek őzállománya nagyon lassan javult. Ilyen volt pl. Gyulaj. Más területeken viszont az évek múlva (1950-től sajnos nagyon korán már) az engedélyezett bakok lövése idején sorozatosan estek el a jó agancsú bakok, olyan helyeken, ahol ezelőtt ezek elég ritkák voltak, pl. Szinben, Mátrában, Bükkben stb. Viszont a régebben is jól kezelt területeken öt év kímélet után 1950-re már kiváló minőségű állomány volt, pl. Gyula, Doboz, Sarkad stb. környékén. Az öt éves kímélet eredményéből viszont azt is láthattuk, hogy olyan helyeken is ugrászerűen javult az állomány minősége, ahol azelőtt nagyon rossz állomány volt. Legjellemzőbb példa erre Hőgyész, ahol a terület átvételekor egyetlen hatos bakot sem jelentettek be és valósággal elszörnyülködtünk, ami-

kor a sok előregedett, fogatlan sutát és dugóhúzó, gombnyársas és egyéb hibás bakot láttuk. Akit ez a hőségési selejtezés érdekel, az nézze meg a Mezőgazdasági Múzeumban kiállított hőségési selejtagancsok gyűjteményét.

Jó válogatás után három év alatt már csaknem minden második és harmadik agancsú bak hatos, és kb. arasznyi magasságú agancsot rakott fel ezen — az egész országban legrosszabb minőségű — özes területen. A helyes selejtezésen kívül az is segített ennek az eredménynek az eléréséhez, hogy a szomszédos lengyeli terület felől a széleken jó minőségű anyag húzódott át a sok rossz tulajdonságú őz helyébe, és hogy jó képeségű őzeket engedtünk ki az állomány javítására. Hőségészen tehát bebizonyosodott, hogy mint a legtöbb helyen, az állomány helytelen kezelése és túlságos elszaporodása okozta a leromlást, mert a környezeti tényezők nem változtak. Még talán inkább romlottak, mert a szarvasállomány egy érdekes kísérleti tervnek megfelelően igen elszaporodott, ami általában kedvezőtlen az őzállományra nézve. Ugyanis az elszaporodott szarvasok a betegségeket is terjesztik és kis területen nagy tömegben élve, a növényzetet is jobban kiélik. Nemcsak a hőségési nagyon gyenge állományt sikerült aránylag rövid idő alatt megjavítani, de Királyhalmán, Tompa-Kelebián, Szinben stb. is szinte ugrásszerűen emelkedett a minőség.

Azt tapasztaltam, hogy az állomány gyenge vagy jobb minőségétől függően, hazai viszonylatban általában 3–8 év alatt lehet jó őzállományt elérni. Ez a sajnos elég hosszú idő azt mutatja, hogy egyes helyeken az éveken át folytatott tervszerűtlen lövöldözés bizony alaposan elrontotta őzállományunkat. Általában a javulás idejét szűkebbre szorítva, öt év alatt nagyon sok helyen jó állományt érhetünk el. Ezt az időt azonban rá kell szánni, hogy jó minőségű őzállományunk legyen.

A selejtezés célja az őzállomány kiválogatása, nemesítése, az alkalmatlan egyedeknek idejekorán való eltávolítása, hogy az ivadékok nemzésében csak a kívánatos jó tulajdonságú bakok és suták vehessenek részt. A helyes selejtezéssel a továbbszaporításra alkalmatlan egyedeket kell kigyomlálnunk, viszont a jó tulajdonságú sutákat és bakokat hagyjuk megőregedni és továbbszaporítani.

Az őz sajnos aránylag rövid életű vadfaj. Hazai viszonylatban fejlődésének csúcseit 3–6 évre becsülhetjük. Itt tehát nem lehet évekig várni, kísérletezni, hanem már fiatal korban — egy-, két éves korban — kell erősen válogatni, különben a rossz tulajdonságú egyedek gyorsan elszaporodnak és elveszik a helyet a kívánatos tulajdonságú őzektől.

A selejtező vadásznak gondosan kell elbírálnia minden egyed, egyidejűleg annak korát is meg kell állapítania, s ezeknek alapján eldöntenie, hogy a megfigyelt őz a törzsállományban meghagyható-e vagy kilövendő. Ahol az állomány minősége jó, ott csak a kifogástalan őzeket hagyjuk meg, ott azonban, ahol az állomány csak közepes vagy gyenge, kevésbé szigo-

rúan selejtezzünk, vagyis még a közepes minőségűek közül is kíméljük azokat, amelyekről fejlődés remélhető. A beteg, feltűnően satnya, valamint a minőségrontó tulajdonságú egyedeknek azonban itt sem kegyelmezhetünk.

A selejtezés során a következő tulajdonságokat kell figyelembe venni:

1. agancsfejlesztő képesség,
2. átörökítő képesség,
3. fajfenntartó képesség,
4. betegségekkel, időjárási viszontagságokkal szembeni ellenállóképesség,
5. fejlettség, fejlődési erély.

1. Az agancsfejlesztő képességet az agancs hossza, vastagsága, alakja, ágaképződése, koszorúfejlődése és gyöngyözése alapján bíráljuk el. Az agancsfejlesztő képesség egyéni tulajdonság, amely azonban kedvező körülmények között egyes populációkra (pl. Békés megyében Gyula, Doboz, Sarkad környéke) is jellemző lehet. Többnyire a jó csontfejlesztő képességgel függ össze, ezért az erős csontozatú egyedeket óvni, elszaporítani kell. A nagycsontú, erős, a többiekénél többnyire hosszabb fejű őzeknek jobb a csontfejlesztő képessége.

2. Az őzállományban is előfordulnak olyanok, amelyek sajátos tulajdonságaikat feltűnő módon örökítik. Ha ezek különösen jól fejlett, jó alakú, szép koszorúval és erőteljes gyöngyözéssel díszes agancsot viselnek, úgy állományunknak legértékesebb tagjai, melyeket a minőség fejlesztésének érdekében, a tenyésztőképesség végső határáig (kb. 10 év) kímélnünk és óvniunk kell. Sajnos az őzek átörökítő készsége kísérleteink szerint nem vehető könnyen észre, mégis, aki vadállományát éveken át szakértelemmel figyeli, az ilyen egyedeket utódjaikon észlelt hasonlatosságokról felismerheti.

A közepes vagy gyenge tehetségű bak később, idősebb korban is csak közepes vagy gyenge agancsú marad és utódjai sem lesznek különbek.

3. Fajfenntartásra nem minden állat képes. Amint vannak állandóan három gidát ellő suták, ugyanúgy vannak — bár ritkán — éveken át meddő suták is és hasonlóan magtalan bakok is. Mégis megemlítem ezt a szerencsére csak nagyon ritka esetet is, ami többnyire csak a túlságosan elszaporodott és elsatnyult őzállományban szokott előfordulni. Mindenestre, ha évről évre állandóan csökken a gidák átlagos száma, úgy gondosabban figyeljük az állomány egyes egyedeit. Különösen üzekedési időben legyünk résen, és ha valamelyik bak 2—3 éven át látszólag nem törődik ebben az időszakban a sutákkal, megeshet, hogy ennek magtalansága az oka. Legjobb ilyenkor a kilövés előtt hozzáértővel megbeszélni a tennivalókat, mert ez elég ritka eset.

4. Betegségekkel, rossz időjárással és más kedvezőtlen környezeti hatással szembeni ellenállóképesség egyéni tulajdonság. Tehát a rossz idő vagy egyéb kedvezőtlen befolyás utáni nagy elhullásnál megmaradt egyedeket

jól figyeljük meg és évek múlva is kíméljük, óvjuk őket, mert ezek általában jobban bírják a kedvezőtlen hatásokat és ellenállóbbak társaiknál. Az erőteljes, minden szempontból megfelelő bakoktól és a jól táplált, egészséges sutáktól korán (naptári év szerint korán, tehát április végén, május első napjaiban) született, gyorsan és erőteljesen fejlődő egyedek ellenállóbbak a foltos szőrű, satnya, beteges külemű, későn üzekedő, gidázó, vedlő, általában minden életmegtnyilvánulásukban elmaradó őzeknél.

5. A jó fejlődő erélyről tulajdonképpen már az előző pontban megemlékeztem. Mégis külön pontban kiemelem, mert ezt a kívánatos tulajdonságot, a gyors fejlődési képességet, nagyon fontosnak tartom. Éveken át figyeltem őzeket zárttéri kísérletek során és kinn a szabad természetben is, és azt tapasztaltam, hogy a fejlődési erély egyéni és átöröklődő tulajdonság. Az idejében üzekedő, gidázó, vedlő suták és bakok gidái gyors fejlődésűeknek bizonyultak, míg e természeti tulajdonságokkal elkéső egyedek szaporulata is késői fejlődésűnek bizonyult. Lehet, hogy ennek oka az egyedi tulajdonságon kívül néha valami betegség vagy egyéb, amit nem sikerült még kikutatnunk, de mindenesetre ajánlatos kímélni a gyorsfejlődésű egyedeket.

A következő tudnivaló az, hogy ki, mit, mikor és hogyan selejtezzen. Elég nehéz kérdések, amelyeket csak teljes nyíltsággal, kendőzés nélkül lehet jól megoldani. Legnehezebb talán mindjárt az első kérdés.

Ki selejtezzen? A felelet egyszerű: csak az, aki ehhez ért, mert ha nem szakértő végzi ezt a fontos munkát, akkor hiába minden szakkönyv, jótanács, mert csak illuzórikussá, üres formasággá válik állományszabályozási tervünk és vadgazdálkodásunk is.

Nagyon fogas kérdés, de szembe kell nézni vele, mert ezen áll vagy bukik a selejtezés és ezzel együtt az őzállomány minősége is. Ha már mindenképpen mással is akarunk selejtezteni a szakembereken kívül, úgy ezek a „selejtező vendégek”, „vadászvendégek” kizárólag csak a hivatásos vadász-szakértők tanácsai alapján járjanak el.

Vadászvendéggel sem lehetetlen jól selejtezni, ha az pontosan betartja hozzáértő vezetőjének tanácsait és csak arra a vadra lő, amelyet neki erre a célra kijelölnek. Sajnos ezt az egyszerű és könnyen érthető szabályt sem tartják mindig be. Márpedig ez magának a vadászvendégnek is érdeke lenne.

Aki nem ismeri a legaprólékosabban a vadászterületet, és nem ismeri a vadállományt faj, nem, kor, minőség és tartózkodási hely szerint, egyedenként, az ne induljon el selejtezni. Még a legjobb szándékkal is csak a kívívóan, „kiabálóan” selejt agancsú (gombnyársas, dugóhúzó, parókás stb.) egyedeket lőheti ki, hosszú és sok hiábavaló járás-keelés, fáradságos munka és nem utolsósorban a vadállomány oktalan zavarása árán az, aki nem ismeri tökéletesen a terepet és az állomány minden egyes darabját.

Aki nem él a területen, honnan ismerje fel pl. a suták közül azt, ame-

lyiknek két éven át is csak közepes vagy gyenge fejlődésű szaporulata volt. Vagy honnan tudja megítélni, hogy az előtte álló bak agancsa az előző évhez viszonyítva mennyit fejlődött vagy hanyatlott?

Csak az értékelheti helyesen és elfogulatlanul az állomány minden egyes darabját, aki köztük él vagy legalábbis évről évre egyedenként végignézi az őzállományt.

Az ország csaknem valamennyi őzpopulációját vizsgáltam már és sok helyen selejteztam, de sohasem fordult még elő, hogy a helyi ismeretekkel bíró, hozzáértő hivatásos vadászoktól ne kaptam volna értékes, felhasználható tanácsot. A helyismeret és az állomány ismerete már fél siker! Amihez már nem kell más, mint elméleti szaktudás és megfelelő önmérséklet, vagyis hogy csak akkor szóljon a puska, ha már megbizonyosodtunk, hogy a keresett vad áll előttünk.

Sohase szégyelljünk tanácsot kérni és sohasse feledjük el, hogy akinél a puska van, azt — akármilyen öreg, tapasztalt vadász is — csaknem mindig befolyásolja a „vadászláz”. Sohasem resteltem bevallani, hogy még a legjobban ismert területen és őzállományban is úgy selejteztam a legszívesebben, ha lövés előtt volt kívül „megbeszélni” az előtttem álló vad megítélését. Az igazi nagyvad-vadászt és elsősorban a vérbeli hivatásos vadászt az jellemzi, hogy a vad becserkészése (1–2 vadfajtól eltekintve) és a csülkösvad megítélése okoz neki örömet, nem pedig ujjának begörbítése a ravaszod.

Nagyon sok hivatásos vadász tette le előttem a legbiztosabb és legjobb vadászvizsgát, amikor neki engedtem át az elejtés jogát az általam kiválasztott vadra. Aki mindenáron csak löni akar, az menjen céllövöldébe, mert az igazi vadásznak a vad elejtése csak pontot jelent a vadászélmények végén és nem azért megy az erdőbe, hogy mindenképpen elejtse a vadat, hanem hogy megfigyelje azt otthonában, ellesse annak rejtett életmegnyilvánulásait, gyönyörködjön a természetben, de okatlanul sohasse irtsa, pusztítsa annak egyetlen lakóját sem!

Érdekes, hogy az emberek más sportágban kevésbé szégyellik bevallani járatlanságukat, de a vadászatnál, ahol pedig élőlények — fel nem támasztható életek — forognak kockán és ahol a puskával jóvátehetetlen hibákat is lehet elkövetni, sokan nem hajlandók bevallani, hogy még nincs meg a kellő gyakorlatuk. Sajnos a vadászok jó része a „puskázást” és a puskát összetéveszti a vadtenyésztéssel, a vadászatot a vadgazdálkodási ténykedéssel, és vadászt a vadgazdával vagy a hivatásos vadással.

A hozzáértésen kívül idő is kell a selejtezéshez. Akinnek nincs elég ideje, az számoljon azzal, hogy esetleg eredménytelenül fog cserkészni és barkácsolni. Vadászaink legnagyobb hibája, hogy mindenáron löni akarnak — a hivatásos vadászé pedig, hogy mindenképpen „lövetni akar” a vadászvendéggel. Ne higgyük azt, hogy csak akkor vadásztunk és mulattunk jól, ha mindenáron kierőszakoltuk a vad elejtését. Az ilyen vadászélmény —

ha kissé magába néz a vadász — előbb-utóbb örömmé változik. Aki tehát selejtezni akar, az ne a vezetőt szidja, ha nincs eredmény, hanem ha rövid az ideje, számoljon előre a sikertelenség lehetőségével. Ha pedig mindenáron lőni akar, akkor menjen hajtó vagy körvadászatra, ahol több az esély a gyakori puskázásra.

Sohase felejtsük el, hogy a selejtezés a vadgazdálkodásnak egyik fontos mozzanata, amit nem lehet hebehurgyán végezni. A gyors és szakszerűtlen selejtezés címén végzett lövöldözés az elrontott őzes területeink rákfenéje. A selejtezés címén kilőtt szép reményekre jogosított fiatal őzek, a sok fejlődésben levő agancsú bak elejtése teszi tönkre a legjobb őzes területet is.

A selejtezés előtt sohasem árt elolvasni a szakirodalmat, hogy emlékeztünkben felfrissítsük a tudnivalókat.

Mit kell kiválogatni, selejtezni és mit nem? Nemek szerint ne tegyünk különbséget a válogatásban, egyformán bíráljuk el és válogassuk ki mind a bakokat, mind a sutákat. Nagyon helytelen, amikor csak a bakokat vagy csak a sutákat selejtezik. Ugyanez vonatkozik a gidákra is, amelyeket szigorúbban kell kiválogatni. A bakok agancsa jó útmutató a selejtezéshez. Az agancs különféle rendellenes változatait külön fejezetben ismertetem.

A kiválogatás során igen nehéz a fejlődésben idő előtt, tehát korán, a 2–3. évben megakadt, örökösen egyformán nemkívánatos közepes vagy gyenge agancsot felrakó bakok és az ezeket ellő suták selejtezése. Az állandóan közepes egyedeket nagyon fontos kiválogatni, mert ha elszaporodtak, akkor már nehezen és hosszú idő gondos munkája után lehet eredményes az állományjavítás.

Kétségtelen, hogy az állandóan közepes képességű, fejlődésre képtelen egyedek kiválogatása nagyon nehéz feladat. Minden erdőtjáró, erdőben élő vadász előtt ismeretes, hogy a második agancsú közepes bakot sokszor mennyire nehezen különböztethetjük meg a jobb (ha nem is jó!) első agancsú baktól vagy a harmadik közepes agancsú őzbakot a második, még fejlődőképes agancsú állattól, sőt állítom, hogy ez a megkülönböztetés néha lehetetlen. Bármennyire ismerjük az agancsfejlődés törvényszerűségeit, és bármilyen biztosan is határozzuk meg az élő őz korát, mégis tévedhetünk. Ezért meg kell találnunk a megoldást, mert enélkül nem selejtezhünk helyesen.

A megoldás az állomány minden egyes egyedének ismerete. Minden őzet évről évre úgy kell megfigyelni, hogy az évente újra felrakott agancson és a szaporulaton láthassuk a javulást, a fejlődésben való megakadást vagy a hanyatlást.

Természetesen csak gyakorlott szem tud különbséget tenni őz és őz között. Gondoljunk itt a falusi kondásra vagy juhászra, milyen pontosan megmondja, hogy a hozzá nem értőnek teljesen egyformának látszó kondából vagy nyájból melyik kinek a tulajdona.

Minden hivatásos vadásznak el kell sajátítania ezt a megfigyelőképességet. Már gyerekkoromban csodálkoztam, amikor az egyik jószemű erdész a Nyírségen télen néha csapatba verődött őzek közül — megmutogatta, hogy melyik a recéstói suta, melyik a szérűskerti suta ünőgidája stb. Vogl H. nemcsak a nagyobb csapatba verődött szarvasok egyedeit ismerte fel, de megmondta azok egészségi állapotát is, pedig akárhogy is figyeltük őket, egyforma simaszőrűnek és gömbölyűnek láttuk valamennyit és sehogysem vettük észre rajtuk a bögölylárva nyomait. Mikor aztán az előre kijelölt ünőket kilőtte és még az elejtetteken sem vettünk észre semmit, elmondta, hogy már régebben ismerte őket, amikor még jól látszott rajtuk a bögöly kibújt lárváinak a nyoma az egyenetlenül felborzolt szőrzenen. Az őzkeretek hozzáértő gondozói mindig meg tudták különböztetni az ott élő 20—30 őzgidát, és nevükön is szólították őket. Az első időben ellenőriztem, hogy nem tévesztik-e össze az őzeket. A gidákon csak általam ismert, kevésbé látható helyen kis ollóval a szőrt mindegyiknél más és más módon megnyírtam, és így megjelölve őket kipróbáltuk a személyzetet, hogy nem tévesztik-e össze őket. Egyetlen alkalommal sem tévedtek. Vagyis a hozzáértő és az őzeket jól megfigyelő ápolók egyedenként ismerték őzeiket. Később én is megismertem az őzkeret ápolói által mutatott különbségeket és megtanultam felismerni a fej különböző formáját, az egymástól eltérő mozgást, járást stb. A szabadban, ahol minden kaszálónak, vadlegelőnek megvan az állandó őzállománya, a tartózkodási hely ismerete is nagy segítségünkre lehet az egyes őzek felismerésében. Nagyon sok hivatásos vadászt ismerek, akik helyi ismereteik alapján jegyezték meg őzállományuk egyedeit. Ezt gyakorlattal bárki elsajátíthatja.

Az őzegyedek ismerete csaknem biztos útmutatást ad a selejtezőnek, mert ha azt látjuk, hogy hasonló környezeti viszonyok között egyik évről a másikra sem javul a közepes agancs, úgy azzal az őzzel nincs mit várni. Különösen az aránylag vékony, közepes magasságú, gyöngytelen és fakószínű agancsú bakokat selejtezzük ki. Ugyanígy ki kell válogatnunk a nem fejlődő bakokat ellő sutákat is.

Sokat segít a selejtezésben az összehasonlítás is. Pl. ha egymáshoz közel áll több gida, a testnagyságok összehasonlításával is könnyen megállapíthatjuk, hogy melyik maradt el közülük a növekedésben. Ebben a munkában is segítség az egyedek ismerete, mert pl. megeshet, hogy télen, a növekedésben elmaradt ünő csak akkora, mint a jól fejlődő előző évben született gida.

A selejtezés során, ha lehet, állapítsunk meg bizonyos *sorrendet*. Ez azt jelenti, hogy a legkevésbé kívánatos egyedekkel kezdjük a selejtezést, mint pl. a gyilkos bakok, amelyeket — amikor csak a tilalmi idő engedi — mindig ki kell lőni. Általában, ha tudjuk, hogy milyen mennyiségű őzet kell kilőnünk, elsősorban a nagyon rosszakat igyekezzünk kiselejtezni.

Mikor kell selejtezni? Feltétlenül még az üzekedési idő előtt kell kilőni az átörökítésre nem kívánatos bakokat. Ezt a munkát tavasszal, a még ki nem zöldült erdőben végezhetjük. Ebben az időszakban a tél viszonyosságai után még bizalmasabbak a bakok, mint nyáron, és a lombtalan erdőben könnyebb megtalálni őket. Ebben az időben jól megfigyelhetjük őzeinket. Augusztusig selejtezzünk ki minden olyan bakot, melynek továbbszaporítása rontaná az állomány minőségét. Azokat a bakokat, amelyeket selejtezésre szántunk ugyan, de olyan múló hibájuk van, amely nem rontaná az állományt, vagyis utódaiknál az nem lép fel (pl. agancszár-törés, testsérülés stb.) az üzekedési időben lőhetjük ki. Végül a jó állománynál már évente előirányzott, lehető jó agancsú bakokat lehetőleg az üzekedés végén vagy ha csak erre mód van, az üzekedés után ejtsük el, hogy azoknak — ebben a számukra utolsó évben — is módjuk legyen továbbszaporítani és jó tulajdonságokat átörökítve az állomány minőségét javítani.

A gida nélküli, több éven át jól megfigyelt meddő sutákat vagy azokat, amelyeknek gidái elpusztultak, vagy egyéb ok miatt kilövésre ítéltük őket, csak januárban lőjük ki. Ilyenkor nagyon vigyázzunk, és csak akkor szóljon a puska, ha biztosan a már többször megfigyelt és kilövésre kijelölt suta áll előttünk. Gyakran megesik, hogy a gida messzebb, távolabb elcsatangol anyjától vagy takarásban áll, tehát csak akkor ítékezünk, ha biztosak vagyunk a dolgunkban. Ha a gida egészséges és feltűnően gyors fejlődésű, de az anyját valamilyen erősen megokolt hiányosság miatt kénytelenek vagyunk kilőni (pl. Berzencén előfordult, hogy az egyik suta olyan szerensétként sérült meg, hogy lábtöből hiányzott az első lába), úgy az ilyen sutát is csak januárban selejtezzük ki, hogy minél tovább szoptassa, óvja és vezesse gidáját.

Az legyen az elv, hogy legelőször, tehát már a selejtezés első évében igyekezzünk a továbbszaporításra nem kívánatos egyedeket kiszedegetni, azután a kedvező ivararány és koreloszlás érdekében kilövésre kijelölt őzeket. Ez utóbbi azt jelenti, hogy ha két sutára három baknál több jut, úgy a kedvező ivararány elérése érdekében mindaddig több bakot kell kilőni, amíg el nem érjük a kívánatos ivararányt. Ha a korosztályokban nagy az eltolódás (pl. ha túlságosan sok a kétéves bak), úgy a kívánatos koreloszlás érdekében a kétéves bakokból kell annyit kivenni, amennyit a jó koreloszlás megkövetel. Ha egy év alatt nem lehetséges a kívánatos állapotot elérni (pl. olyan sok az egyéb súlyos hibával terhelt, átörökítésre nem kívánatos bak), úgy a kétéves bakok számát nem egy év alatt, hanem két vagy három év alatt csökkentjük, amikor ezek már három-, négyévesek lesznek. A selejtezés ütemét és sorrendjét az állomány minőségi javítása szabja meg. Ha pl. új területünkön az első agancsú bakjaink mind gombnyársas agancsot raknának fel, úgy valamennyit ki kell lőni, hogy új területünkön (azért új terület, mert jól kezelt területen ez nem fordul

hat elő) már induláskor biztosítsuk a jövő jó tenyészanyagát. A legjobb útmutatást a selejtezés mennyiségének ütemére a később tárgyalandó állományszabályozási vagy selejtezési terv adja.

A minőségjavítás során az első évben vagy helyesebben években kevésbé szigorú mértékkel selejtezzünk. Ekkor még csak a legkirívóbb hibákat (gyilkos agancs, gombnyársas, félszárúság stb.) igyekezzünk kigyomlálni. A következő évben vagy helyesebben években (ha az első évről még maradt kigyomlálni való) már szigorúbb mértékkel bíráljunk, a kisebb hibákra is rá kell térni (pl. menetelő agancs, líra állás stb.). Ha már ezek is elfogytak, akkor már a legkisebb hibákat (nem kívánatos ágtűzés, kevés gyöngyözés stb.) sem nézzük el, úgyhogy végül csak a legjobb tulajdonságú bakok és a legértékesebb suták maradhatnak meg. Ezután következik a koreloszlás szabályozása.

A selejtezés fontosságára való tekintettel és a munka megkönnyítése érdekében kor és nem szerinti csoportosításban ismertetem a selejtezés végrehajtását.

GIDA SELEJTEZÉS

A fiatal (1–8 hónapos) őzgidák közül löjük ki:

1. A betegeket, gyengeket és satnyákat. Felismerhetők borzas szőrükről, púpos hátukról, általában fejletlenségükről. Ezeket a jeleket könnyen észrevehetjük, ha a satnya gidákat összehasonlítjuk az ugyanakkor látott egészséges, jól fejlettekkel.

2. A késői gidákat. Ezek megkésve születvén, társaiknál gyengébben mennek neki a télnek. Fejletlenebbek, gyengébbek a rendes időben születetknél — erről ismerhetők fel.

3. Gyenge anyáktól született gidákat. Ha a gida mellett gyenge, fejletlen, satnya anyát látunk, mindkettőt kilőhetjük. Ilyenkor az első lövés mindig a gidának szóljon, csak a második a sutának.

Két gida esetén lehetőleg löjük ki a gyengébbet, hogy a megmaradt gidának több tej jusson. Ugyanígy három gidából a két satnyábat löjük ki.

4. Az előhasú ünők gidáit. A gidák kilövésekor az ivararányra is kell gondolnunk és mindig az erősebbet hagyjuk meg. Néha két egyenlő fejlődésű gidából kell választani. Ilyenkor ha a bakgidát hagyjuk meg, akkor azt augusztustól többnyire felismerhetjük a homlokán fejlődő agancsdudorról.

December táján a félév körüli gidákon már jól felismerhetők a bak- és a sutagidák közötti különbségek. A bakgida rövidebb, zömökebb, fején — különösen távesővel — jól láthatók a kis dudorok, az agancsképződés első jelei. Téli csuhájában jól kivehető már a bakgida „ecsetje” (nemiszervénél mutatkozó szőrcsomó), valamint a farán a kerek „tükör”. Ezzel szemben

a sutagida ismertetőjele a szív alakú „tükör”, melynek alsó részén októberben látszik már a „kötény”, a nemi szervet körülvevő szórzet.

A gidaselejtezést tehát a fenti szempontok értelmében végezzük, a nemi különbségre való tekintet nélkül.

A gidalövés nagyon fontos. A gyenge és beteg gidákat időben el kell távolítani, mert ezek egyrészt nem kívánatosak, másrészt visszavetik még fiatal anyjuk fejlődését is. A jó állomány alapja az egészséges, jól fejlett szaporulat. Ha mód van a gidák szigorúbb selejtezésére, úgy a betegeken és csenevészeken kívül lőjük ki az ünök első gidáit és a 3 gida vagy 2 gida közül a gyengébbet, illetve a gyengébbeket.

BAKOK SELEJTEZÉSE

Első agancsú bakok, az első életév betöltése előtt júniusig. A gida február körül veti el gidaagancsát, akkor kezdi meg első tulajdonképpeni agancsának fejlesztését. Az első agancs már elárulja a bak jó vagy rossz agancsfejlesztő képességét, ebből következtetni lehet tenyészértékére, amely akkor bizonyul be, ha ezt a képességet örökíti is, tehát a bak ivadéakai jó agancsúak.

Az első agancsnál az agancs tömege a döntő. Itt még nem az agancs alakja, szárának és ágainak alakulása a fontos, csak az agancstömeg legyen minél nagyobb! Az alak — a gyors növés, hirtelen fejlődés következtében — lehet kevésbé tetszetős is, hiszen az első agancs alakja nem is irányadó a későbbi agancs alakulására. Gyakran megesik, hogy az első agancsnak még nincs koszorúja sem, ami azonban ebben a korban általában nem hiba.

Kímélendők a jó agancsot viselő bakok! Agancsuk lehet nyársas, villás (a villás forma csak mint első agancs és a hanyatló agancsú öregeken tűrhető meg) vagy hatos, de lehetőleg már április hónapban el kell érnie a fülmagasságot. Az nem hiba, ha az agancstakarítással elkésnek egy kicsit, teszem azt csak júniusra készülnek el vele, földolog, hogy az agancs nagytömegű legyen.

A barka ledobása után ne lepődjünk meg az agancsszár vékonyságán, mert az első agancs barkája különösen vastagot szokott mutatni. Jó és kiváló tulajdonságú elsőagancsú bakok agancstöve is aránylag erős, csontozatuk vastag, testsúlyuk 15–20 kg körül ingadozhat. (Ilyenkor idősebbet mutat az alakjuk.)

Egy év betöltése után, a második életévben júniustól a jó bak agancstöve már erős, 14–16 mm átmérőjű. Az agancs tömege is tekintélyes lehet (150–180 g), szármagassága 15 cm körüli, a füllel egy magasságú. Sokszor már koszorúképződés is látható.

A kiváló tehetségű bak agancstöve ilyenkor 17–20 mm, agancsának tömege 180–230 g, szármagassága 15 cm-t meghaladó (fülénél magasabb).

Az ilyen agancsokon gyakran találunk szép koszorúkat és ezek fölött erős gyöngyözést.

Ki kell lőni a gyenge agancstömeget mutató első agancsú bakokat. Ezen sokszor a fűnél jóval alacsonyabb, gyöngytelen, sima szárú agancs a többnyire vékony agancstövek összehajlása következtében ugyancsak összehajló, koszorúnak még jele sincs. (A koszorú az első agancson nem követelmény, de jelenléte jó tehetségre vall.) Az ilyen bak testben is gyengébb jó képességű társainál, csontozata is vékonyabb. Feltétlenül lelővendők a gombnyársasok is, melyek sokszor még augusztusra sem tisztítottak le.

Második agancs, a harmadik évben levő bakok. A második év folyamán a jó és kiváló képességű bakok nagyot fejlődnek. Május végén, június elején már megvedlettek, élénkvörös színűek, simaszőrűek. A jó agancs mintegy tizenháromszor magasabb a fűnél. A szép koszorú és a gyöngyözés kívánatos.

A villás és nyársas alak ilyenkor már hiba.

Itt már nem adhatók méretek, mert ebben a korban már díjas agancs is előfordult, rendkívül jó képességű bakokon. Ebben és a következő 2–3 évben minden jó képességű bak agancsa rohamosan fejlődik.

A gyengéket ebben a korban bátran kilőhetjük. Ne várjunk, ne halogassuk a kilővést (hacsak nem valami különös körülmény — pl. erős tél miatt következett be általános állománygyengülés — készlet arra), mert a legtöbb állomány fejlődésének ez a kerékkötője, hogy nem ismerik fel a tehetségtelen, „örökké közepes” bakot. Nagy hiba ilyenkor a határozatlanság!

A második agancsokra jellemző, hogy tömegük a szár felső részében mutatkozik. Ágaik erősek és hosszúak, többnyire a szemáguk erős. Ilyenkor az sem baj, ha az ágak végei nem hegyesek, hanem tompák, ilyenkor ez még csak a fiatalság jele.

Harmadik agancs, négyéves bakok. Jó és kiváló képességű bakok agancsa, ha még az előző évben nem mutatott volna sokat, most ugrászerűen fejlődik. Az agancs tömege sokszor még mindig a szárak felső részébe tolódik, az ágak hosszúak, erősek (különösen a szemág), immár hegyesek és csiszoltak.

Ezek a bakok gyakran már kiváló agancsot hoznak fiatal koruk ellenére is. E korosztály bakjainak elejtésével követhetjük el a legnagyobb hibákat, annál inkább, mert hiszen ezek a tetszetős agancsot és testnagyságot mutató bakok még tapasztalatlanok, könnyen becserkészhetők, hívásra is könnyelműen beugranak.

A gyenge, rossz benyomást keltő bakokat ebben a korban már könnyörtelenül ki kell lőni. Közepesekkel ilyenkor már ne kísérletezzünk.

Negyedik és ötödik agancs, öt éves és hat éves bakok. Hazai viszonylatban a bakok zöme a negyedik és ötödik évtől kezdve már nem javítja

agancsát. Ha eddig nem mutatta meg, hogy mit tud, ezentúl aligha hoz jobb agancsot. Jó bakok agancsa ilyenkor különösen fejlett koszorúkkal, szép gyöngyözéssel és erős, hosszú ágakkal tűnik ki, az agancs tömege azonban már láthatólag a száraz alsó harmadába süllyedt.

A rossz tulajdonságú bak agancsának ágai ebben a korban már rövidebbek, vékonyak és különösen az agancs felső részén már a hanyatlás jelei mutatkoznak.

Hanyatló agancsú bakok, hat-, hét-, nyolcéves bakok. Hazánkban az özek többnyire már az ötödik, hatodik — kiválóbb egyedek hetedik, nyolcadik — évben hanyatlásnak indulnak. Az agancs felső része gyengül, elvékonyodik, az ágak rövidülnek, később ághanyatlás lép fel, mikoris az ágak helyét csak a száron látható törés és él jelzi. (Többnyire először a hátsó ág marad el.)

Az ismert jó agancsú és különösen jól átörökítő bakokat nem szabad hanyatlásuk beálltakor azonnal kilőni, mert még tenyészképesek és bizonyára jól örökítenek. Ha már nagyon erősen szembetűnő a hanyatlás, akkor a bak kilőhető.

A harmadik, negyedik, ötödik és a hanyatló agancsú bakoknál már nem írom le részletesen a kiselejtezendő, középszerű és annál is gyengébb bakokat, mivel itt a legkülönbözőbb formák és lehetőségek adódnak. Ezek közül általában azokat kell kilőni, amelyek a terület jobb képességű átlag bakjainál gyengébbek.

Irányadó elv legyen, hogy évről évre szigorítani kell a selejtezés mértékét. Az általános javulás menete szerint könnyen felismerhető selejt bakot minden korban ki kell löni, azzal már nem érdemes kísérletezni. Felismerése a leírtak nyomán világos. Sokkal nehezebb az örökösen közepes bakok selejtezése. Ehhez nagyon jó támpontot nyújt a kb. egy korosztályba tartozó bakok agancsainak összehasonlítása. Ilyenkor rögtön megmutatkozik, hogy melyik a selejt és melyik a jó tulajdonságú bak.

Nagyon fontos a gyors és biztos elhatározás készsége. Ehhez természetesen gyakorlat kell, ezért kezdő vadász sose próbáljon egyedül selejtezni, mert több kárt tesz, mint hasznot. A hozzáértő szem elég hamar megismeri a selejt agancsot. Ehhez azonban előképzettség és gyakorlati tudás szükséges.

A bakok kilövésénél a legáltalánosabb hiba: *többnyire a fiatalokat lövik ki.* Szükséges lenne a jó minőségű, kiváló képességű bakokat legalább hat-hétéves korig meghagyni, hogy tovább adhassák jó tulajdonságaikat, hogy feljavítsák az egész állományt. A hazai kiállításainkon láthattuk, hogy nagyon ritkán kerülnek öreg bakok a kiállításra, mert a felküldöttek jó részét korán, fiatalon lötték ki.

Hagyjuk a jó bakokat megöregedni!

Nem minden bak mutatja meg tehetségét 3 éves korában, mert nálunk is akadnak olyanok, melyek csak 5 éves korban hozzák legjobb agancsu-

kat. (Északon ugyanis, pl. Svédországban 8—9—10 éves korban éri el a csúspontját az őzagens, ott lassan is fejlődik az őz, következőleg hosszabb életű is.)

SUTÁK SELEJTEZÉSE

A suták selejtezése rendkívül nehéz feladat, mert itt nincs olyan látható és könnyen megfigyelhető támpont, mint a bakok évről évre váltódó agancsa. Pedig a sutasejtezés rendkívül fontos, mert tulajdonságaikat ők is átörökítik. Egyes szakírók szerint a suták még jobban átadják utódaiknak az agancsfejlesztő képességet, mint a bakok. Hasonló megfigyeléseim voltak zárttéri kísérleteim során, amit sajnos csak három évig folytathattam, de a szabadtéri megfigyeléseim során is többször meggyőződtem erről. Egyes jó képességű suták, ha a környezeti tényezők nem változnak kedvezőtlenül, évről évre jó agancsot felrakó utódokat szülnék.

A suták selejtezéséhez tehát az ivadékok tulajdonságai adják a legtöbb és biztos támpontot. Az egyes suták és azok szaporulatának ismerete nélkül többnyire csak sötétben tapogatózunk. Ezért ajánlatos vadaskertekben úgy megjelölni a gidák fülét, hogy könnyen megállapíthassuk, hogy melyik sutától származnak.

Természetesen a suták közül is selejtezzük ki a betegeket, gyengéket — de ne felejtsük el, hogy a gyenge gidák is többnyire gyenge sutáktól származnak, tehát a gyenge gidákat ellőket is. Azután lőjük ki a lassú fejlődésűeket, a többiekénél későbbben üzekedőket (az ünőket természetesen emiatt nem kell kilőni, mert az első gidázásnál késnek), a későn ellőket, későn vedlőket stb.

Feltétlenül kíméljük a jó erőben levő, erős testű, gyors fejlődésű, egészséges és jó utódokat gidázó sutákat. Az se baj, ha a suta 1—1 évet kihagy és nincs gidája. Csak a biztosan több éven át meddő sutákat kell kilőni. Az ilyenek elég ritkák. Felismerhetők arról, hogy mikor a suták közvetlen gidázás után legyengülnek — a meddők gömbölyűek, ragyogó szőrűek. Közvetlen a gidázás ideje előtt pedig nem látszik rajtuk a terhesség, míg a terhes suták jól felismerhetők.

Végül, előfordul ritkán, hogy egy-egy suta évről évre nem neveli fel gidáját. Ha ezt a róka vagy más ragadozó fogta el, az ilyen rossz anyák sem érdemelnek kíméletet.

Hogyan selejtezzünk? Nem szabad nekiállni és ötletszerűen válogatni. A selejtezést elő kell készíteni. Az előkészítés során az első lépés az állomány mennyiségének az ismerete. Ezt nem feltétlenül szükséges (bár előnyös) valamennyi egyed megfigyelése útján megállapítani, hanem az őz által hátrahagyott jelekből, mint a nyom, hulladék, kaparás stb. is következtethetünk jelenlétükre.

Az állomány mennyiségének megszámlálása után következik a minőség

megállapítása. Itt már minden őzet egyedenként is meg kell vizsgálnunk. Mégpedig nem is egyszer, hanem többször, amíg csak biztosan el nem döntöttük annak selejt vagy megtartásra alkalmas voltát. A sutákra elsősorban az ivadékok alapján mondjunk ítéletet, de lényeges ez a bakoknál is (pl. a hanyatlott agancsú, de jó tulajdonságú bakot akkor is kímélni kell, ha annak agancsa már a „selejtmértéket” üti meg, mert az agancs hanyatlása után még több évig jó utódokat szaporíthat). Sajnos, még kevés megfigyelésem van arról, hogy az agancs hanyatlásának első jelei után mikor áll be a testi hanyatlásnak ez a foka, amikor az őz alkalmatlan a továbbszaporításra. Eddigi megfigyeléseim szerint ez annyira egyedi tulajdonság és vidékenként is változik, hogy még átlag vagy irányadó évszám is nehezen mondható. Eddigi tapasztalataim szerint hazánkban többnyire kb. 12 év körül érik el ezt a kort, amikor a fogak elkopása, kitöredezése és egyéb tényezők együttes összejátszása következtében annyira legyengülnek, hogy már kevésbé alkalmasak egészséges utódok szaporítására. Ez is olyan kérdés a sok között, amit még több kísérletnek és megfigyelésnek az eredménye alapján lehet majd eldönteni. Megjelölt bakjaink között akadtak 10 évnél idősebbek is, amelyek jó erőben voltak, de ennél öregebb sutákat vagy bakokat nagy számban még nem figyeltem meg, így a felső korhatár nem állapítható meg. A suták között volt olyan is, amely 10 éves korában még jó, életerős gidát hozott, de akadt olyan is, amely 8 éves kora után már nem gidázott többé, bár látszólag az öregségen kívül más oka nem volt erre. Viszont olyan 9 éves suta is előfordult, amelynek gyenge gidája született, annak ellenére, hogy előzőleg jó testű, gyors fejlődésű, erős gidákat hozott. Végül pedig megfigyeltem olyan sutát is, amelynek 9 éves korára alig volt foga és nagyon legyengült, úgyhogy az öregség minden jele nagyon észrevehetően látszott rajta. Még igen sok adat kell azonban ahhoz, hogy ebben a kérdésben — ami gyakran nagyon is egyéni tulajdonság — megbízható felső korhatárt kimondhassunk.

Az egyedek megítélését nem, kor és egyéni tulajdonságok alapján végezzük el a selejtezés megkezdése előtt, az állományszabályozási terv készítése idején. Ehhez a munkához természetesen jó távcső és sok erdőjárás szükséges, míg minden őzet többször és alaposan megnézhetünk, mielőtt ítéletet mondanánk. Nagyon ajánlom az őzek lefényképezését és a bakok agancsának lerajzolását. Ez a sokaknak talán túlságosan aprólékos munkának és túl elméleti elképzelésnek tűnik fel, de a hivatásos vadászoknak, aki nap mint nap az erdőt járja, ez nem okoz külön fáradságot, és ha megvan, csak akkor látjuk, hogy milyen nagy segítséget nyújt egy-egy jó fénykép és agancsrajz a selejtezéshez. Azért merem ajánlani ezt a módszert, mert éveken át kipróbáltam.

Az agancsok lerajzolása esetén előnyös, ha előre vázlatot készítünk és vékony, halvány vonalakkal három alap-agancsalakot rajzolunk le: szűk

állású, hajlított és egyenes szárú agancsalakot. Az őz megpillantása és megítélése után az agancsához leghasonlatosabb vázlatrajzot erős vonásokkal úgy alakítjuk át kinn a természetben, ahogy azt a valóságos agancs megkívánja. Az agancs magasságát a fül magasságához, a szárvastagságot a szem szélességéhez hasonlíthatjuk. Az ágak tűzésének (vagyis annak a helynek, ahol az ág elválik a szártól) megjelöléséhez ismét a fülmagasság nyújt támpontot. Kis gyakorlattal mindenki rájöhet, hogy az agancsok lerajzolása nem is olyan nehéz dolog. Az agancsalakulás változatait előnyös a már táblára szerelt és otthonról jól ismert agancsokhoz hasonlítani. Ehhez az összehasonlításhoz azonban az szükséges, hogy még otthon jól begyakoroljuk a már meglévő agancsaink lerajzolását és csak akkor menjünk ki a szabadba őzagancsot rajzolni, ha már ismerjük azokat a jellegzetes tulajdonságokat, amelyekről könnyen felismerhető az agancs. Ilyen jellegzetesség a szemben levő agancs két szárának az állása (szűk állás, széles agancstőállás stb.), a száruk ívelése (egyenes száruk, ívelt száruk, a hegyeknél összehajló száruk stb.), az ágak tűzése (alacsonyan, magasan, rendellenesen stb. tűzött ágak), az ágak hajlása (hátra hajló, befelé hajló stb. ágak), a gyöngyözés mértéke, az agancs színe stb.

Inkább ötször feleslegesen nézzünk meg egy-egy őzet, mint egyszer is helytelenül ítéljük meg annak értékét.

Az egyedek megbírálását megkönnyíti az őz kis mozgási köre. Így, amíg nem ismerjük pontosan őket alakjukról, mozgásukról, viselkedésükről vagy egyéb reájuk jellemző tulajdonságaikról, addig a helyismeret is sokat segít az egyedek megkülönböztetésében. Pl. ha egy rétre állandóan egy egygidás suta, egy kétgidás suta és egy hatos bak jár ki, úgy addig, amíg más megkülönböztető jelet nem figyeltünk meg rajtuk, a megjelölési, illetve tartózkodási helyükről ismerhetjük fel őket.

Megfigyeléseink összegezése és kiértékelése alapján készítjük el az állomány szabályozási tervet és ennek alapján az előzőleg már leírt sorrendben (naptári időszak, kor, ivararány, koreloszlás, fejlődési erély stb.) selejtezzük. A lelövés már csak befejezése a megfigyeléseink alapján készített terv keresztülvitelének, vagyis a gazdálkodási mozzanat egyik kis részlete. A hivatásos vadásznak munkafeladat, amit az állomány javítása érdekében kell végeznie. Más a helyzet azonban akkor, ha a selejtezést nem a hivatásos vadász, hanem a vadászvendég végzi. Olyan személy, akinek kevés az ideje és aki nem ismeri a terepet, nem ismeri az őzállományt sem. Ebben az esetben a vadászvendégnek kizárólag a hivatásos vadász jelenlétében és az általa megadott módon lehet vadásznia és kizárólag a neki kijelölt és minden kétséget kizáróan megmutatott vadra lőnie.

Az eddigiek során láttuk, hogy milyen agancsú bakokat és milyen sutákat, gidákat kell megtartanunk és melyek a kiselejtezendők. A minőségi selejtezésen kívül tisztában kell lennünk a selejtezésre ítélt őzek számával is, hogy tervszerű gazdálkodással mit érhetünk el.

A szabályos állapot elérését célnak kitűzve, a meglevő állomány alapján készítsük el tervünket és ehhez, a körülményekhez képest ragaszkodjunk.

A vadtenyésztés nem nélkülözheti a tervszerűséget. Lehetetlen helyesen gazdálkodnunk, ha tervszerűtlenül folyik a tenyésztés. Olyan tervre van szükség, melyből, ha ismerjük a terület vadeltartó képességét és a környezeti viszonyokat, megállapíthatjuk, hogy egy-egy vadfajban bizonyos gazdasági forduló vagy forgó (5, 10, 20 év) alatt mekkora gyarapodás érhető el, az egyes korosztályokból mennyi tartható meg, milyen minőséget lehet elérni, és mennyit lehet évről évre úgy kilőni, hogy az állomány minőségileg és mennyiségileg is fejlődjék. Olyan állapotot kell terveznünk és megteremtelnünk, amelyben a helyes ivararány betartása mellett az egyes korosztályokon belül megfelelő mennyiségű és minőségű egyed legyen.

A SZABÁLYOS ÁLLOMÁNY ELŐFELTÉTELEI

1. Az őzállomány akkor megfelelő, ha az ivararány 1,5 : 1-hez (3 : 2) a bakok javára. A teljesen kifejlődött bakok száma egyenlő legyen vagy legalábbis 1—2 különbséggel egyezzen a suták és az ünők számának összegével. (A korábbi példa szerint a szabályos állapotban az erejük teljében levő 3—8 éves bakok aránya 27%, a suták és az ünők együttes létszáma 28%.)

2. Az egyedeket ne lőjük ki sem túl későn, sem túl korán. A szabályos állapot forgója (gazdasági forduló) a terv szerint 8 év, mert az eddigi kutatások szerint a hazai őzbakok agancsa átlagban a 3—6. életévben van a csúsponton. A testi fejlettség a harmadik életévtől a 8. életévig (egyedek és tájak szerint átlag) a legjobb, ezért ebben a korban jó utódokra is számíthatunk. Hagynunk kell tehát a jó bakot és a jó sutát megöregedni! Amikor a korábban jó agancsú baknak már hanyatlik az agancsa, egy-két évig még tartsuk meg, mert a jó agancsfejlesztő képességet még akkor is örökíti.

A nyolcéves forgó alatt az állomány kicserélődik, de az egyednek volt ideje megmutatni képességét és a tenyésztőnek, a vadgazdának is alkalma volt kigyomláni a tenyésztésre alkalmatlanokat.

3. A lelövési tervben megfelelő számmal szerepeljenek lelövésre előirányzott jó bakok is, vagyis évente — pl. százas állományból — 3—4 jó bakot is ki lehessen lőni. A szabályos állapotú területen évente az 5—8

évesből 4, a 3–4 évesből 2 jó bak löhető a százas állományból, ami nagyon magas aránynak felel meg.

4. A legöregebb korcsoport (5–8 évesek) egyedeinek száma kb. egyezzen a két legfiatalabb korcsoport (1–2 évesek) egyedeivel, hogy biztosítva legyen az utánpótlás, míg a középső korosztály kb. $\frac{1}{3}$ -dal alacsonyabb számú legyen. A szabályos állapotban a legidősebb korosztály és a legfiatalabb korosztály aránya 17 : 15, a középső korosztályé 10.

5. Az ünők száma a suták számának kb. $\frac{1}{3}$ -a vagy annál 1–2 darabbal több legyen, hogy szükség esetén 3–4 év alatt kicserélhessük sutaállományunkat. Természetesen, ha erre nincs szükség, úgy több ünőgidát lövünk és így az ünők száma csökken (szükség szerint elég 2–3 ünő is), így a jó sutaállománynak ideje van megőregedni és jó utánpótlást adni. Itt is érvényes az, hogy hagyjuk a jó egyedeket megőregedni.

6. Szabályos állapotban a szaporulat kb. másfélszeres, tehát a suták és ünők évente 1,5-del szaporodnak (vagyis két sutának vagy két ünőnek 3 gidája lesz). Ugyanis a suták gyakran két gidát ellenek (néha 3-at is, sőt van adat már 4 gida elléséről is). Ezért vehetünk másfélszeres szaporulatot. Ha kevesebb gida születik, úgy ennek megfelelően csökkenteni kell a gidák lelövését. Az őz aránylag rövid élete miatt a legfiatalabb korosztályból, a gidákból kell a legtöbbet kilőni, hogy csak a legjobbak maradjanak meg. Közülük legalább minden másodikat lőjük ki.

7. A született gidák felét vegyük bakgidának, másik felét ünőgidának. Ezt a feltevést a megfigyelések és a kísérletek igazolják.

8. Fontos követelmény, hogy szabályos állapotban a lelövés mennyisége ne változzék. A született őzek száma egyezzek a lelövésre előírt őzek számával. (A szabályos állapotban mind lelövésre, mind szaporulatra 30% az előírás.) Ha valami rendkívüli oknál fogva, pl. nagyon erős tél után sok a beteg állat, tehát több lelövés szükséges, úgy a következő 2–3 évben igyekezzünk visszatérni a szabályos állapothoz és a lelövést pár évig ennek megfelelően mérsékelni. Ha csak egyes korosztályokon belül kell erősebb lelövést végrehajtani (pl. erős tél után a gyenge gidák között), úgy a következő évben vagy években többet hagyjunk meg abból a korosztályból, hogy ismét elérjük a szabályos állapotot. Viszont, ha bármely okból arra kényszerülünk, hogy kevesebbet kell lelőni az állományból vagy az egyes osztályokból, úgy a következő évben vagy években nagyobb mértékben selejtezzük a meghagyott korosztályt.

9. A tervben az állomány egyes korosztályai június elsején lépnek magasabb korosztályba, és az új szaporulatot is ekkor írjuk be. Tehát a korbitást évről évre június elsejére tervezzük.

10. A szabályos állapot nem merev előírás, ettől megokolt esetben a tervkészítés során a körülményeknek megfelelően eltérhetünk. A terv forgóját azonban csak nyomós okok alapján változtassuk, és mielőtt eltérnénk, kérjünk a kísérleti állomásokról, tudományos intézetektől szakvéleményt.

A szabályos állapotnak a 9. táblázatban bemutatott nem és kor szerinti eloszlása nyomán lássunk egy példát, hogyan lehet egy elrontott őzálományt helyreállítani. A 16. táblázatban bemutatott példa rossz ivararányú és helytelen koreloszlású, túlságosan elfiatalodott állományt mutat be. A területen gazdálkodó túlzott mértékben kilőtte az idősebb korosztály egyedeit, s ennek következtében az állomány fokozatosan leromlott.

Vegyük tanulmányozás alá a példaként kidolgozott tervet, hasonlítsuk össze a kiindulási állapottal, vizsgáljuk meg mennyiben sikerült eleget tennünk a kívánalmaknak és vonjuk le a tanulságokat.

Kiinduláskor a 3–8 éves őzbakok száma mindössze 6, az összes bakoknak csak 21⁰/₀-a, ugyanakkor a terv 5. évében a 3–8 éves bakok száma 27, az összes bakok 64⁰/₀-a. Ezek az adatok szembetűnően mutatják, mennyivel javult az állomány, hiszen ezek a bakok a selejtezés után maradtak meg, tehát az állomány legkiválóbbjai. Még szembetűnőbb a minőség javulása, ha figyelembe vesszük, hogy a terv 5. évében az ivararány a 3–8 éves bakokat véve alapul (ezeknek száma 27) egy híján egyenlő a suták és az ünök együttes létszámával, de a fiatal bakokat is figyelembe véve 42, ami kielégíti az 1,5 : 1 arányt (42 bak, 28 suta és ünök). Kezdetben az igen kevés bakkal (6) szemben a suták és ünök száma 35. A fiatal bakokkal együtt kiinduláskor összesen 29 bak volt a területen, tehát az állomány összetétele még az 1 : 1 ivararánynál is rosszabb az őzbakok kárára.

A terv 5. évétől kezdve és azután minden évben kilőhető 4 db 5–8 éves korosztályú, 2 db 3–4 éves korosztályú, 1–1 kétéves, illetve egyéves korosztályú, összesen 8 őzbak. Kiinduláskor 7 őzbak volt kilőhető, de ezekből 5 volt egyéves! Óriási minőségkülönbség van a kezdő és 5. év között.

A vadgazdának nagy öröme, ha a lelövési tervében jó bakok is vannak. A példában részletezett tervzet szerint évente 6 jó bak lőhető, ami százas állományban igen kedvező aránynak felel meg.

A terv kezdetén csak egyetlen egy 5–8 éves őzbak volt, vele szemben az egyéves őzbakok száma 15, ami semmiképpen sem nevezhető kívánatosnak, mert a helyes az, ha a legidősebb őzbakok száma megközelítőleg egyezik a két legfiatalabb korcsoportban levő őzbakok számával. Ez a terv ötödik évében már be is következik.

Lényeges követelmény továbbá, hogy az ünök száma a sutákéhoz viszonyítva $\frac{1}{3}$ vagy annál valamivel több legyen, mert így szükség esetén a sutaállomány 2–3 év alatt kicserélhető. Erre természetesen csak kivételesen és nyomós okok folytán kerülhet sor, mert arra kell törekednünk, hogy a kiváló, jó egyedeket hagyjuk megöregedni. Jó ez a „szabályos állapotnak” nevezett koreloszlás azért is, mert a gidák számának felét évente

16. táblázat

	5-8 éves bak	3-4 éves bak	2 éves bak	1 éves bak	Suta	Ünő	Gida	Összesen
Állomány 1950. VI. 1.	1	5	8	15	20	15	30	94
Lelövés	—	1	1	5	5	10	14	36
Maradvány.....	1	4	7	10	15	5	16	58
Átlépés magasabb korosztályba	+2	-2	-7	-10	+5	-5	-16	
Évi szaporulat		+7	+10	+8	+5	+8	30	
Állomány 1951. VI. .	3	9	10	8	20	8	30	88
Lelövés	—	1	1	1	5	3	14	25
Maradvány.....	3	8	9	7	15	5	16	63
Átlépés magasabb korosztályba.....	+4	-4	-9	-7	+5	-5	-16	
Évi szaporulat		+9	+7	+8	+5	+8	30	
Állomány 1952. VI. 1.	7	13	7	8	20	8	30	93
Lelövés	—	1	—	1	5	3	14	24
Maradvány.....	7	12	7	7	15	5	16	69
Átlépés magasabb korosztályba	+6	-6	-7	-7	+5	-5	-16	
Évi szaporulat		+7	+7	+8	+5	+8	30	
Állomány 1953. VI. 1.	13	13	7	8	20	8	30	99
Lelövés	—	5	1	1	5	3	14	29
Maradvány.....	13	8	6	7	15	6	16	70
Átlépés magasabb korosztályba	+4	-4	-6	-7	+5	-5	-16	
Évi szaporulat		+6	+7	+8	+5	+8	30	
Állomány 1954. VI. 1.	17	10	7	8	20	8	30	100
Lelövés	4	2	1	1	5	3	14	30
Maradvány.....	13	8	6	7	15	5	16	70
Átlépés magasabb korosztályba.....	+4	-4	-6	-7	+5	-5	-16	
Évi szaporulat		+6	+7	+8	+5	+8	30	
Állomány 1955. VI. 1.	17	10	7	8	20	8	30	100

ki kell löni, tehát minden két gidából az egyiket, a gyengébbet selejtezzük és csak a legjobb, legerősebb egyedek maradnak meg. Hazánkban gyakori a kettős ikergida. Kívánatos a gyengébbik kilövése. A lelövési tervek akkor jók, ha az első éveken erős a lelövés, mert a jó őzállomány alapja a jó, életerős, gyors fejlődésű, jó csontozatú gida. Természetesen ezt a tervet is csak akkor teljesíthetjük jól, ha csak a legjobb suták gidáit hagyjuk meg, tehát éveken át figyelni kell a sutákat és ezek szaporulatának tulajdonságait, mert ha ezt nem tesszük, munkánk csak ötletszerű lesz, s elmarad a kívánt eredmény.

Végül az is előnyös a bemutatott tervben, hogy az elejtett őzek minősége megközelítőleg állandósítható. Nagy eltérés a tervtől csak nyomós okok esetén engedhető meg, de ez esetben is csak a szakközegekkel történt előzetes alapos megbeszélés után, amikor nyilvánvalóvá lesz, hogy ez az út válik az állomány javára. Természetesen ez esetben is igyekezni kell 2–3 év után a tervezett szabályos állapotot elérni, tehát a következőkben ennek megfelelő számú őzet kell kilőni.

Nagyon ajánlom minden hivatásos vadásznak és vadgazdának ilyen terv elkészítését és annak végrehajtását. A kivitelezés során, ahogy javul az állomány, évről évre szigorúbb selejtezési mértéket szabunk, végül már a kisebb hibájú agancsot viselő bakokat is kilőjük, míg csupán a vadász vágyálma és célja marad meg: a jó képességű, ígértes állomány.

Természetesen nem lehet nyaklő nélkül nekiesni az állománynak, hiszen a helyes selejtezés nehéz feladat, sok előképzettséget, gyakorlatot kíván. Ezt legjobban az bizonyítja, hogy a háború előtti utolsó agancskiállításunkon, melyen a helyesen kiselejtezett agancsokat is jutalmazni kívánták, a selejt gyanánt beküldött anyag jó része helytelen kilövésnek bizonyult.

Ha a kézben levő, hosszú ideig válogatott jól megbírálnak vélt agancsral is ilyen hibákat követnek el a vadászok, mennyire fokozódik ez a bizonytalanság, ha élő állaton kell az agancsot elbírálni, hiszen kint a terepen rossz látási viszonyok, távolság, takarás, a vad mozgása nehezítik meg az elbírálást.

A válogatás nélküli vagy egyébként helytelen selejtezéssel nagyon rövid idő alatt teljesen tönkre lehet tenni az állományt. Nagyon gyorsan tönkretethető valamely állomány, a hibák rendbehozása viszont éveken át tartó céltudatos munkát kíván. Ezért csak az selejtezzon hozzáértő kísérő nélkül, akinek ehhez kellő előképzettsége és gyakorlata van.

Ezt az előképzettséget kívánom e könyvvel elősegíteni, és kérem a vadászokat, hogy csak akkor szólaljon meg kezükben a puska, ha valóban arra való, a vadtenyésztés érdekében eltávolítandó vaddal találkoznak.

AZ ŐZ KÁRTÉTELE ELLENI VÉDEKEZÉS

A számszerűleg helyes állomány összefügg a vadkár kérdésével. A vadgazda mindig tartsa szem előtt az ugyanazon a területen folytatott egyéb gazdasági ág — így elsősorban az erdő- és mezőgazdaság — érdekeit is. Csak akkora vadállományt tartson, amely megfelelő óvintézkedések mellett nem okoz érzékeny erdő- vagy mezőgazdasági kárt. Az őz mezőgazdasági kártétele általában elenyésző, de az erdőgazdaságban érzékeny kárt is tehet. Pákosztos létre elsősorban az újonnan betelepített fajok csúcshajtásának, rügyeinek lecsipkedésével, leharapásával károsít, pl. elegyetlen fenyőerdőben az újonnan betelepített lombcsemeték, lombdörben az ott kevésbé ismert, újonnan betelepített fenyőcsemeték hajtásait harapja le. Ezért jobb, ha tömegesen telepítünk, mert az elszórtan levő egyes csemetéket csak egyenként lehet megvédeni. Ugyancsak egyedi védelmet kíván az egyes fák megvédeése az őz agancsdörzsölése ellen.

Mivel az őz károsítása ellen előzetes (preventív) vadkár elhárítással főképpen egyenként kell megvédeni a fákat, ezért részletesebben is foglalkozom a vadkárelhárítással.

MECHANIKAI ÉS KÉMIAI VÉDELEM EGYES FA, SUHANG, CSEMETE MEGVÉDÉSÉRE

Az őz a fás növényeket elsősorban télen (magas hóállás idején) és tavasszal károsítja. Ezért a nyílt gyümölcsösben, de a kerítetlen csemetkertben is már ősszel megkezdik a védőanyagok felrakását, amelyeket csak a veszélyes időszak elmúltával szednek le. Vidékenként más-más védőeljárást alkalmaznak, de abban mindegyik egyezik, hogy minden egyes fát, csemetét külön védenek.

Legolcsóbb és leggyakoribb védekezés a fa körülkötése.

a) Biztos védelmet nyújt az agancsdörzsölés ellen a fa törzse köré kötött szálas, avas nád. A nádat úgy helyezik a törzs köré, hogy az lehetőleg két rétegben vegye körül a védendő fát. A fához a nádat két-három helyen odakötük, ügyelve arra, hogy a kötés elég szoros legyen. Az alsó kötés

a talajtól számítva 15 cm-re kerül. A nád általában 160 cm hosszú. Kötözőanyag céljára legjobban megfelel a lágy drót. A náddal való körülkötést minden évben ismétlik. Ezt az eljárást főként a gyümölcsfák és erdei suhángok megvédésére használják.

b) Biztos védelmet nyújt az agancsdörzsölés ellen az is, ha a fa törzse köré száraz rőzsét kötnek. Igen alkalmas erre a tüskés ág, pl. a gledicsia, galagonya, kökény. A kötözés az előbb ismertetett elv szerint történik. Gyakori védekezési mód, főleg konyhakertekben, kisebb szőlőkben és kertészetekben elszórtan előforduló gyümölcsfák megvédésére.

c) Sok helyütt a fa törzsét agancsdörzsölés ellen kukoricaszárral vagy szalmakötéssel kötik körül, de ez az eljárás csak ott eredményes, ahol kevés az őz vagy ahol külön is gondoskodunk megfelelő téli etetésükről. Ez esetben a védendő területtől 600–800 m-re őzetetőket létesítenek, így a károsító területtől elvonják az őzeket.

d) Körülkötésre igen jól alkalmazható kátránypapír is. Ezt dróttal kötik 2–3 helyen a fa törzséhez. A kátránypapír éveken át felhasználható.

e) Jó védelmet ad, ha a csemete vagy suháng törzsét a veszélyeztetett részen papírral vonják be. Megfelel erre újságpapír is. Egyes vidékeken előszeretettel alkalmazzák a vasúti gőzmozdonynál sebesség regisztrálására használt kb. 8 cm széles és 20 m hosszú pergament papíresíkokat (hulladék lévén, olcsó). A papíresíkkal minden egyes fát a kívánt magasságig esigavonalszerűen bekötik. Ez is teljes biztonságot nyújt. Előnye, hogy a papírselet több éven át felhasználható. Különösen gyümölcsuhángok megvédésére alkalmazzák.

f) Gyümölcsösökben igen jó eredménnyel alkalmazzák a 130 cm hosszú, 40–70 cm széles sűrű hálózátú, fémből készült sodronyhálót. Ezt a fa mellé illesztik és vele a fát hengeresen beburkolják, gondosan ügyelve arra, hogy a fa törzse és a védőtakaró között olyan távolság legyen, hogy az őz a háló hézagán át se érhesse el a fa törzsét. A hengeres hálót 4–5 helyen dróttal összekötik. A veszély elmúltával leszedik a hálót és a következő évre tárolják. Ez a mód teljes védelmet nyújt, de befektetést igényel, éppen ezért nagyobb gyümölcsösökben, szőlőkben alkalmazzák.

Az ismertetett eljárás mindegyike — helyesen alkalmazva — teljes biztonságot nyújt egyes fa megvédésére. Az eljárások anyagigénye — tekintettel arra, hogy azok legtöbbje több éven át felhasználható — egy-egy évre elosztva nem nagy. A védőanyagok felrakásának munkaigénye függ a felhasznált anyagtól, annak minőségétől, a fák hálózátától, illetve sűrűségétől, a fa vastagságától, az időjárástól, a munkát végzők ügyességétől stb.

Az erdőgazdaságban az őz a fenyő vagy fenyőerdőben a lombcsemete vezérhajtásának lerágásával is kárt okoz. A vezérhajtást előcseretettel akkor rágja le, ha a terepet hó fedi és csak a vezérhajtás áll ki a hóból. A csemetek tehát télen és tavasszal hóolvadáskor vannak kitéve erős káro-

sításnak. A lerágott vezérhajtású csemete többnyire életben marad, de igen gyakran elbokrosodik. Ezért kell a csemetéket ősztől tavaszig védeni. A védekezés úgy történhet, hogy a fenyő vezérhajtásra védőanyagot teszünk, Rügyvédőnek a következő anyagokat használják: 1. fénylő csipkézett fémlap, 2. fénylő fémspirál, 3. staniol lapocská, 4. szagosított kenderkóc, 5. ragacsos papírcsik, 6. üveggyapot.

1. A dobozgyártásnál kapott hulladék fémszalagot használják fel erre a célra. A szalagot az egyik szélén csipkézik és 6–8 cm hosszú darabkákra szabdalják. Így 6–8 cm hosszú, 3–5 cm széles lapocskákat kapnak. Ezeket összenyomva rakják a fenyő vezérhajtására, ügyelve arra, hogy a csipkés felül legyen. Csak a könnyű anyagú, vékony és lehetőleg fénylő fémlap használható. A lapocskákat ősszel rakják fel (minden egyes csemete vezérhajtására egyet) és tavasszal a veszély elmúltával leszedik. Jó védelmet ad, és gyorsan felrakható.

2. A keskenyebb fémszalagot úgy használják a vezérhajtás megvédésére, hogy a szalag egyik végét a földbe szúrják, a szalagot a csemete körül (spirálszerűen) csavarják, és a felső végét a vezérhajtásra gyengén ráhajlítják. Kisebb fenyőcsemeték óvására jól bevált mód.

3. Sztaniol lapot erősítenek a vezérhajtásra. Előnye könnyűsége.

4. Igen elterjedt és jól védi a vezérhajtást a szagosított kenderkóc alkalmazása is. Megelőzőleg a felhasználandó hulladék kenderkócot szagosító anyaggal jól bepermetezzük és a párolgás csökkentése céljából papírba kötjük. Szagosító anyagul használható piridin, kresol stb. ;

5. Ragacsos papírcsik. Vannak gyári készítményei is, amelyek hasonlítanak a leukoplaszt ragasztóanyagra, de elkészíthetjük házilag is. Kb. kétujnyi széles papírcsik egyik oldalára ragasztóanyagot kenünk és azt ragacsos felével a rügyhöz szorítjuk és kétoldalt a papírcsik kiálló darabjait összeragasztjuk. Egy idényre beválik, de két idényen át már nem tart, mert lemossa az eső.

6. Üveggyapot. Az üveggyapot rácsavarása is megvédi a rügyet a lerágástól. Az üveggyapot hosszú szálú legyen, azt könnyebb ráerősíteni a rügyre; a rövid szálút nehéz úgy rácsavarni, hogy szél le ne fújja. Az üveggyapottal kísérleteket végeztünk és azt találtuk, hogy az őz nem eszi meg. A zárttéri kísérletek során szarvaseleségbe keverve beadtuk a szarvasoknak, de ezeknek nem történt tőle semmi bajuk, így bebizonyosodott, hogy a vadra nézve nem ártalmas. Lényeges követelmény azonban, hogy jó erősen csavarjuk rá a rügyre, illetve a megvédendő hajtásrészre, mert a lazán rátekerült üveggyapotot lefújja a szél, lesodorja a téli hó. Arra is vigyázzunk, hogy a magasra nőtt, nyurga csemetét a földig burkoljuk be, mert egyébként a reábulló hó a földre nyomja.

Általában a védőanyagoktól a következő tulajdonságokat kívánjuk meg:

1. Szervezeti és élettani szempontból ne ártson sem a rügynek, sem a vadnak, sem az erdő-mező kisebb élőlényeknek.

2. Az időjárástól és időtől lehetőleg függetlenül egyszerűen és olcsón alkalmazható legyen.

3. A vad táplálkozását csak részben korlátozza.

Ezeket a követelményeket kielégítő anyagoknak szag és tapadás szempontjából is megfelelőeknek kell lenniök. A tapadás oly mértékű legyen, hogy egyszeri alkalmazással legalább egy idényre nyújtson védelmet.

A vegyi védőszerke előállítására széleskörű kísérletek folynak. Egyes szerek jó eredményre vezetnek, de a kérdés teljesen megoldva nincs. A 17. táblázatban felsorolom *Vidra J.* kísérleteinek eddigi eredményeit.

17. táblázat

A készítmény

neve	hatásának tartama hónapokban	tapadó- képessége	hatása a növényre	elriasztó hatása	alkalma- zásának módja
<i>Háziszerek</i>					
Tartalma: agyag, trágya- lé, tehéntrágya, mész, kát- rány, pörkölt szőr.....	1—3	4	0	4	kefével
<i>1. kenőszer</i>					
Tartalma: véralbumin, pi- ridinnel szagosított ben- tonit	1—4	3	1	4	„
<i>2. kenőszer</i>					
Tartalma: vazelin, sav- mentes olaj, bentonitba itatott szintetikus raga- dozó szag, krezol	7-nél több	1	3	2	„
<i>3. kenőszer</i>					
Tartalma: vazelin, sav- mentes olaj, bentonitba itatott szintetikus raga- dozó szag, piridin	7-nél több	1	2	2	„

Jelmagyarázat:

Tapadóképeség: 1 igen jó, 2 jó, 3 mérsékelt, 4 csekély, 5 alig tapad.

A szer hatása a növényre: 0 közömbös, 1 ártalmatlan, 2 alig ártalmas, 3 mérsékelten ártalmas, 4 ártalmas, 5 nagyon ártalmas.

A szer elriasztó hatása a kísérletekben: 1 jó, 2 megfelelő, 3 mérsékelt, 4 csekély, 5 hatástalan.

Az egyöntetűség kedvéért a jelmagyarázásban használt jelzéseket mi is ugyanúgy használtuk, mint *Türcke F.* a külföldi kencék értékelésében.

A következőkben leírt kencekeverékeket felkenés előtt ajánlatos kis területen kipróbálni, mert megeshet, hogy — mivel nem állandóan évről évre ugyanazokat a kémiai összetételű alapanyagokat bocsátják rendelkezésünkre — ártalmasak a növényre. A kipróbálást kora ősszel, még szeptemberben végezzük, és ha a védőszer három hónapon keresztül nem bizonyul ártalmasnak, úgy decemberben rendeljünk belőle nagyobb mennyiséget és csak ezt kenjük fel nagyobb területen.

1. Vazelint (1 súlyrész), savmentes olajat (3 súlyrész) 60 °C-ig melegítünk, és hozzáadnak bentonitba itatott piridint és valériánt. Piridin és valérián tartalom az összsúlynak 2%-a.

2. Véralbumint langyos vízben 24 órán át keverés nélkül oldottunk. Vazelint és savmentes olajat melegítünk (60 °C) és keverés közben hűtött állapotban a véralbuminhoz öntjük. Ehhez adunk piridines bentonitot. (Véralbumin 10 súlyrész, vazelin 1 súlyrész, olaj 2 súlyrész, bentonit 3 súlyrész.)

3. Vazelint, savmentes olajat enyhén melegítünk és jól összekeverve adunk hozzá szintetikus úton előállított, valamely ragadozóra jellemző illatot, továbbá kevés piridint.

4. Ajánlható még a következő keverék is: Fakátrányt (1 súlyrész), vazelin (1 súlyrész) enyhén (60 °C-ig) melegítünk és így adjunk hozzá 1/10 súlyrész bentonitba itatott piridint. Piridin tartalma az összsúlynak 2%-a. A kenőszer barnás-fekete színű, erősen penetráns szagú, sűrűn folyó folyadék.

Ezenkívül még számos kenőszert használnak, de valamennyinek közös sajátossága, hogy tartalmaz olyan anyagot, amely biztosítja a tartósságot. Ezt olajjal, vazelinnel, parafinnal vagy egyéb hasonló anyaggal érik el. Tartalmaz oly anyagokat, mely a szagot erősen megköti, állandósítja (bentonit), végül tartalmaz olyan anyagot, amelyet az őz ösztönszerűen elkerül (penetráns szag, vér, valamely ragadozóra emlékeztető szintetikus előállított illat). A felhasznált anyagokat úgy válogatják össze, hogy azokat egyenként is szaguk, ízük miatt kerülje el az őz.

Közismert, hogy a kenőszerek sűrűsége elsősorban az alkatrészek sajátosságától és a hőmérséklettől függ. A vazelin, parafin, kátrány, bentonit, vér sűrít, az olaj hígít. Hideg állapotban csak az erősen olajtartalmú védőszer permetezhető, míg kenésre (törzsek bekenésére) inkább a sűrű anyagok felelnek meg. Éppen ezért a közölt arányszámok a kívánalomnak megfelelően módosíthatók.

A tapasztalat szerint legjobban megfelel, ha a kenőszer sűrű tejfölszerű állapotban kerül a védendő fa törzsére. Ebben az állapotban legkisebb az anyagvesztés, mert a kenő nem csöpögteti el és a kenés során egyszeri húzással is elegendő mennyiségű anyag kerül a védendő részre. A kenőszer

sűrűsége könnyen beállítható: már előző nap meg kell nézni és ha híg, úgy hideg helyre kell tenni, vagy megfordítva.

Ha a védőszer sűrűsége megfelelő, úgy a helyszínen fapálcával alaposan elkeverjük és azután öntjük a kenőedénybe. A felrakás kefével, ecsettel vagy kézzel történik. A kenő nagyon ügyeljen, hogy a kenőszert ne csöpögtesse el. A kenés a meszeléshez hasonlóan egyenletes legyen. Kézzel történő kenés esetében a kenő húzzon jobb kezére elhasznált kesztyűt vagy ruhával kösse be a kezét. A bekötött jobb kezével kevés anyagot kivesz és a törzsön alulról felfelé húzza végig a kezét, és úgy kenje a kenőszert a védendő törzsre.

A csemeték vezérhajtásának megvédésére is eredményesen alkalmazhatók a közölt kenőszerek. A kenés kézzel vagy kefével történhet.

a) Kézzel történő kenésnél a kenőszert tartalmazó dobozt a kenő a bal kezében viszi, jobb kezével egy keveset kivesz és a fenyőcsemetén a kezét alulról felfelé húzza. Így egyszeri végighúzással is elegendő szer kerül a csemetére. Egy munkás 1 nap alatt közel 1 ha. területet tud bekenni.

b) A kefével történő kenést 3—4 munkacsapat végezze. Egy ember viszi a kenőszert tartalmazó edényt, a többi pedig keféjét a kenőszerbe mártva végighúzza a csemetén. Sokkal gyorsabban halad a munka és kevesebb az anyagvesztés, ha a kenő bal kezében deszkalapot tart, kenésnél azt a csemete mellé illeszti és rajta húzza végig a kefével.

Újulatok, fiatal erdőtelepítések megvédésére a védőszert higan folyósrá készíthetjük és azzal permetezzük a védendő területet. Ezt különösen lombos facsemete védelmezésére használhatjuk eredményesen. Elméleti meggondolás, de számos tapasztalati megfigyelés igazolja, hogy a permetezés hatása elsősorban attól függ, hogy mikor permetezünk. Közismert, hogy a károsítás nem minden időben egyenlő. Legjobb, ha a károsítás várható ideje előtt permetezünk. A permetezésre, de a vegyszeres védelem minden formájára legjobb a száraz idő. Esőben, ködben vagy zúzmarás időben eredményesen nem lehet permetezni.

Előfordulhat, hogy olyan területet kell megvédeni, ahol sem permetezni, sem kenni nem lehet. Ez esetben a terület köré drótot húzunk oly képpen, hogy az kb. 40 cm-re legyen a földtől. A drótot a kívánt szilárdságnak megfelelően földbevert karókra erősítjük. Vízfürdőben, állandó keverés közben kolofoniumot melegítünk, majd annyi halzsírt adunk hozzá, hogy sűrűn folyó ragadós anyag keletkezzék. A ragacshoz hűlés közben nyers krezolt keverünk, ezután 1 liter krezol-enyvhöz $\frac{1}{2}$ —1 liter glicerint öntünk. Előre elkészítünk 35 cm hosszú, 25 cm széles papírszeleteket. Helyszínen a papírszeletek egyik oldalát ecsettel a fent leírt ragadós anyaggal bekenjük. 3 lapból, amelyeket a fent leírt ragadós anyaggal bekenünk, zacskót formálunk és $\frac{1}{2}$ m-enként zsinórral a kihúzott drótra akasztjuk. Két-három hét múlva minden zacskónak a hurok feletti részébe egy kevés nyers vattát dugunk, amelyre glicerines krezolt csepegtetünk. A közölt el-

járás keresztülvitele nehézkes és csak kis területek megóvására alkalmas. Nagyobb területek megvédésére legbiztosabb a kerítés. Ez lehet állandó vagy hordozható. Hogy melyiket alkalmazzuk, azt a környezeti tényezők szabják meg. Ahol csak rövid ideig szükséges a védelem, ott megfelel a hordozható kerítés is. Nagy területek bekerítése esetén, az esetleg bennmaradt őzek kiengedésére kibújókat és kiugró dombokat kell alkalmazni. Jó eredményt érhetünk el különböző szagos kenőcsök, zavarás, elektromos árammal telített kerítés, riasztózsínór stb. váltott alkalmazásával is. Zavarás esetén az a lényeg, hogy a különféle zavaró hatásokat — hang, fény stb. — ne szokja meg a vad, ezért ezeket is felváltva kell alkalmaznunk.

BIOLÓGIAI VÉDEKEZÉS

Míg az egyes fák vegyi és mechanikai eljárásokkal való megvédése csak rövid időtartamú védelmet nyújt, addig a helyesen alkalmazott biológiai védekezés tartós védelmet ad. Sohasem szabad olyan nagyszámú vadállományt tartani, amely érzékeny erdő- és mezőgazdasági kárt okoz. Meg kell teremteni az összhangot az erdő-, mező- és vadgazdaság között. Egyes esetben ugyanis már kevés őz is okozhat érzékeny kárt, pl. gyümölcsösökben, faiskolákban, csemetekertekben stb. Más esetben viszont nagy őz-állományt tarthatunk anélkül, hogy ez kárt okozna. Amikor vadfölddel és téli etetéssel elvonjuk az őzeket a veszélyeztetett területről, akkor már biológiai védekezést alkalmaztunk, mert a környezeti tényezők megváltoztatásával — állandó vadföldek létesítésével tartósíthatjuk az őzek elvonását. A kis mozgású őz el is szoktatható vagy pedig elzavarható a területről, mert ha nem él veszélyeztetett terület közelében, hazai viszonyaink között nem megy nagy távolságra.

A különböző preventív elhárítási módszerek közül a helyi körülményeknek legjobban megfelelő eljárás kiválasztásával eredményesen védekezhetünk az őz károsításaival szemben.

A vadkárosítás ellen mindig megelőző (preventív) eljárással kell védekezni, és nem csak akkor, amikor a károsítás már bekövetkezett.

AZ ŐZ VADÁSZATA

Az őz vadászatáról csupán annyiban emlékezem meg, amennyiben annak, mint a selejtezésnek helyes kivitelezése összefügg az őzállomány kezelésével.

Az őz nagyvad, s a vadászati törvény értelmében csak golyóval szabad lőni. Ez természetes is. Az őz erősebb testű vad, tehát söréttel nagyon könnyen csak sebezhetjük, márpedig egyetlen vadász sem akarhatja vadászat alkalmával a vadat kínozni, sebezni.

Az egyes vadfajok életmódja és szokásai befolyásolják vadászatukat. Általában olyan vadászati módokat használnak, amelyeknek gyakorlásával a legeredményesebben tudják őket elejteni. Így a tömegterítéket adó apróvadra leginkább a társas vadászati módok használatosak, mint a körvadászat, hajtóvadászat stb., viszont nagyvadra egyéni vadászati módokkal vadásszunk. Az őz egyes helyeken ugyan nagy tömegben él és sajnos vannak országok, ahol társasvadászattal is vadásznak őzre — részben hajtóvadászattal, ritkábban körvadászattal (mezei őzre). Ez azonban nagyon helytelen. A nagyvad vadászatában sohasem a tömegre, a számra fektessünk súlyt, hanem a minőségre. A minőségi kiválasztás pedig csak akkor lehetséges, ha jól megnézzük a vadat. Sem a körvadászat, sem a hajtóvadászat erre nem nyílik alkalom. Az őzet tehát sohase vadásszuk körvadászat és hajtásban sem, mert ezekkel a vadászati módokkal egész biztosan rövidesen tönkretesszük őzállományunk minőségét. Az őz általában nem él csapatéletet, mégis előfordul, hogy télen az őzek csapatba verődnek és ugyancsak csapatban él a mezei őz is. Roth Gy. szerint: „az őz csak ott él csapatban, ahol sok őz van a területen. Ennek ellenére ezeken a helyeken sem szabad a tömeglövés kedvéért hajtásban vadászni őzre.” Az őz vadászatában tehát az legyen a második alapszabály, hogy az őzet soha, semmilyen körülmények között, se körvadászat, se tereléssel, se hajtóvadászattal ne vadásszuk!

A nagyvad vadászatának éppen az adja meg a varázsát, hogy nincs zajos társaság, hanem a vadász magában vagy csak kísérőjének társaságában élvezzi az erdő csendjét és az apróvadnál titokzatosabb, általában

rejtettebben élő nagyvad vadászatának a szépségét. Ennek megfelelően az őzet lesvadászaton, hívással, cserkészésen és barkácsoláson vadászuk. Vadászatunk akkor eredményes, ha ügyességünkkel legyőzzük a vadnak az emberénél jobb érzékszerveit: látását, hallását, szaglását stb., és lőtávra belopva, elejtjük. Ez a belopás vagy megközelítés, illetve a vad lőtávra való megközelítése úgy is történhet, hogy nem a vadász megy a vadhoz, hanem a vadat hívja lőtávra. Ezt tesszük üzekedési időben az őzhíváskor, vagy úgy is, hogy jó takarásban lesben állva a vad megszkott járásához (váltójához) közel megvárjuk, míg az őz a közelünkbe jön. Ez a lesvadászat. Ha a vadász az őz érzékszerveinek a kijátszásával igyekszik közelre kapni az őzet, hozzálopózni, becserkészni, ez a cserkészővadászat vagy röviden cserkészet. A barkácsolás az a mód, amikor kocsin, szánon vagy egyéb járművön igyekszünk lőtávolságra jutni az őzhöz.

Nagyon lényeges, hogy ismerjük az őznek azokat az érzékeit, amelyekkel a közelébe kerülő vadászt észreveheti, tehát meghiúsítja a lőtávolságra jutását. Ezek a látása, hallása és a szaglása.

A felsoroltak közül leggyengébb az őz látása. Az őz a terepszínű ruhába öltözött, mozdulatlanul álló vadászt közvetlen közlelről sem veszi észre. Az őzet közvetlenül közlelről is el lehet ejteni, még akkor is ha fedetlen a terep, csak ügyeljünk arra, hogy akkor mozduljunk meg, amikor az őz lefelé és nem figyel. A gyanútlan őz nem csodálkodik azon és gyakran nem is ugrik meg, ha a fedetlen terepen — természetesen nem ríktó ruhában és nem zajjal — hirtelen elébe tűnünk és nem tűnik fel neki, hogy az eléte álló emberi alak pár pillanattal előbb még nem volt ott. Kevés vadnak rossz annyira a szeme, mint az őznek. Viszont az őz is, mint a legtöbb vadfaj, a neki szokatlan mozdulatokat — különösen a gyors mozdulatokat —, már nagy távolságról is észreveszi. Tehát az legyen a szabály, hogy a gyanútlan őzhöz csak akkor lopódunk, ha az nem figyel. Abban a pillanatban, amikor várható, hogy felnéz lefelé közben vagy felkapja a fejét, merevedjünk meg és addig álljunk mozdulatlanul, míg csak az őz gyanútlanul tovább nem lefelézik. Általában cserkészés, barkácsolás, hívás vagy akár lesvadászat közben tartózkodjunk a gyors és az erdőben szokatlan mozdulatoktól. A lassan cserkésző vadász sokkal hamarabb meg tud merevedni és mozdulatlanul megállni, mint a gyors mozgásban levő. Les vagy hívás közben sokszor a legkisebb meggondolatlan, de gyors mozdulat — egy szúnyog leütése, elszibbadt láb megdörzsölése stb. — elegendő ahhoz, hogy a várvavárt, régóta keresett, öreg, óvatos őz bak végleg megugorjon és a felfedezett leshelynek többé közelébe se jöjjön, vagy pedig megismerve az őzhívó hangját, ennek többet be ne ugorjon.

Az őz hallása már sokkal jobb, mint a látása. Ezzel kapcsolatban is végeztem kísérleteket. Azt találtam, hogy az erdőben szokatlan hangot, pl. a cipősarkon levő patkónak kőhöz ütődő, fém csengésének jellegzetes hangját néha már igen távolról, 250 m-es távolságról is meghallja. Ugyancsak

jól meghallja és felfigyel, több mint 150 m-ről a ceruza vastagságú száraz gally elpattanásának hangjára is. Tehát a cserkésző vadász ennek megfelelően óvatosan járjon, mert elég ha rálép egy száraz ágra, vagy szöges cipőjével vigyázatlanul kőhöz érjen — és a nagy nehézségek árán becserkészett őz máris elugrik.

Az őznek kitűnő a szaglása, nagy távolságról megérzi a legkisebb gyanús szagot is. Ezzel kapcsolatban végzett kísérleteim során azt találtam, hogy az emberi szagot a feléje áramló levegőmozgás esetén, jó körülmények között 300 m-ről biztosan észreveszi. Az öreg őzek szaglóérzéke különösen jól működik, valószínűleg azért, mert ezek már jobban felismerik a rájuk veszedelmet hozó szagot, elsősorban az ember szagát. Ezért jó széllel kell megközelítenünk az őzet. A szél az egyik legfontosabb tényező az őz vadászatában. Tökéletlen érzékszerveinkkel sokszor nem is vesszük észre a légáramlást, abban a hitben vagyunk, hogy teljes szélsendő van és nem vesszük észre a levegő mozgását, amikor már az őz — nálunk tökéletesebb érzékszervével — messziről szimatot fog. Kívánatos, hogy elsősorban a hivatásos vadász mindig ismerje a vadászterület egyes részein uralkodó leggyakoribb légáramlatok irányát. Ha sokat tartózkodunk az erdőben, nagyon könnyű ezt megjegyezni. Természetesen megeshet, hogy légörvénybe jutunk vagy a szokott iránnyal ellentétes szél fúj, de mégis jó tudni ezt, mert már a vad megközelítésének eltervezésénél tekintetbe kell vennünk. Vagyis, ha egy ismert helyen levő őzre akarunk cserkészni, nagyon megkönnyíti vadászatunkat, ha tudjuk, hogy az odavezető legrövidebb és legmegfelelőbb útvonalakon abban az évszakban és napszakban milyen széliránnyal számíthatunk. A szél irányának megállapítására nagyon ajánlom a legtöbb erdőben található pöfeteg gombával való légmozgás-megállapítást. Több érett pöfeteggombát tegyünk el üvegbe vagy erősebb falú dobozba erre a célra. Ha meg akarjuk állapítani vele a szél irányát, a gombatestet alul kissé nyomjuk meg és a kiszálló spórák repülésének irányából a legkisebb légmozgást is megállapíthatjuk. Ha nincs kéznél pöfeteg, nagyon finom, könnyű, porszemeket is felhasználhatunk erre a célra, vagy a vadászkalapunkra tűzött tollak finom pihéiből is téphetünk le keveset és azt elengedve is megállapíthatjuk a szél irányát. Ne felejtjük el, hogy a kiváló orrú őzzel szemben egyetlen fegyverünk a jó szél, ezért erre fektessük a legtöbb súlyt. Ennek a tételnek a betartásához jó tudnunk, hogy jó széllel a kevésbé jószemű őzet is közelre megközelíthetjük, míg rossz széllel, anélkül, hogy látnánk, sokszor már 300 m távolságról is elriasztjuk. Az őz vadászatát sajnos sokkal jobban ismerik vadászaink, mint a minőségi őzállomány eléréséhez szükséges tudnivalókat, ezért csupán röviden ismertetem az említett vadászati módokat.

A *lesvadászat*. Lényege, hogy azokon a helyeken, ahol az őz legtöbbet mozog jól megválasztott leshelyünkről megfigyeljük az őzet. Nagy előnye, hogy az őzet leginkább ennél a vadászati módnál figyelhetjük meg

hosszabb ideig úgy, hogy az őz erről nem szerez tudomást. Márpedig a vadásznak mindig az legyen a célja, hogy ne csak lelője, hanem megfigyelje a vadat. Erre pedig legalkalmasabb a les.

Leshelyünket azokon a helyeken — úgymint erdei rétek, legelők, őz által kedvelt vágások stb. — válasszuk meg, ahol az őz a legtöbbet mozog, vagyis az őz „forgóin”, „váltóin”. Vadászat céljából azonban sohasem építsünk leshelyet etetők, szók, vadföldek stb. vadtenyésztési berendezések közelében. Ezeket a helyeket mindig hagyjuk zavartalanul és ezek közelében kizárólag a vad megfigyelése céljából tartózkodjunk.

A leshelyeket két csoportra oszthatjuk, úgymint alkalmi, vagyis a természetben megtalálható, természetes módon kialakult leshelyek, és az általunk mesterségesen készített leshelyekre. Az előbbiek sokszor jobbak és mivel a természet maga hozta őket létre, inkább beleilleszkednek a természetbe, mint az általunk mesterségesen készített leshelyek. Ebből önként adódik, hogy a mesterségesen készített leshelyeinket úgy képezzük ki, hogy azok minél inkább beleolvadjanak a környezetbe. Nagyon rontják az erdő-mező képét és a vadászat hangulatát az oda nem illő és a természetbe bele nem olvadó mesterséges leshelyek.

Az alkalmi leshelyek lehetnek: kiálló szikla, kő, ahonnan messze és nagy tereprészt láthatunk, alkalmas erre a célra a könnyen megmászható fa, a terepből kiugró hegyorom, tisztások szélén álló bokor takarása, egy-egy más mellé nőtt fák alkotta védőtakarás stb. Az ilyen alkalmi leshelyeket a cserkészúttal kössük össze ún. bekötő ösvényekkel. Az ilyen természetadta takarások kihasználása nagyon megkönnyíti a lesvadászatot.

A mesterséges leshelyek lehetnek földbeépített, a föld felszínén levő és a föld fölött épített leshelyek. Az őz vadászatára nem használatosak a földbe épített leshelyek, vagyis lesgödrök, kevésbé használatosak a föld felületén álló leshelyek, mint a lesbódék, lesernyők stb. Leghasználatosabbak a föld felszíne fölé épített magaslesek, amelyek lehetnek a körülményeknek megfelelően nyitottak, félig zártak, zártak, állandó és hordozható magaslesek.

A magaslesek helyének kiválasztására nagyon ajánlom a leslétrát. Ez a leslétra a közismert kétágú létrához hasonló, könnyen hordozható és bárhol felállítható. Segítségével jól és biztosan megállapíthatjuk az építendő magasles legalkalmasabb helyét. A kiválasztáskor ügyeljünk arra, hogy a leshely közelében, attól lőtávolyaira ne túlságosan közel (tehát ne 10–15 m-nyire), de ne is túlságosan messze (tehát attól ne 150–200 m-nyire), hanem hacsak lehet 25–80 m távolságra legyen az őz mozgási helye, vagyis váltója. Az uralkodó szélirány lehetőleg mindig az őz irányából a leshely felé fújjon. Ügyeljünk arra is, hogy a leshely jó takarásban legyen, vagyis a környező növényzet fedje és jó takarásban legyen megközelíteni. Mivel a leshelyen gyakran hosszabb ideig tartózkodunk, annak kényelmesnek kell lennie, mert nincs rosszabb a kényelmetlen les-

helynél, amikor az ember alig várja, hogy elszibbadt tagjait újra kinyújtassa és elhagyhassa a rosszul épített leshelyet. A lesnek erősnek, masszívnak kell lennie, hogy a szél lehetőleg ne mozgassa. Ezért nem szeretem az élő fára épített vagy pedig a fához erősített leshelyet, amit már kisebb szél is megmozgat és alkalmatlanná tesz a pontos célzásra. Arra is vigyázzunk, hogy a leshelyhez való jutás alkalmával, valamint a leshelyen annak alkatrészei: a magasles létrája, az ülőpad, a könyöklő stb. ne recsegen, ropogjon vagy kongjon, mint az üres hordó. Ezt mind elkerülhetjük, ha tömören, erősen, de a felsorolt szempontoknak figyelembevételével építjük meg leshelyünket. Az egyszerű, könnyen hordozható kétágú létrától egészen a lábakra épített, alvóhelyül is szolgáló, tehát pricesekkel is felszerelt zárt leshelyig, nagyon sokféle változata van a magaslesnek, amelyekből azt választhatjuk, amit a körülmények legjobban megkívánnak.

A lesvadászat ideje is igazodjék az őz természetéhez és szokásaihoz. Az őz nem annyira éjjeli vad, mint pl. a borz, de csak zavartalan és többnyire csak nagyobb kiterjedésű erdőben (pl. magas hegységben) mozog napközben az őz vadászatának évszakában. Ennek megfelelően a lesvadászat ideje is többnyire csak magas hegységben lehet a kora délutáni vagy a késő délelőtti, általában nappali órákban, másutt elsősorban a hajnali és az alkonyati órák a legalkalmasabbak erre. Esti les esetén még délután, jóval az őz várható érkezése előtt úgy foglaljuk el a leshelyünket, hogy nyomaink lehetőleg ne keresztezzék az érkező őz váltóját. Hajnali les alkalmával pedig még sötétben, napkelte előtt foglaljuk el leshelyünket, úgyhogy ne akkor zörögjünk, amikor az őz már a közelben van, hanem az őz érkezésének idejére már minden csendesedjen el, és leshelyünkön kényelmesen, mozdulatlanul ülve várakozzunk az őz előbukulására. A leshelyen természetesen lehetőleg mozdulatlanul, zajtalanul, nyugodtan ülünk és távesővünkkel minél többet figyelünk abba az irányba, ahonnan az őzet várjuk.

Hívóvadászat. Az őz hívóvadászata annak üzekedési idején, augusztusban van. Érdekes tulajdonságuk az őzeknek, hogy van idő, amikor szinte megbolondulnak a hívó hangjára, máskor pedig ugyanabban az évszakban és naptári időben, látszólag teljesen hasonló körülmények között, ugyanott nem figyelnek fel a hívó hangjára. Általában legjobban ott jön az őz a hívó hangjára, ahol több a bak, mint a suta, és az üzekedési idő közepétől annak befejezéséig. Az őz korát tekintve legkönnyebben bejönnek a hívóra a fiatal és még jobban a középkorú, erejük teljében levő őzek. A fiatalok a hívó hangjára sokszor valósággal elvesztik fejüket és rohannak az első sípszóra. Ezért is hívják sok helyen az őzhívást „beugrásnak”. Az öreg őz viszont csaknem mindig óvatosan, jó széllel, csendben, lépésről lépésre előrefigyelve közeledik a vadászhoz. Az őzhívást a boltokban készen kapható különféle rendszerű sípokkal, de bükkfalevéllal vagy egyszerűen szánkkal is végezhetjük. Hívással a korábban már leírt

hívóhanggal, ritkábban a vészhanggal, legritkábban pedig a gida hangjával lehet becsalni az őzet. A hívásra legalkalmasabb a kora hajnal, majd 6–8-ig kevésbé jó, 8–10-ig az időjárástól függően közepesen jó (rekkenő melegben ilyenkor alszik az őz, de hűvös, esős, felhős időben éberén alszik és meghallja a hívó hangját); többnyire jók a déli órák, ha nincs nagy meleg, a kora délután is nagyon alkalmas, és ismét jók a késő délutáni órák.

A hívás helyéül az ismert bakok tartózkodási helyét válasszuk ki. Jó széllel közelítsük meg ezt a helyet, keressünk jó takarást, és úgy helyezkedjünk el, hogy a várható bak közeledésének irányából fújjon a szél. Érkezésünk után 8–10 percig maradjunk csendben, azután hallassuk az őz hívó hangját. Ha 20–25 percig nem történik semmi, ne kísérletezzünk tovább a hívással, hanem jó 10 percig maradjunk még csendben, csak azután hagyjuk ott nagyon óvatosan a környéket, és menjünk a következő ismert bak tartózkodási helyére. A hívó hangokra könnyen beugranak azok a bakok is, amelyek nincsenek üzekedő suta közvetlen közelében. Megtörténhetik azonban az is, hogy ha ügyesen hívunk — a sutától is elcsalhatjuk a bakot. Ennek az a módja, hogy megvárjuk, míg a sutát zavaró bak egy pillanatra megáll és nem a sutára figyel, és ebben a pillanathat hallatjuk a hívóhangot. Nem egy bakot lőttem már ezzel a módszerrel. Hívással csak előzőleg már jól ismert bakokra vadászunk, mert ennél a vadászatnál többnyire nincs idő a beugró őz jó, alapos megítéléséhez és megfigyeléséhez. A hebehurgya, gyors lövéssel csak rontjuk őz-állományunk minőségét. Magam is vadásztam hívással őzre, de csak ismert bakokra és úgy, hogy ha én akartam az őzet elejteni, akkor nem magam kezeltem a hívót, hanem az őz hangját hallató társamat 10–15 lépéssel mögöttem ültettem le és a feléje lopózkodó őzet így hosszabb ideig és jobban megfigyelhettem. Kétségtelen ebben az esetben nincs meg az az öröm, amit a saját magunk által behívott őz vadászata okoz, de így is érdekes megfigyelni a bak viselkedését a hívó hangokra, és ami a legfontosabb, ezáltal kiküszöböljük, hogy meggondolatlanul lőjük meg a hívásra beugrott őzet.

Cserkésző vadászat vagy cserkészés. Az őz cserkésző vadászata alkalmasával a vadász igyekszik észrevétlenül, lőtávokra megközelíteni az őzet. Ennek alapfeltétele, hogy jó széllel menjünk, zajtalanul mozogjunk, és minden takarást kihasználjunk. Csak ott lehet cserkészni, ahol erre alkalmas a terep, vagyis ahol a vadász oly zajtalanul tud mozogni, hogy még a járással keltett nesz sem hallható. Az őz jól meg tudja különböztetni az erdőbe nem illő hangokat, főként azokat a zajokat, amelyeket az ember járása közben okoz. A zörgő avaron futó egér, kapargáló rigó stb. jóval nagyobb zajára az őz éppen csak hogy felfigyel, viszont ha az óvatosan lopózkodó vadász egyetlen kis ceruzánál vékonyabb gallyacskát tör le vigyázatlanul cipője talpával, máris megugrik az óvatos vad. Ezért szükségesek a cserkésző vadászathoz a jól karbantartott cserkészutak, amelye-

ken nincsen zörgő falevél, keresztben dőlt fa, kődarabok stb. Cserkészés alkalmával tehát nagyon lassan haladjunk és minél közelebb jutunk a keresett őzhez, annál többet álljunk meg és annál hosszabb ideig figyeljük a környéket és elsősorban azt a tereprészt, ahol az őzet sejtjük. Megállásaink alkalmával mindig használjuk ki a legkisebb takarást is, és csak akkor álljunk meg, ha már jó takarásban vagyunk. Kivétel az az eset, ha váratlanul őzet veszünk észre. Ilyenkor, ha az őz nem felénk figyel, húzódjunk takarásba, de ha az őz már felénk néz, abban a pillanatban mozdulatlanra merevedjünk. Ha azt látjuk, hogy az őz már valószínűleg hosszabb idő óta figyel és tőlünk távolabb — kb. 100 lépésre van —, tehát nem valószínű, hogy meg fog ugrani, ne álljunk meg, mert a hirtelen megállásra gyanút fog, hanem látszólag közömbösen folytassuk utunkat, míg látótávolságra nem vagyunk a felénk figyelő őztől. Általában óvakodjunk minden hirtelen és gyors mozdulattól, mert ez a vadnak mindig gyanús. Amint már írtam, az őz szeme a leggyengébb érzékszerve, ennek ellenére az erdőn-mezőn mindig, de különösen cserkészés alkalmával a terepbe illő színű ruhában járunk. Cipőnket a cserkészés előtt alaposan kenjük meg és bőrtalpát is jól olajozzuk meg, hogy ne nyikorogjon. Részemről csak kizárólag magas hegységben és köves terepen szeretem az erősen megvasalt cipőt. Attól ne ijedjünk meg, hogy a bakancs nehéz, mert ha megszoktuk, ez nem terhes, de sohasem cserkészzünk olyan cipőben, amely kényelmetlen és nem tudunk benne zajtalanul járni.

A cserkésző vadászatként alkalmával az őz mozgásának idejére már legyünk azon a helyen, ahol abban a napszakban járni szokott. Tehát ne akkor induljunk el a vadászahézból, amikor az őz mozgásba indul vagy pedig a látási viszonyok már lövésre kedvezőek, hanem úgy osszuk be időnket, hogy az őz mozgásának, megindulásának idejére és a lövővilágra legyünk már az őz tartózkodási helyén. A cserkészésre sohasem mehetünk elég korán, de annál inkább lehet arról lekésni. Arra is vigyázzunk, hogy nehéz terepemelkedések vagy egyéb fárasztó útszakaszok után mindig pihenjük ki magunkat, hogy a lövés pillanatában ne fáradtan, lihegve emeljük puszkánkat a vadra. Sokkal jobb ilyenkor egy kicsit várni, mint elhamarkodott lövéssel megsebezni a vadat. Őzre sohase lövünk kapásból. Csak akkor szólhat a puska, hogyha már előzőleg jól megfigyeltük és jól megítéltük az előttünk álló őzet. Ha az őz váltója környékére érkezünk, gondoljunk arra is, hogy ebben az időben hol lehet az őz. Pl. ha az őz legelőjén, tisztás szélén vagyunk, az esti cserkészeten inkább az erdő felé figyeljünk, tehát a legelőre kiváltó őzre várjunk, míg hajnalban a legelőt figyeljük és az erdőbe váltó őzekre várjunk. Ilyenkor még az őz kora is befolyásolja annak mozgását, pl. az öreg őz csak a fiatalabb után később jön ki a rétre, és akkor is nagyon gyakran igen óvatosan lopózik az erdőben a rét széléig, majd a rét szélétől a közepéig — tehát a lőtávolságon kívül levő távolságig — rohan, ott megáll, sokáig körülnéz, és csak azután kezd legelni.

Ennek megfelelően az öreg bakra hosszabb ideig várjunk, és vagy akkor lőjük meg, amikor az erdő szélén megáll, vagy amikor odáig óvatosan kilopódzik, vagy pedig a rét közepe táján álló bokrok között készítsünk jó széllel leshelyet, de azt még idejében foglaljuk el. Cserkészettel alkalmával, amint írtam, gyakran álljunk meg, de különösen használjuk ki a jó kilátást nyújtó tereprészeket, ahonnan továbbindulásunk előtt mindig gondosan távcsövezzük végig az előttünk látható tereprészt. Anélkül, hogy ne tudnánk mi van előttünk, sohase menjünk tovább. A gyors cserkészettel csak elugrasztathatjuk a vadat, de eredményesen nem figyelhetjük azt meg.

Barkácsolás. A szarvasra gyakran, az őzre ritkábban használatos vadászati mód. Különösen ott válik be, ahol nagyon zavart az őzállomány és a gyalog mozgó embertől annyira fél, hogy nem várja be lőtávokra. Viszont a szekerek mozgását megszokta, ezeket közelre bevárja. Vannak azonban olyan helyek is, ahol az őzet a vadászok kényelemszeretete vagy egyéb ok következtében többnyire járműről, tehát barkácsolva vadászzák. Ilyen helyen viszont a szekértől vagy szántól fél az őz, ezért a cserkészés, a hívás és les alkalmasabb vadászati módok. A barkácsolás tehát tulajdonképpen nem más, mint járműről való cserkészés. A barkácsolásnak első követelménye, hogy olyan utakkal feltárt erdő vagy mezőgazdasági művelt (mezei őzek esetén) területünk legyen, ahol kocsival az őzek megközelíthetők. A második követelmény az, hogy a kocsit vagy szánt olyan lovak húzzák, amelyek nem félnek a lövéstől, nem idegeskednek, nem rángatják a kocsit, nem „legyesek”, nyugodtan mozognak, vagy állnak, és a lövés pillanatában nem zavarják mozgásukkal, vagy a kocsit rázásával a vadászt. A harmadik követelmény a megfelelő cserkésző jármű. Ehhez olyan kocsit szükséges, ami minél kevesebb messze hallható zörgéssel mozog. Nem jó a kenetlen kerekű kocsit, a túlságosan zörgő szekér sem. Igen kívánatos, hogy a barkácsoló kocsiról könnyen le lehessen szállni, tehát a hágcsó alacsonyan legyen ugyan, de ne akadjon meg az erdőben gyakran tapasztalható talaj-egyenetlenségekben vagy ágakban. A kocsit oldala mélyen kivágott legyen, hogy könnyen lehessen arról le vagy arra felszállni. Barkácsolásra csak nem túlságosan szaggatott terület alkalmas, jó úthálózattal és ahol az utakon nincs erős emelkedés. A barkácsolás alkalmával azokat a helyeket keressük fel kocsival, ahol az őz barkácsolás idején tartózkodni szokott. Télen sutákra, nyáron pedig bakokra szoktak barkácsolni. Különösen mezei őzek vadászatára használatos ez a vadászati mód abban az időben, amikor a gabonátáblákban fekvő őzek nem látszanak ki a gabonából. Barkácsolás alkalmával az őz megpillantásakor igyekezzünk úgy irányítani a kocsit, hogy az lőtávba és úgy kerüljön az őzhöz, hogy az takarásmentesen látszódjék. Mindig úgy kell a kocsit megállítani, ha kocsiról akarunk lőni, hogy a vadász lássa az őzet és ne a kísérő vagy a kocsihajtó.

AZ ŐZ GYAKRABBAN ELŐFORDULÓ BETEGSÉGEI

Az őzbetegségek ismeretének az adja meg a jelentőségét, hogy csupán ezen ismeretek birtokában védhetjük meg állományunkat a károsodástól, követhetünk tervszerű védekezést és egyes esetekben gyógyítást. De szükségesek ezek az ismeretek azért is, mert az őz egyes betegségeinek kórokozói azonosak a háziállatok hasonló betegségeivel, ennek következtében a fertőzés lehetősége kölcsönös. Az állategészségügyi érdekeken túl, közegészségügyi érdekek is fűződnek ezen ismeretek elsajátításához. Vannak betegségek, amelyeknek esetében problémát jelent, hogy az elejtett vadhús emberi táplálkozásra felhasználható-e. Természetesen ezekben az esetekben mindig állatorvos húsvizsgáló véleménye alapján döntsünk a vad húsának hovafordításáról.

A BETEGSÉGRŐL ÁLTALÁBAN

Ha bármely élő vagy élettelen, külső vagy belső tényező zavarja egyes szervek, vagy az egész szervezet rendes életműködését, sőt néha teljesen akadályozza, betegség jön létre. Ha ez a zavar csupán egyes szervek működésére korlátozódik, *szervi betegségről*, ha kiterjed egy egész szervrendszerre, *rendszerbetegségről* szolunk. *Általánosnak* akkor mondjuk a betegséget, ha az egész szervezet károsodott. Ez utóbbi csoportba tartoznak a szaporodásra képes baktériumok, vírusok, véglények és alacsonyabbrendű gombák által előidézett *fertőző* betegségek. A *ragadós* betegségek okozója a beteg test váladékával (ürülék, nyál) szennyezett takarmány, ivóvíz, levegő stb. közvetítésével állatról, állatra terjedhet.

A baktériumoknak egy része a fogékony állatok legnagyobb részét megbetegíti (*feltétlen kórokozók*), míg másik részük csak különleges viszonyok között tud betegséget előidézni (*feltételes kórokozók*).

A baktériumoknál is kisebb vírusok csak élő sejtekben képesek szaporodni, mert testük felépítésére csak a gazdaszervezet sejtjeiben készen talált vegyületeket tudják felhasználni. Az általuk előidézett betegségek általában gyorsan terjedő járványok alakjában jelentkeznek.

Az állat szervezetébe juthat a kórokozó, ha betegtársaival érintkezik (*közvetlen fertőzés*), vagy ha a beteg állat testváladékával szennyezett takarmánnyal táplálkozik (*közvetett fertőzés*). A szervezetbe jutott kórokozó csak akkor idéz elő betegséget, ha megfelelő fertőzési kapun át elegendő mennyiségben, hajlamos szervezetbe jutott, és támadókészsége képes a szervezet védekezőképességét megtörni, illetve annak megtörésében egyéb környezeti tényezők (pl. táplálék hiánya, kedvezőtlen időjárás) a kórokozók segítségére vannak. Ha a szervezet és a környezet harcából a szervezet kerül ki győztesen, egyes betegségek esetében a szervezet védettségre tesz szert s ugyanazok a kórokozók többé már nem képesek megbetegíteni. Ennek az az oka, hogy a szervezet arra alkalmas sejtjei a fertőzés során megtanulnak olyan anyagokat termelni (ellenanyagok), amelyek a kórokozókat megsemmisítik.

A szabadban élő állatokat, így az őzeket is elsősorban a paraziták betegítik meg, mert életmódjuk ezek felvételére kínál inkább lehetőséget. A fertőzőbetegségek terjedésének közel sem kedvez életmódjuk olyan mértékben, mint a tömegesen tartott, természetszerűtlenül elhelyezett és táplált háziállatoknál, azért az azok által okozott veszteségek is kisebbek.

ELŐSKÜDŐK ÁLTAL ELŐIDÉZETT BETEGSÉGEK

Az *őzek orrbagócslárva betegsége*. Így nevezik az őzeknek a *Cephenomyia stimulator* nevű kb. 2 cm hosszú, vörösesbarna színű légyálcával való fertőzöttségét. Ezek a legyek eleve szülők. Álcáikat repülés közben nyári meleg napokban az őzek orrnyílásának környékére rakják. Az álcák az orrüregbe vándorolnak, ahol a nyálkahártyát izgatva, hurutot, gyulladást okoznak. Az orrba jutott álcák kifejlődve, kb. 3 cm hosszúak, kb. 7 mm vastagok, sárgásszürkék fekete pontokkal. A teljesen kifejlődött álcák tavasszal az orrnyílások felé vándorolnak, elhagyják az orrüreget és a talajon bebábozódnak.

Néha az őzállománynak nagy százaléka fertőzött bagócslégycsalákkal. Az állatok az álcáknak az orr nyálkahártyájára való jutása után azokat gyakori prüszögéssel, fejrázással, az orrnak dörzsölésével igyekeznek eltávolítani. Az enyhébben fertőzött állat a későbbiek során is tünetmentes. Súlyosabb fertőzés esetén azonban az orrban és annak melléküregeiben hurutos, gyulladós folyamat indul meg, amelyre a figyelmet eleinte a bőséges savó, később nyálkás és gennyes orrfolyás, lélegzési nehézségek, görcsös köhögés hívják fel. Ezek a tünetek áprilistől júliusig figyelhetők meg. Az erősen fertőzött egyedek lesoványodnak, elgyengülnek. Az állatok csak akkor pusztulnak el, ha az orr üregében megindult gyulladás átterjed az agyburokra.

A lelőtt, vagy elhullott beteg állatok orrjáratainak hurutos váladékában

találhatók meg a lárvák. Néha az állat elhullása után a lárvák a gégebe, garatba, sőt a hörgőkbe is elvándorolnak, de itt hurutos váladék nélkül foglalnak helyet.

A betegség gyógykezelésére nincsen lehetőség. A megelőzés legjobb módja az erőteljes etetés. A legyek rajzása idejére ajánlják olyan nyalósó elhelyezését, amelynek felső szélében vályulatot készítenek, azt kátránnyal töltik meg, s így a só nyalása közben az állat orra kátránnyal szennyeződik, ami távoltartja a legyeket.

Az énekes madarak, a fácán, a fogoly stb. a legyeket, a sündiszó és a borz a földre hullott bábokat szorgalmasan pusztítja. Védjük és szaporítjuk ezeket az állatokat.

Tüdőférgesség (Szórférgesség). Az őzben kétféle tüdőféreg, a *Dictyocaulus viviparus* (*Strongylus microrus*) és a *Capreocaulus capreoli* (*Protostongylus capreoli*) fordul elő. A tüdőférgek elsősorban a fiatalabb állatokat betegítik meg, az idősebbekben általában ritkán és leg többször csak enyhe lefolyású megbetegedést okoznak.

A fertőződést az állomány féreghordozó idősebb őzei tartják fenn azért, hogy tavasszal tüdőféregálcákat tartalmazó bélsarukkal szennyezik a legelőt. A *Dictyocaulus viviparus* a szarvasmarhákban is él, az őzek tehát a szarvasmarhák legelőin is fertőződhetnek. A megbetegedések különösen csapadékos évszakokban és vadvizet vidékeken gyakoriak.

A fertőződés megfogamzását nagyon megkönnyíti, ha az őzek ellenálló képességét a hosszantartó téli koplalás, megfázás, egyéb parazitás megbetegedés vagy valami más kedvezőtlen körülmény megtörte.

A légutakban megtelepedett férgek idősebb és ellenálló állatokban csupán enyhe lefolyású hörgőhurutot okoznak, a fiatal és ellenállását veszített szervezetben azonban hörgő körüli gyulladást, hurutos tüdőgyulladást, sőt heveny tüdővizenyőt is előidézhetnek.

A beteg állatok általában időnként, néha azonban rohamokban köhögnek. Ha már a hurutos tüdőgyulladás is kifejlődött, a köhögés gyakori és feltűnően nedves. Néha az állat csak ritkán, vagy egyáltalán nem köhög, de légzése feltűnően nehezített és szapora, nem szívesen mozog, előre nyújtott nyakkal és fejfel áll.

A lelőtt vagy elpusztult, beteg állatok hörgőinek üregében nyálkás, genyyes, néha savós, véres váladékot és benne tüdőférgeket (*Dictyocaulus*) találunk. A hörgők nyálkahártyája súlyos fertőzés esetén eresztesen belövellt és pontszerű vérezésektől tarkított. A tüdő egyes lebenykéi, illetve lebenyrészei környezetük fölé emelkednek; szürkésfehérek vagy sárgás-szürkék (*protostongylus*). A kiemelkedett részek metszészlapja szürkésfehér, szalonnásfényű s a róla levonható váladékból sok pete és ébrény mutatható ki.

E betegség őzeken alkalmazható gyógyító eljárása nem ismeretes, ezért elsősorban megelőzéssel kell ellene védekezni. A betegek pusztításában a

rókák is segítségünkre vannak, mert elsősorban azok is a legyengült állatokat fogják el, de ne kínoztassuk őzeinket ezzel a ragadozóval, hanem a beteg vagy betegsége gyanús állatokat lőjük ki. Kerüljük a terület túlszűfoltosságát s ha az őz nem talál elegendő táplálékot, gondoskodjunk mesterséges legelőről és etetéséről, mert az állományt a jó kondíció védi meg legbiztosabban ezektől az élősködőktől.

Ha gyanúnk van az állomány fertőzöttségére, bélsár gyűjtésével és laboratóriumi vizsgálatával tisztázhatjuk feltevésünk helyességét.

Gyomorférgesség. A vadon élő kérődzők között a gyomorférgesekkel való fertőzöttségben az őzet csupán a zerge előzi meg. Főleg azokon a tájakon gyakori, ahol megvan a gyomorférgesek külvilágban élő nemzedékének továbbfejlődéséhez szükséges meleg és nedvesség. Nem ritka, hogy a gyomor- és tüdőféreg egyszerre zsarolják a szervezetet. Az őzet legtöbbször a *Haemoncus contortus* betegíti meg, de megtalálhatók emésztőcsatornájában az *Ostertagia* és a *Thriostongylus* fajok egyes képviselői is. Az oltógyomor nyálkahártyájának finom ráncaiban található *contortus* vörössesszürke hímjei kb. 2 cm-esek, szembetűnően tarkázott nőstényei pedig 2—3 cm-esek. Hazánkban ez a faj a juhok leggyakoribb gyomorférgé, de előfordul fiatal szarvasmarhákban is.

Az előgyomrokban lerakott peték a bélsárral jutnak a külvilágra, ahol kb. 2 nap alatt kikelnek belőlük a lárvák, amelyek egy hét múlva fertőzőképesek. Reggel a harmattól nedves fűszálakon felfelé kúsznak a fű hegyére, s ha a harmat felszáll, ismét visszamennek a fű tövéhez. Ha a növényeket eső nedvesíti, egész nap a fűszálon tartózkodnak. A hajnalban és esős időben legelő őz fertőződésének lehetősége nagy. Száraz időben és télen a lárvák elpusztulnak, úgyhogy a legelők fertőzöttségét a betegen áttelelt vagy parazitahordozó őzek vagy juhok tartják fenn.

Az előgyomrokba jutott *haemoncusok* megtapadnak a nyálkahártyáján, vérzést okoznak és a véralvadék alatt fejlődve válnak ivaréretté. A kifejlesztett férgek is vérszívással károsítják a gazdaszerveket. A nagyfokú vérvesztés miatt az állatok gyöngék, sőt súlyos esetben a vérfogyottság következtében az állat alacsonyán helyezkedő testrészein (a has alján, az áll alatti tájékon) vizenyős beszűrődések keletkeznek. Az oltógyomor nyálkahártyáján szembetűnő elváltozások csak súlyos fertőzés esetén keletkeznek, amikor is a nyálkahártya kipirosodik, sőt néha vizenyősen beszűrődik. A bélsár rendszerint nem híg, hanem a rendesnél szárazabb. Hasmenés egyrészt akkor jelentkezik, ha férgek által izgatott nyálkahártyát bevonó hurutos váladék akadályozza a takarmánynak az emésztőnedvekkel való érintkezését, és ezért rosszul vagy egyáltalán nem emésztett táplálék jut a vékony bélbe, ami emésztési zavart okoz; másrészt akkor, ha egyidejűleg egyéb gyomorférgesekkel is fertőzött az állat. Ilyenkor az egész tükör, sőt gyakran a test egész hátulja bélsárral szennyezett.

A gyomorférgesekkel való fertőzöttség különösen akkor követel sok áldo-

zatot, ha abszolút kevés az őz életterületén a takarmány vagy relatíven kevés, mert sok állat kénytelen azon osztozni, továbbá akkor, ha kedvezőtlen időjárás, az állatok állandó zavarása vagy egyéb körülmények nagy teherpróbának teszik ki a gazdaszervezetet, és jelentősen csökkenti ellenállóképességét.

A betegek gyógykezelése nem sok eredményt ígér, mivel a gyomorférgek ellen alkalmazható, valóban hatásos gyógyszerek nagyobb adagjai károsítják a gazdaállat szervezetét is, ezért a takarmányhoz vagy a sóhoz történő keverésükről megoszlanak a vélemények. A védekezés legbiztosabb módja az elesett, gyenge, hasmenéses, nyilvánvalóan beteg állatok kilövése. A megelőzés leghatásosabb eszköze a jó táplálás és a vizenyős területek lecsapolása.

Borsó kakó r. Az őzek borsókakórját a ragadozók, emlősök és a kutya emésztőcsatornájában élő *Taenia ydatigena* nevű galandféreg lárvája; a *Cysticercus tenuicollis* idézi elő. A ragadozóknál élő ivarérett féreg 4–7 mm-es ízekből álló teste 1–3 m hosszú. A galandféreg-láncolatról állandóan petékkel telt ízek válnak le és szennyeznek a takarmányt, valamint az ivóvizet. A táplálkozás közben felvett petékből az emésztőcsőben szabadabbá váló első lárvák (*oncosphaera*) részint aktív, részint passzív vándorlással a májba jutnak, ahol azokból megindul a végleges lárvaforma fejlődése. A májban kezdetben élénken vándorolnak, majd elhagyva a máj állományát, a hasüregbe mennek, ahol teljes fejlettségüket elérve a savóshártyákkal összefüggésben, mint dió, alma nagyságú hólyagok láthatók.

Ezek a lárvák egyrészt azáltal károsítják az őz szervezetét, hogy megtörve annak ellenállóképességét, fogékonyá teszik egyéb megbetegedésekre, másrészt azáltal, hogy vándorlásuk közben roncsolják a máj állományát, izgatják a hashártyát s ezáltal elhullással végződő traumás májgyulladást és hashártyagyulladást idézhet elő.

Az elhullott vagy lelőtt beteg őz szerveit meg kell semmisíteni, mert ha azokat kutya fogyasztja el, vagy vadonéló hűsevők zsákmánya lesz — azok emésztőcsatornájában a lárvákból galandféreg fejlődik, ami a fertőzést a területen továbbra is fenntartja.

A kutyában élő *Taenia cervi* nevű galandféreg lárvájának a *Cisticercus cervine* fejlődése az előbb ismertetett *Cisticercus tenuicollis*tól annyiban tér el, hogy az nem a májban, és a hashártyán, hanem az izomzatban történik. Ritkán fordul elő s az őznek klinikai jelekben megnyilvánuló betegségét vagy elhullását nem okozza.

Kergékór. (*Coenurosis*.) Így nevezzük az őzeknek (és a juhoknak) idült lefolyású, súlyos tünetekben megnyilvánuló, a kutyákban élősködő *Taenia multiceps* lárvája a *Coenurus cerebralis* által előidézett bántalmát.

A galandférges kutya bélsarával szennyezett takarmány elfogyasztása után az emésztőcsatornában a petéktől szabadabbá váló lárvák átfúrják a bél

ereinek falát, s a vérrel széthurcolódnak a szervezetbe. Az agyvelőbe (néha a gerincvelőbe) jutott lárvák főleg a kéregállományban telepednek meg és lassan hólyagférgekké fejlődnek. A hólyagférgek tetemes nagyságra növekedve a környezetükben levő agyszövetet nyomás által elsorvasztják. Ennek következtében jellegzetes agyi tünetek, kényszermozgások keletkeznek. Az ilyen beteg állatokat az ember, a kutya, vagy bármely ragadozó könnyen megfoghatja. A betegség hónapokig elhúzódik. Az elhullás oka legtöbbször a kimerülés.

Az elhullott vagy betegen leölt állat agyvelejében borsó—diónyi, néha tyúktojis nagyságú hólyagok találhatók. Ha ezeket kutyák elfogyasztják, az emésztőcsatornájukban galandféreg fejlődik belőle.

Hólyagférgeesség. A kutyák és a vadon élő húsevők emésztőcsatornájában élő *Echynococcus granulosus* (*Taenia echynococcus*) nevű galandféreg hólyagférgé az *Echynococcus polymorphus* által előidézett betegsége. A bélsárral a külvilágba jutott petékből, ha azok valamilyen közti gazdába — sertés, szarvasmarha, őz, ember — jutnak, a lárvák kiszabadulnak, és a bélfal ereibe furakodnak. A véráram innét a májba sodorja azokat, ahol egy részük megtelepszik, másik részüket pedig a véráram a legkülönbözőbb szervekbe (tüdő, vese stb.) szállítja. A lárvák általában nem okoznak szemmellátható tüneteket. A népgazdaságot azonban károsítják, mert a hólyagférgektől megtámadott szervek emberi fogyasztásra alkalmatlanok.

Ezt a betegséget az *Echynococcus granulosus* fertőzött kutyákkal való bánás közben az ember is, még gyakrabban a kutyával játszó gyerekek is megkapják. Az ember májában fejlődő hólyagférgek gyakran halállal végződő betegséget okoznak.

Galandférgeesség. Az őzek vékonybelében különböző fajba tartozó férgek találhatók. A mi éghajlatunkon a *Monesia expansa* nevű galandférgek a legjelentősebbek. A monesiák ízekből álló teste néha az 5 m-t is eléri. Az első íz négy hatalmas szívókéával rendelkezik, és az a rendeltetése, hogy rögzítse a galandférget az állat belében. Az utolsó ízek a szaporodás szolgálatában állnak. Petéikkel teltek. A láncolatról leszakadva a bélsárral a külvilágba jutnak, s ha a talajon élő páncélos atkák (*Oribatidae* család) testüregébe jutnak, fertőzőképes lárvákká fejlődnek. A legelő állatok legelés közben felveszik a fertőzött atkákat, s emésztőcsatornájukban kifejlődnek a galandférgek.

A monesiák a gazdaállattól sok táplálékot vonnak el, és az általuk termelt mérgek a vérképzőszerveket károsítják. A fiatal állatok rendszerint súlyosabban betegszenek meg, mint az idősebbek és fejlődésben visszamaradnak. A monesiosis tünetei — mint általában a parazitás betegségeké — nem eléggé jellemzőek. Az őzek a dús legelőn soványodnak, gyakran hasmenésesek, ürítéskor erőlködnek. Szőrük borzolt; gyengék, bágyadtak. Végül teljesen leromlanak és elpusztulnak.

A monesiás fertőzöttség leküzdése és megelőzése nehéz feladat. A köztigazdaként szereplő atkák 2–3 évig élnek. A betegen áttelelt állatok is nagy szerepet játszanak a fertőzöttség fenntartásában. A védekezés egyedüli lehetősége a beteg állatok lelövése és az atkákat pusztító madarak védelme.

Májmétélykór. Az őz tulajdonképpeni májmétélykórjának okozója a többi vad és házi emlősökhöz hasonlóan a máj epeutáiban élősködő 2–3 cm hosszú, 0,8–1,3 cm széles levélhez hasonló tompább végének közepén apró kúpszerű nyúlvánnyal bíró közönséges májmétély (*Fasciola hepatica*). A lándzsahegyhez hasonló, igen lapos testű, az előbbinél lényegesen kisebb lándzsás métely (*Dicrocoelium dentriticum*) szintén előfordul az őzek epeutáiban, de mivel még erősebb fertőzés esetén sem okoz betegséget, ismertetését mellőzöm. Egyes állatokban néha mind a két mételyfaj megtalálható.

Az epeutakban élő ivarérett hímnős *Fasciola hepatica* által ürített peték az epével az emésztőcsőbe s onnét a külvilágra jutnak, ahol bennük elegendő meleg (1–15 °C feletti hőmérséklet) és nedvesség esetén 2–4 hét alatt kifejlődik az első lárva (miracidium), amely a petékből kikelve úszkál. Nedvesség hiányában a peték hamar elpusztulnak. A vízben úszkáló első lárva a köztigazdaként szereplő, sekélyvizekben élő törpe iszapcsigába (*Limnea truncatula*) hatol, ahol három nemzedéken keresztül ivartalan úton szaporodva belőle 6–10 hét alatt végleges lárvaforma az ebihalhoz hasonló cercaria fejlődik. A csigából kirajzolt cercariák a vízben levő tárgyakon (fűszálakon, vízi növények levelén stb.) vagy a pocsolya fenekén betokozódnak.

A betokozódott cercariák a takarmánnyal vagy ivóvízzel jutnak az őz emésztőcsatornájába. A vékonybélben emésztőnedvek hatására kiszabadulnak a burokból és a máj epeerei felé vándorlásnak indulnak. A vándorlás legnagyobb részben a szabad hasüregben, kisebb részben a verőceéren keresztül történik.

A májbajutott mételyek vándorlásuk közben mechanikailag károsítják a máj állományát, s kötőszövet szaporodással járó májgyulladást, az epeerekben megtelepedve pedig epeérgyulladást idéznek elő. Az epeerekben megtelepedett férgek anyagszertermékeikkel kémiailag is izgatják az epeerek hámbélését.

Ha egyszerre vagy rövid idő alatt sok lárvát vesz fel az állat, a fertőzéstől számított két-három hét múlva lázzal, gyöngeséggel, bágyadsággal járó heveny traumás májgyulladásban megnyilvánuló heveny májmétélykór alakul ki. Ha a súlyos fertőződés nem egyszerre, hanem hosszabb idő alatt következik be, akkor a májmétélykórnak idült alakja fejlődik ki. Ilyen esetben az állatok soványodnak, szőrük borzolt, hasmenésesek, olykor vizenyős beszűrődés keletkezik az áll alatti tájon és a mellkas alján. Az állatok teljesen leromlanak és elpusztulnak. Mivel a májusban

mételypetékkal szennyezett legelőn augusztusra fejlődnek ki az őz fertőzésére alkalmas cercariák, az állat testében további három-négy hónap szükséges a mételemek fejlődéséhez, a heveny megbetegedésekkel szeptemberben, az idültekkel pedig decemberben találkozhatunk.

Az elpusztult vagy lelőtt beteg őz májában heveny mételemek esetén a máj felületén és metszészlapján 1–3 mm átmérőjű kanyargós, vagy ívelt lefutású, sötét barnavörös, zöldesbarna vagy zöldesszürke, vérrel és szövet-törmelékkel kitöltött rövid járatok láthatók. Idült májmételemek esetén az epeerek feltűnően megvastagodtak. Szürkésfehérek, üregük nyúlós, zöldesbarna váladékkal és májmételekkel van tele. Az egész máj néha 2–3-szorosára megnagyobbodott, tömör tapintatú. Vörösesbarna metszészlapja 1–2 mm vastag szürkésfehér, szívós kötegektől tarkázott.

A beteg őzek gyógyszeres kezelésére nincs lehetőség. A mételemek elleni védekezés alapja a törpe iszapcsiga irtása. A csiga a vizes területek lecsapolásával, a csigát pusztító állatok, amilyenek a kacska, a gólya, a fácán stb. elszaporításával és rézszulfáttal irtható.

B ő r b a g ó c s o k. Az őz hátának bőralatti kötőszövetében az őzvargalegy (*Hypoderma diana*) álcái telepsznek meg. A bagócslegyek a közismert poszméhhez hasonlítanak; 12 mm hosszúak, potrohuk hátulján sárgán szőrözöttek. A legyek tavasszal (májustól augusztusig) keresik fel az őzet, hogy petéiket annak szőrére rakják. A petékből négy nap múlva kibújó lárvák törszerű szájszervvel átfúrják a bőrt, majd a bőralatti kötőszövetbe hatolnak, és a hát, valamint az ágyék bőralatti kötőszöve felé vándorolnak. A vándorlás módja még nem ismeretes. Minden esetben január–február hónapokban a bőralatti kötőszövetekben találhatjuk. A bőrbagócsok a testük hátulsó részén levő éles tövisek és szövetoldó váladékaik segítségével lélegzőnyílást fúrnak a bőrben. Márciusra elérik teljes nagyságukat (kb. 2 cm hosszúak, 1 cm vastagok), színük szalmasárga. A kifejlett lárvák a lélegzőnyílást nagyobbítva a külvilágra jutnak és a talajon bebábozódnak. A bábokból kb. 6 hét múlva repül ki a légy.

A bántalom tünetei február végén, március elején jelentkeznek. A háton, a gerincvonaltól arasznyíra két oldalt fél diónyi, félgömbszerű, vagy lapos duzzanatok láthatók. A duzzanatok tetején levő nyílásból szivárgó genny összetapasztja a környezet szőreit.

A lárvák vándorlásukkal izgatják az őzet. Előidézhetik a bőrnek, a bőralatti kötőszövetnek és a hát izmainak gyulladását is. A bőr átlukasztásával csökkentik annak ipari értékét.

Az őzek gyógykezelésére nincs lehetőség. A védekezés egyedüli módja a legyek gyérítése. Ebben jó segítő társaink a fácán, a barázdabillegető, a rigó és a seregély, amelyek egyaránt pusztítják a legyeket és a bábokat. A borz és a sündisznó a bábok pusztításával tesz jó szolgálatot. A legyek a medvetalp (*Heracleum*) virágát állítólag szívesen keresik fel és illatától elkábulnak. A bagócsleggyel erősen fertőzött tájakon medvetalp ürte-

tésével és a legyek összegyűjtésével is meg lehet kísérlni a legyek gyérítését.

R ü h ö s s é g. Az ízeltlábúakhoz tartozó rühatkák által előidézett jellemző bőrelváltozásokban és általános tünetekben megnyilvánuló bántalom. Őzek között csak ritkán fordul elő.

Az őzeket megbetegítő rühatkák a fedőszőrrel borított testfelületek bőrben fúrt járatokban élnek és szaporodnak. Az általuk okozott kártétel részben mechanikai, részben toxikus természetű. A mechanikai károsodást az atkáknak a bőrbe való furakodása és mozgása okozza. A toxikus károsodást a hámsejteket emésztő mirigyváladékuk váltja ki. E hatások eredményeként a bőr viszket, fokozódik a hámsejtek termelése és savó lép ki a bőr felületére; következményesen a bőr megvastagszik, pörkők és szőrhiányos területek keletkeznek.

A fertőzés elsősorban közvetlenül a beteg állatoknak egymással történő érintkezése útján történik, de lehetséges közvetlenül is a beteg állatok által használt fekvő és vakarózó helyek igénybevételével. Legtöbbször csak azok az állatok betegszenek meg, amelyeknek ellenállóképességét egyéb betegségek, vagy a rossz tápláltság megtörte.

A védekezés a rühös őzek kilövésére korlátozódik.

T a r l ó s ö m ö r. Kórokozója a Trichophyton tonsurans nevű spórás gomba. Leggyakrabban az őzet és a szarvast betegíti meg, de fertőződhetnek vele a vadon élő többi emlős fajok is. A gomba a fekvőhelyek nyirkos, korhadó növényeiről, vagy a dörzsölőfáktól kerül az őz bőrére, de közvetlen érintkezés útján is terjed a betegség, amire különösen üzekedés idején van lehetőség. A fertőzés megfogamzásában hajlamosító körülmények is szerepelnek (megfázás, horzsolás stb.).

A bőrre jutott spórák a bőr hámjának elszarusodott rétege alatt vagy a szőrszálakon szaporodnak el. Anyagcseretermékeik izgatják a hámot és az irharéteget, ezért a bőr kipirosodik, sőt gyakran kissé be is szűrődik, majd később erősen korpázik. A megbetegedett szőrszálak kihullanak vagy letöredeznek. A kb. 2 cm átmérőjű, kezdetben kerek, kopasz foltok később kiszélesednek, szabálytalanok lesznek, sőt a fej és a nyak teljesen le is kopaszodik.

A betegség gyakran jóindulatú, gyógyulásra hajlamos. A párázskor vagy az azt követő időben látható kopasz foltok tavasszal rendszerint maguktól eltűnnek. A súlyosan fertőzött állatokat lőjük ki.

A fogságban tartott beteg állatokat jódtinktúrával vagy cinkkenőccsel gyógykezeltetjük.

E betegség az állatról az emberre is áterjedhet.

L é p f e n e. A *Bacillus anthracis* által előidézett lépfenes megbetegedés az emberben, a házi- és vadonélő állatokban mindenütt előfordul, de leggyakrabban a mocsarak nedves, áradásos tájain észlelik, mert a kórokozó spórái főleg itt tudnak életben maradni. Nem ragadós betegség, ezért a talaj fertőzöttségétől és a környezeti tényezőktől (meleg nedvesség) függően — különösen nyáron — hol csak egyes állatok betegszenek meg, hol pedig tömeges megbetegedést idéz elő.

A kórokozó az állat testében spórántalan alakban található. Ha azonban az állat ürülékével, váladékával, testnedvével a talajba jut, elegendő a hőmérséklet (13—43 °C) és a nedvesség (60%), akkor spórává alakul. A spórák a szárazsággal, magas hővel, rothadással szemben dacolnak, de nem pusztíthatók el a hús pácolásával és a bőrök sózásával sem. Ha a bacilusok kevés oxigént és nedvességet tartalmazó környezetbe kerülnek, nem tudnak spórává alakulni. Ezért pusztulnak el a mélyen elásott hullákban is.

A fertőzés közvetlenül állatról állatra nem terjed, hanem rendszerint szájon át történik a kórokozóval vagy spórájával szennyezett talajon termelt táplálék felvételével. Forrása lehet azonban a fertőzésnek az ivóvíz is, különösen akkor, ha abba a közelében felületesen elásott hullákból a talajvíz spórákat szállít. Különösen veszélyesek a sekély, iszapos vizek, mert a víznél nagyobb fajsúlyú spórák az iszapba ülepsznek. A bőrsebekbe került spóratartalmú szennyezőanyag bőrfertőzést okoz. Nem lehetetlen, hogy a mérsékelt égövön is, akárcsak a trópusokon, a lépfenes hullából táplálkozó szúnyogok és bögölyök is szerepet játszanak a betegség terjesztésében.

A szervezetbe jutott spórákból kicsírázott bacilusok a bemenetel helyén (rendszerint a torok és a vékonybél nyálkahártyája alatti kötőszövetben) elszaporodnak. Később, ha a szervezet ellenállása megtört, a véráramba törnek, távoli szervekbe jutnak. A lépfenebacillus által termelt mérgek elsősorban a vérerek falát és az idegrendszert — különösen a középponti idegrendszert — károsítják. Ezért találunk vérzéseket az elhullott állatok szerveiben és ezért áll be a fulladásos halál legtöbbször a légzőközpont bénulása következtében.

Ha erős a fertőzés, vagy nagy a kórokozó virulenciája, vagy nagyon kicsiny a szervezet ellenállóképessége, a betegség gyorsan halált okoz. Ilyenkor beteg állatokon tünetek nem figyelhetők meg, legfeljebb a végbélből és a szájból szivárgó vér kelthet gyanút lépfenes megbetegedésre. Lassúbb lefolyású esetekben, őzekben a fej, a nyak és a mellkas bőr alatti kötőszövetének vizenyős beszűrődését figyelhetjük meg. Az állatok bágyadtak, étvágytalanok, és gyakran véres bélsarat vagy tiszta vért ürítenek.

A leölt vagy elhullott beteg állat bontásakor a lép heveny duzzanata

(néha meg is repedt) a legfeltűnőbb. Nagyon gyorsan lezajló esetekben azonban a lép nem mutat elváltozást. A vér nem alvadt; friss hullában sötét vörös, rothadásnak indultban feketevörös és sűrűn folyó. A különböző szervek savós hártájaja és a nyálkahártyák alatt gyakoriak a vérzések. A laza kötőszövetben található véres, kocsonyás beszűrődések is lépfenés fertőzöttségre keltenek gyanút. Az említettek észlelésekor haladéktalanul forduljunk a helyileg illetékes hatósági állatorvoshoz, kezünket és a hullával érintkező tárgyakat alaposan fertőtlenítsük és akadályozzuk meg, hogy a hullát emberek, rókák vagy kóbor kutyák széthurcolják. Ha a hulla bontásakor megsérülünk, azonnal menjünk orvoshoz.

A lépene megállapításakor pontosan kövessük az állatorvos utasításait. Terjesztésének megakadályozása céljából őzeinktől tartunk távol a rókákat és kóborkutyákat, nehogy a lépfenében észrevétlenül elhullott őzek tetemeinek széthurcolásával fertőzzék az erdők és legelők talaját s ezáltal a vad egészségének veszélyeztetésén túl, nehogy veszélyeztessék a háziállatok és az ember egészségét is.

V a d v é s z. Így nevezzük a Bollingen által leírt *Pasteurella multiseptica*-val (*P. bovisseptica*) történt fertőzés következtében létrejövő betegséget. Hazánkban, de a mérsékelt égövi országokban általában nem jelentős, mert csak ritkán fordul elő; de minthogy klinikai jele alapján a lépfenétől ritkán különböztethető meg, néhány mondatban ismertetem.

Mivel a kórokozó gyakori lakója az őz (általában a kérődzők) felső légutainak, a megbetegedési rendszerint nem a fertőződést, hanem a szervezetet gyengítő ártalmat (pl. az időjárás hirtelen kedvezőtlené válását) követi. A kórokozók ilyenkor a szövetek közé jutnak, virulenciájuk fokozódik, s a beteg állatok váladékaiban a külvilágra jutva megbetegítik azokat az állatokat is, amelyeknek felső légutai addig mentesek voltak a *Pasteurelláktól*.

A betegség tartama változó, de általában 1—4 nap. Az elhullási százalék eléri a 70—90⁰/₀-ot, sőt vadaskertekben a 100⁰/₀-ot is.

A tünetek általában nem jellegzetesek. Az őzek bágyadtak, étvágytalannak (láz), a bélsár híg, gyakran nyálkacafatokat és vért is tartalmaz (septicaemiás alak).

Ha a kórokozó a garatgyűrűn keresztül hatol a szövetek közé, a bőr és a bőr alatti kötőszövet gyulladással beszűrődése miatt, a toroktájék duzzadt, s ez a duzzanat a nyakra is lehúzódhat. Mivel ilyenkor a gége is beszűrődik, a légzés nehezített, sőt később teljesen lehetetlen s fulladásos halál vet véget az állat életének (oedemás alak).

Máskor az általános tüneteket kruppos tüdőgyulladás követi s az esetek többségében kb. 3 nap után következik be az elhullás (spectoralis alak).

Élő őzekben e betegség általában nem különíthető el a lépfenétől. Hullabontáskor azonban a vér alvadt volta és rendes színe, valamint a lépduzzanat hiánya lehetővé teszi e betegség megállapítását.

E betegség gyanújakor is haladéktalanul vegyük igénybe a területileg illetékes hatósági állatorvos segítségét, megérkezéséig a tetemet, mint lép-fénel fertőzöttet tekintjük és óvjuk.

Necrobacillosis. E betegség kórokozója a *Bacterium necrosoes* (Bang-féle necrobacillus, *B. necrophorus*, *Actinomyces necrophorus*) az állatok nyálkahártyáin élőszködik, anélkül, hogy betegséget okozna. Ha azonban az ellenállását vesztett szervezetben bőr vagy nyálkahártyasérüléseken keresztül a szövetek mélyébe hatol, megbetegedést idéz elő. A legyengült, fiatal özek száj és garat nyálkahártyájának sérülései kínálnak leggyakrabban bemeneteli kapukat a necrobacilusok számára. A megbetegedett állatok alsó állkapcsi és gégetájéka megduzzad, lélegzésük nehezített, nyálzanak és híg bélsarat ürítenek. A száj nyálkahártyája elhalt, szürkésárga szövettörmelékkel tömött. Az emésztőcsatorna nyálkahártyája sárgás, hurutos váladékkal fedett. A májban, a tüdőben, ritkábban a lépben, vesében, szívizomzatban és az agyvelőben változó nagyságú, elhalásos gócek találhatóak.

A betegség gyakran halálos, vagy azért, mert a szájbeli elváltozások akadályozzák a táplálék felvételét és a szervezet ezért soványodik, gyengül, vagy pedig azért, mert a folyamat közvetlenül átterjedhet a gégeire és a tüdőre, a véráram közvetítésével pedig a többi létfontosságú szervek is megbetegedhetnek.

A súlyosan beteg állatok szenvedését lelövésükkel rövidítjük meg. A nem nagyon sovány állatok húsa az elváltozott részek kivételével emberi táplálkozásra alkalmas.

Sugárgombabetegség. A sugárgombabetegséget előidéző *Corynebacterium Israeli*, *Actinobacillus Lignieresi* és *Bacterium pyogenes* nem fordulnak elő a szabad természetben, hanem az állatok emésztőcsövében és felső légútaiban élőszködnek, de megtalálhatók a bőrön is. Betegséget akkor idéznek elő, ha a nyálkahártya, vagy a bőr sérülésein keresztül alkalmuk van a szövetek mélyébe jutni. A száj nyálkahártyájának sérülésében különösen nagy szerepe van a gramineák elfásodott, megkeményedett részeinek (toklász, polyva). A toklászok mélyen fúródnak a szövetekbe, és a sérülés helyéről messzire elszállíthatják a rájuk tapadt kórokozókat. A fertőzés helyéről a kórokozókat a nyirokáram is elszállíthatja, sőt a véráramba hatolva áttéti alapon távoli szervekbe is létrehozhatnak sugárgombás elváltozásokat.

A szövetek mélyébe jutott kórokozók körül fehérvérsejtekből és kötőszöveti sejtekből kisebb gócek keletkeznek, amelyet fiatal kötőszövetből felépített réteg határol el környezetétől. Később, amikor ezek körül a gócek körül sarjadzósövetből álló vastag réteg képződik és gyakran több góc össze is olvad, nagy, ún. sugárgombás daganatok jönnek létre.

Az özekben az állcsontok sugárgombás megbetegedése a leggyakoribb. Az állcsontokhoz a meglazult fogak mentén vagy a fogmederbe fúródott,

elfásodott takarmányrészekről jutnak a kórokozók. A hatásukra létrejövő duzzanat lassan növekszik és idővel beolvasztja a csont szivacsos állományát, majd a csont külső lemezét elroncsolva, a bőralatti kötőszövetben terjeszkedik. Később összenő a bőrrel, azt beolvasztja és gombaszerű túlsarjadzás formájában annak felülete fölé emelkedik. Ilyenkor a sarjadzószövet rendszerint a fogak medrébe is benyomul, a fogakat meglazítja, ezért a rágás zavart, sőt a száj üregébe daganat formájába beemelkedve nehezíti a táplálkozást is.

Bőrsérülések is bemeneteli kaput kínálnak a kórokozónak, ha azokat az állat nyalogatás közben a betegség kórokozóit tartalmazó nyálával szennyezi.

A bőralatti kötőszövet sugárgombás megbetegedése leggyakrabban az állkapocs és torok tájékon, továbbá a nyak felső harmadában keletkező különböző nagyságú, tömött, vagy kemény daganatok keletkezésében nyilvánul meg.

Az emésztőcsatorna sugárgombás daganatai a megbetegedés helyétől függően vagy a táplálék felvételét, vagy annak megemésztését zavarják, ezért az állatok lesóványodnak, sőt nem ritkán el is pusztulnak.

Amíg a sugárgombás duzzanatok csupán az állat külsejét csúnyítják, a jó tenyészállatokat kímélnünk kell, de ha a táplálkozást és a lélegzést akadályozzák (az állasont vagy toroktájék daganatai), ki kell azokat lőni.

G ü m ő k ó r. Az ember és a háziállatok gümőkórját előidéző *Mycobacterium tuberculosis*-sallal történő fertőzéstől az őz sem mentes. A szabad természet lakója csak ritkán betegszik meg gümőkórban, míg a fogságban tartott állatok között annál gyakrabban található gümőkóros, minél inkább természetszerűtlenné vált élete.

A gümőkóros őzek beteg szerveiben a szervekkel összeköttetésben levő csatornák tartalmában található meg a gümöbaciilusok. Ha ezeknek a csatornáknak a tartalma a külvilágra jut, közvetve vagy közvetlenül fertőzi a még egészséges állatokat. A vadonélő őzek leggyakrabban a szarvasmarhák legelőin, a fogságban tartottak pedig a beteg tehenek tejének fogyasztásakor, esetleg a gümőkóros baromfiak bélsarától is fertőződnek. A szarvasmarha-legelők vályújának ivóvize is lehet fertőzés forrása.

Őzeknél a tüdő és az emésztőcső megbetegedése fordul elő. Az állatok mindkét esetben soványodnak, szőrük borzas, báyadtak. Tüdőgümőkór esetében lélegzésük nehezített, eleinte kevesebbet, később sokat köhögnek. Az emésztőcső megbetegedésére a nyálkát és gennyet, esetleg vérsíkokat is tartalmazó híg bélsár hívja fel a figyelmet. A hasmenés nem ritkán bélsárkedéssel váltakozik.

Természetesen őzekben a tüdő és az emésztőcsatorna gümőkórján kívül a többi szervek gümőkórja is előfordul, de azoknak tünetei a vadász számára nem értékesíthetők.

A szabadban élő őzek közül lőjük ki a gümőkórra gyanúsakat és tartasuk

az egészségeseket távol a szarvasmarhák legelőitől és vályúitól. Fogságban tartott őzek elhelyezését és táplálását tegyük természetszerűvé és velük csak forralt tejet itassunk.

Ragadós száj- és körömfájás. A vadonélő és háziastított párosujjú állatok epiteliotrop vírus okozta betegsége, amely az állatról az emberre is átragadhat. E betegség ismeretét nem csupán a vadállomány védelme, de a betegség terjedésének megakadályozásához fűződő általános érdekek is megokolják, mert a betegség terjesztésében lényeges szerepet játszanak a vadonélő kérődzők, mint amilyen az őz is.

A fertőzés lehet közvetlen és közvetett. Különösen a beteg állatok takarmánymaradványa és az ivóvíz terjeszti a betegséget. A szervezetbe jutott vírus az emésztőcsövet kibélelő hámréteg, vagy a bőr hámsejtjeiben szaporodik el. A hámsejtek egy része elfolyósodik, így hólyagok keletkeznek. A hólyagok fala és nyírka sok vírust tartalmaz, ami csakhamar a vérbe kerül és a vérrel eljut az összes szervbe. Ott, ahol fiatal hámsejtet talál, elszaporodik, s ott ismét hólyagok keletkeznek. A száj nyálkahártyájának és a lábvégek bőrének hámsejtjei az erős igénybevétel miatt élénken osztódnak, ezért a hólyagok elsősorban ezeken a helyeken keletkeznek. A vírus megtelepedhet és gyulladást idézhet elő a szívizomban, májban és egyik-másik csontvázizomban is. A szívizomgyulladás legtöbbször az állat elhullásához vezet.

A szájban az először apró, de rohamosan növekvő hólyagok, különösen az ajkak és a pofák belső felületén, a foghúson, valamint a nyelven figyelhetők meg. Ha a hólyagok felrepednek, helyükön hámtól fosztott, cafatolt szélű kimaródások maradnak. A táplálkozás ilyenkor a száj nyálkahártyájának fájdalmassága miatt nehezített. A nyál nagyon nyúlós és hosszú fonalakban csúng az alsó ajkakon.

A lábvégek pártaszélén, sarokvánkósán és a körömhasadékban keletkező hólyagok helyén vérző, nedvező hámkimaródások maradnak, amelyek rövidesen bepörkösödnek. Az állatok ilyenkor sántítanak, sokat fekszenek. A sántaság oka az egyes csontvázizmok gyulladásának következménye is lehet. A betegek legtöbbször 14 napon belül teljesen gyógyul, s csak ritkán következik be elhullás.

A száj- és körömfájásos hullák bontását óvatosan kell végezni, mert a beteg állat tetemét bontó vadászt is fertőzheti a vírus. Ha e munkát követően a lábak vagy kezek ujjainak végén, az arc bőrén hólyagok keletkeznek — láz, fejfájás, izomfájás, hányás, hasmenés jelentkezik —, azonnal forduljunk orvoshoz. A betegen lelőtt állat húsa csak állatorvos húsvizsgáló utasítása szerint használható fel.

Brucellózis. Az őzek *Brucella abortus* által előidézett elvetélése valószínűleg lényegesen több kárt okoz, mint amiről tudomásunk van.

A brucellózis a vadon élő és házi emlősök idült fertőző betegsége, amely az emberre is áterjedhet.

A brucellák a szájon, a bőrön át, vagy a párzás alkalmával történő fertőzés után rövidesen a véráramba kerülnek és egyes szervekben gyulladós elhalásos elváltozásokat indíthatnak meg.

A magzati és az anyai placenta, a magzatburkok és a magzati test különösen alkalmas a brucellák elszaporodására. Ha a vemhes méhben a brucellák elszaporodtak, meglazul az összeköttetés az anyai és a magzati placenta között, s a magzatban ennek következtében előállott táplálkozási zavarok lassanként a magzat elhalását és kilökődését eredményezhetik. Az elvetélt magzat burkai helyenként kocsonyásan beivódottak és vérömlések. A magzatlepiények kisebb-nagyobb felületen vagy egészükben elhaltak, morzsalékonyak és fakó sárgák és fibrines, fibrines-gennyes izzadmánnyal fedettek. A magzat testét nem ritkán gennyes izzadmány borítja.

Bakoknál a here megnagyobbodása kelthet gyanút a brucellosisra.

A fertőződés a vetelés vagy ellés alkalmával külvilágra jutó és a legelő, valamint az ivóvizet szennyező brucellákkal történik. A rókák és kóbor kutyák az elvetélt magzatok és magzatburkok széthurcolásával terjesztik a betegséget.

A brucellózisban beteg lelőtt vad a feldolgozást végző vadászra is közvetlen fertőződési veszélyt jelent. Az ilyen fertőzések elkerülése érdekében a beteg vagy betegségre gyanús tetemek bontását csak védőruhával ellátott, sértetlen-kezű ember végezze.

Mivel a konyhai feldolgozás során a húspanban levő brucellák elpusztulnak, a fertőzött állatok húsa emberi fogyasztásra alkalmas. A hús szállításánál azonban a legnagyobb óvatossággal kell eljárni, nehogy a fertőző anyagot széjjelhurcoljuk.

Veszétség. A veszétséget az idegekre ható (neurotrop) vírus idézi elő. Valamennyi házi és vadonélő emlősállat, valamint az ember is megbetegedhet veszétségben, de elsősorban a húsevők fogékonyak a vírus iránt.

A vadfajok között a veszétséget főleg a rókák, kóbor kutyák, macskák és borzok terjesztik, de szerepük van e betegség széthurcolásában a mókusoknak és a rácsálóknak is. Az emberre és állatra különösen a vadonélő állatok veszélyesek, mert ha megbetegedtek, korábbi tartózkodó, sőt félénk magatartásukkal ellentétben az őket megfogni akaró embert vagy a velük játszani kívánó gyermeket megsebzik.

A veszétség vírusa legnagyobb mennyiségben a középponti idegrendszerben található, de jelen van az egyes mirigyek, így elsősorban a nyálmirigyek váladékában, a nyálban is. A fertőzés terjesztésében a nyál szerepe a legnagyobb, mert az szállítja a vírust a marási sebbe. A marási sebből a vírus az idegek mentén jut a középponti idegrendszerbe, ott elszaporodik, s megbetegíti az idegsejteket.

A veszétség ezekben izgatottsággal, nyugtalansággal kezdődik. A nyugtalanság $1/2-3$ nap alatt a dühöngéssé fokozódik. Az állatok megmarják

eljük kerülő társaikat, céltalanul bolyonganak. A korábbi perverz étvágyat (kő, szalma stb. evése) teljes étvágytalanság követi. Az egyes izmokat ellátó idegek bénulása miatt megváltozik a tekintet, a hang, lehetetlen lesz a táplálkozás. Az állat a nyálat sem tudja lenyelni, azért az szájából kicsurog. Később a betegen a tompultság és a bénulás tünetei lesznek úrrá. Érzéketlenül hever s 4—5 nap múlva a légzőizmok bénulása miatt fulladást vet véget életének.

Őzekben a veszettség szintén izgatottsággal kezdődik, ami csupán abban nyilvánul meg, hogy természetes félnétségüket, óvatosságukat elvesztik. Szokott életmódjuktól eltérően váltanak ki, céltalanul bolyonganak. Hangjuk panaszos és rekedt. Később náluk is perverz étvágy, dühöngés, támadó hajlam, önmaguk harapdálása figyelhető meg. Az állkapocs és egyes idegek bénulása miatt nyálfolyás és nehezített nyelés észlelhető. Ezt követően bendőfelfúvódással kapcsolatban a test hátulsó felének gyengesége, a lábak bénulása, s végül teljes bénulás tapasztalható. Az elhullás 3—6 nap után következik be.

A veszettség behurcolásának, megelőzésének érdekében irtunk a terjesztéséért felelős vadat, a kóbor kutyát. Ha megbetegedésre gyanakszunk, azonnal forduljunk állatorvoshoz s vele együtt folytassuk a védekezést és a fertőtlenítést.

Ezzel el is jutottam könyvem befejezéséhez. Befejezésül talán még megemlítem azt, hogy könyvemben nagyon sok olyan részlet van, ami ellentétes az eddig megjelent vadászkönyvekben olvasható megállapításokkal. Ez részben azért van, mert a világ állandóan fejlődik, halad és a legújabbakat mindig a legutolsó könyvben olvashatjuk — részben pedig azért, mert ezt a könyvet a kísérletező és laboratóriumban dolgozó kutató mellett, ezzel egy személyben gyakorlati vadász is írta. Igyekeztem mindenütt a legújabb és az általam kipróbált módszereket és megfigyeléseket ismertetni, mégis a sok új megállapítás ellenére is azzal fejezhetem be szerény írásomat, hogy még nagyon keveset tudunk az őzről. Ezért kérem vadásztársaimat, hogy segítsenek az adatgyűjtésben és az őzrel kapcsolatos érdekesebb megfigyeléseiket közöljék velem.

TARTALOMJEGYZÉK

Az őz természetrajza	3
A jó őzállomány feltételei és a tervszerű vadgondozás	17
A környezeti tényezők	17
Az állomány védelme	25
Az őz táplálkozása és téli etetése	26
A számszerűleg helyes állomány	33
Az állomány jó eloszlása a területen	49
A helyes ivararány	50
A megfelelő koreloszlás	53
Az őz korának meghatározása	56
Az elejtett őz korának meghatározása	56
Az élő őz korának meghatározása	77
A vérfrissítésre alkalmas egyedek kiválogatása	93
Az agancs súlya	94
Az agancs köbtartalma	97
Agancs-szárhossz	98
A koszorúk átmérője	99
A száruk körmérete	100
Szépség	101
Az agancs bírálata	110
Rendellenesen fejlődött agancsok és képződmények	125
Külső erő hatására keletkezett rendellenességek	125
Összenövések	125
Törések, sérülések	125
Agancssérülés utáni sarjadzások	127
Testsérülések következményei	130
Egyéb hibák	132
Öröklött ritka agancsalakulások és rendellenességek	132
Érdekes ritkaságok	132

Nemkívánatos szár- és ágképződések	133
Egyéb, ritkán fellépő agancsfejlődési rendellenességek	139
A kiválasztás és a helyes selejtezés	142
Gidasejtezés	150
Bakok selejtezése	151
Suták selejtezése	154
Állományszabályozási terv	157
A szabályos állomány előfeltételei	157
Szabályos állapot	159
Az őz kártétele elleni védekezés	162
Mechanikai és kémiai védelem egyes fa, suháng, csemete megvédésére	162
Biológiai védekezés	168
Az őz vadászata	169
Az őz gyakrabban előforduló betegségei	177
A betegségről általában	177
Elősködők által előidézett betegségek	178
Fertőző betegségek	186

Magyarországi Erdészeti Egyesület
Közlönye az erdőgazdálkodásról és az erdőművelésről
1866. évi kötet
Budapest, 1866.
Kiadja az Országos Erdészeti Egyesület
1866. évi kötet, 1. szám

Felelős kiadó Lányi Ottó

Felelős szerkesztő Kattinger Gusztáv

Műszaki szerkesztő Gellért Andor

A fedéldrész és kötéstervezés Sebes János munkája

Nyomásra engedélyezve 1959. június 26-án

Megjelent 2200 példányban,

12¼ (A/5) ív terjedelemben, 92 ábrával

— 1152 —

Készült az MSZ 5601–54 és 5602–50 Á szabványok szerint

Kossuth Nyomda, Bpest, V., Alkotmány u. 3.
4699 — Felelős vezető Lengyel Lajos igazgató

1851

/1866/

22.— Ft

